

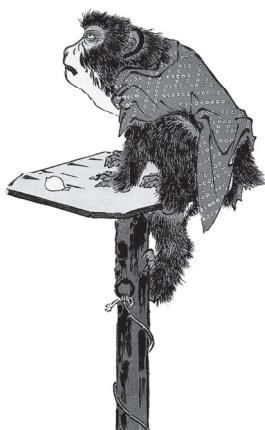
GÉCZI JÁNOS

Sétáló árnyék

Gondolat

GÉCZI JÁNOS
Sétáló árnyék

GÉCZI JÁNOS

Sétáló árnyék

Öt esszé

Gondolat Kiadó
Budapest, 2012

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Copyright © Géczi János, 2012

*www.gondolatkiado.hu
gondolatkiado.blog.hu
facebook.com/gondolatkiado
twitter.com/gondolatkiado*

A kiadásért felel Bácskai István
Felelős szerkesztő Böröczki Tamás
A borítót tervezte Pintér László
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte az OOK-Press Nyomda
Felelős vezető Szathmáry Attila

ISBN 978 963 693 435 4

Tartalom

Gyermekek, 1957	7
Örökzöld platán	15
Xionyli	47
Sétáló árnyék	99
A Mennybemenetel temploma	189

Gyermekek, 1957

A fekvő formátumú kép 1957-ben készül, egy képeslap nagyságú családi fotográfia alapján. Több hasonló felvétel közül választja ki a családanya, hogy a neki leginkább tetsző egyetlen darabot a fényképész A/3-as rajzlap nagyságúvá felnagyítsa, dombornyomott papírkartonból nyesett paszpartuba illesztesse, s üveggel lefedve bekereteztesse. A papír képkeret megteremti a terét a műnek, idővel megsárgul, töredezik, de a felvételhez kötődő kapcsolata révén használatban marad, s történethez is jut. A fotográfia színezett, ami azt jelenti, hogy a fotós, a korszak szokása szerint, az amúgy tarka felvétel egyes képrészleteit anilinfestékekkel kifesti: mivel egyes motívumokat kivéve a felvétel kifakul, érzékelhető, mely részletek hangsúlyozódnak: a száj, a gyümölcs, a ruhák, a képeskönyv állatrajzai, a fali szőnyeg és a fal mintázata.

A felvételen az asztal mellé letelepedett két gyermek. A szoba fala mellé szorosan helyezett, gyerekméretre illő asztalka két végén ülnek, a testméretükhöz alkalmazkodó, támlás, erős, stabilan álló székecskéken. A két bútordarab barnára öregedett fenyőfa. A vályogból készült, durva felületű, tojáshejsárgára meszelt falnak hengerral készült, apró aranysárga mintázatú a fes-

tése, valószínűleg virágokat és leveleket utánzó, esetleg csak absztrakt jelekből összeálló ornamentikájú; a festéknyomok, mint bőséggel felfestett macskakörömök, nem teszik lehetővé a minta meghatározását.

A jól táplált gyermekeket hétköznapi ruházatba öltöztették, természetes módon viselik kényelmes, testükre illő gönceiket. A lány körgalléros, fehér blúzat apró pöttyös bordó pamuttunika borítja, amelyre ujj nélküli, nagy, fehér pöttyös, halvány bordó köpeny is borul. Barna, bokájánál összehúzott nadragot és lakos, fehér betétes, a bokát erősen tartó száras cipőt visel. A fiúgyereken kiskockás, tejeskávészínű, kényelmes flaneling és kantáros, medvebarna kordnadrág, fehér zokniba bújtatott lábán fűzős bőrcipő. A két gyerek frizurája hasonló: elől bubi, hátul eto – e szavakat ültették a szájukba, amikor hajvágásra lettek volt a fényképezés előtt küldve, s ez az alkalom az első, maguk megjárta borbélylás –, ami lényegében a homlokon egyenesre felnyírt haját és leborotvált nyakat jelent.

A fiú háta mögött éppen hogy csak érzékelhető ajtófélfá, a résnyi ajtónyílásba aláhulló függönyalj: mögüle elősejlik a szülői hálószoza. Az asztal mögött, a falon csíkos rongyszőnyeg. Az asztalka alatt egybedobált játékszerek: lakkozott bádogdob, fehérre mázolt fakard, furulya, faláda, benne labda. Mellettük hever, s a gyermekek a lábukkal rugdossák, a használaton kívüli kerti hinta. A nyers hajópadlón, a falra merőlegesen elhelyezve, két rongyszőnyeg terül el, azokon áll a két szék.

Az asztalon szétnyitott, ötlapos, harmonikázó meselepeorelló, a falhoz döntve. A hímzett kendővel letakart asztallap két szélén két kistálnyi gyümölcsshalom, a színe szerint meggy az, a kisfiú emlékezete szerint

azonban cseresznye. A fiú memóriája megbízhatóbb a kép ábrázolatánál, biztosak lehetünk abban, hogy a nyolc-tíz darabnyi gyümölcs cseresznye – szomolyai vagy germensdorfi –, s azokkal szemez a fiatalok egyike, abból szemez a másika. Mivel a gyümölcs leszárzott, nem tudható, rövid szárú, azaz szomolyai fajta vagy hosszú, azaz valamelyik feketére érő, ízletes és bő levű germensdorfi változat-e az ínycség.

Ami tehát az öltözetet illeti (ellentétben a frizúrával), a fiúé és a lányé eltér egymástól. A fekete hajú kislány színpompás leánykaként, a szalmaszőke kisfiú szolid kisfiúként ruházott, s köznapi viseletük jellege a különbségükre is utal. A lány – háromnegyedes ruhaujj, puha karok, szemek uralta kisbabaarc – talán másfél, kettő, a fiú nem több háromévesnél, abban a korban található tehát, amikor ugyan még nem jár óvodába, de kész nagyfiú, nem illő, hogy féljen a sötétben, saját ágyban alszik, s a szülőkétől külön álló szobában, miközben a húga álmára is vigyáznia muszáj, lehetőleg gondosan. A kisfiú, bár a fényképfelvétel pillanatában illedelmesen a kamerába pillant, ezért s hasonló felügyelői feladataiért aggódva ügyeli az asztal túloldalán üldögélő, lábával a padlóig le sem érő hógát, aki túlságosan előrecsúszik a szék ülőlapján, habár a fényképezés miatt kihúzott háta a szék támláját érinti, a felvétel pillanatában dől hátra, miután az előző pillanatban előrehajolt, apró ujjáival kicsippeneni egyetlenegy gömbölyű, ínycsiklandó gyümölcsöt, s hogy megragadja, menten a szájába tömi. Sóváran várja ezt a pillanatot, imád csipegetni, rajong azokért a pillanatokért, amikor ügyesen ehet, s nem pecsételi le az újonnan fölhúzott ruhát, nem önti, nem csöppenti

magára a pohárból a vizet, nem borítja fel a gyerekek számára készült, meg nem billenthető, az asztalon biztonságosan meglapuló, eléje helyezett tányért, és takarossága miatt megdicsérik. A kisfiú amúgy tekintetével óvja a cseresznyére vágyó mohó lányt, bizonyos abban, hogy a lédús gyümölcs, amikor apró és éles tejfogaival elharapja, kifröccsen az ajkai közül, rá az apró állára, ahonnan gyorsan lecsurog a ruhagallérra, vagy ami annál is rosszabb, a terítőre, a harangszerű, nagygalléros ruhájára, a szoba felsúrolt padlójára. A fiú ezt bármi áron meg kívánja akadályozni, s meg is fogja, látni a szemén, ahogyan teljes valóságával, teste minden porcikájával összpontosít, sikeresen. A kislány az anyai, de még inkább az apai elvárásnak megfelelően ügyel a ruházatára, a kisfiú pedig azt gondolhatja, az öltözködés kiemelése az ő rendszerető felvigyázásának az eredménye, s ebben a hitében meg is marad. A kisfiú arca mosolyba fagy, a kislány is figyel – kinéz a fotósra, azaz utóbb a képet nézőre –, de még inkább a finomságra, amelyet gyorsan lenyel.

Az első antropológiai tér – a testfelület – feltérképezésén, a személyiséget reprezentáló felszín bemutatásán, illetve a cselekvési téren és az abban lezajló, képen rögzített miniatűr eseményen túl azonban nem lehet a felvételtől sokat mondani. Már tudjuk, lakószobába foglalt a szituáció, egy nappali vagy gyermekszobába, a kisfiú emlékezete szerint a két megnevezés között nem lehet választani, mert a kettő a lakás ugyanazon tere. Ebbe az egyidejűleg két elnevezéshez jutó szobába a – telenként konyhának használt – előszobán át (amely előszoba-konyhából nyílik a fürdőszoba és a spájz is) lehet bejutni. Gyakorlatias bútortatú: két gyermekágy,

a vasárnapi ebédelésre alkalmas s a vendégfogadásokkor használatba kerülő asztal, terpeszkező székek és a felül könyves-, alul ruhásszekrény a nem oly régen elkészült ház közelmúltban belakott szobájának a berendezése. A szekrény egyik polcán lemezjátszó, mellette bakelit lemezek. Továbbá a működésekor zölden villogó emblémájú, Orion típusú néprádió. A falakon még nincsenek fényképek – az első, amely szobadíszé válik, éppen ez, a most leírt, aranyozott blondelkerekű felvétel. A szobának egyetlen, a déli falba vágott, a magasba helyezett ablaka van, reggelenként azon át süt be a napfény – mint a fényképkészítés pillanatában is. S két további ajtó is nyílik a falusi viszonylatban tágas szobából, az egyik a szülői hálósobába (amelyből egy résnyi villan elő a felvételen), ahová évekkal később ez a fénykép áthelyeződik, a szárnyas és embermagas tükrök fölé, s a másik a tényleges előszobába vezet, amelyet azonban előszobaként ritkán használ a család, s verandának nevezik. A fényképen a helyiségből a gyerekek – amúgy az étkezőasztal lábánál elhelyezett – asztala látszik kizárólag, környéke elborítva a gyermeki élet tárgyaival, ez az asztal képezi a horizontot, annak magasságában áll a kamera is. S körülötte, a fényképész szándéka szerint megterveződő idillikus helyzetben, azaz cseresznyézés közben a család két fiatalja, Ilona Gabriella és Tibor János. A két gyermek – tudható ez további forrásokból – azonban nem hallgat mindkét nevére. Gabriella kizárólag Gabriella, János pedig János. Beceneveik is léteznek ugyan, de ezek nem tárgyai az elemzésnek.

Tudjuk tehát, a gyermekek közel azonos korú testvérek, egyazon család gondosan nevelt tagjai. Nevel-

tetésükre figyelmet fordítanak, őket játékok, ismereteket kínáló holmik veszik körül, a bútorok számukra készülnek, testméretükhöz illeszkedők, kényelmes ruhájuk makulátlan, s mindez a falusi család tisztos, protestáns jómódjára utal. Tudjuk, hogy a reggel vagy kora délelőtt készített felvétel kedvéért öltöznek a csemeték úgy, ahogyan láthatók. A jelenetet a gyümölcsös tábla rendezi el, a cseresznyeszemek köré szerveződik a cselekvés, a jóltápláltságtól dundi, kisgyermekkorát éppen csak elhagyó, de még babaforma leánya figyelmét a marokba éppen elférő cseresznyeszem megkaparintása, a gyermekfeladatok garmadáját hordó kisfiúszerű kisfiút a lány aktivitása köti le. Tisztában vagyunk azzal is, hogy a kép készítésének pillanatában egyedül a gyümölcs foglyának látszó lányka az önfeledt, a fiú tudja, mit várnak el tőle, s a feladatát ellátja: ő már megnevelt, környezetére udvariasan bár, de némi leereszkedéssel figyelő, előkelő kisúr, aki csupán azért hordja kantáros vakondnadrágját, miként a vasalt inget is, mert ezen a napon, ellentmondást nem tűrve, ráadja az anyja, holott ezt a ruhadarabot a faluban, jól tudja, ahol a gyerekek a cseresznyeérés időszakában klottgatyában és szerteszaggatott atlétatrikóban járnak, kiröhögik. Tudomással bírunk arról, hogy az amúgy fekete szemű lány szembogarát is átfesteti a fotós, csöppet feketébbre, csöppnyivel tágasabbra, legyen az nagyobb, mint a száj felé lendülő kézben tartott cseresznyeszem. Tudjuk, hogy a fiú és a lányka testvérek, meghatározott s különböző viselkedésminta alapján nevelik őket, s ők már érzékelik, melyek azok az elvárások, amelyek mindkettőjüknek szólnak, s melyek azok, amelyek kizárólag a lánynak, s egyedül a fiúnak. Így tehát inkább

arra játszanak rá, amelyik kizárólag saját maguknak szól, saját létük igazolására alkalmas, azért a környezetükből nagyobb elismerés jár. A fiú már gyűjtögeti az időt. Például pontosan tudja, hogy az őt magába foglaló, a lakás központjában meghúzóódó, ezért legkevésbé napfényes szoba – amelyre sosem mondja senki, s a rámutatás híján nem is lesz soha félhomályos –, e derengéstől meghitt lakótér levegője tiszta és karamellizált cukor-, pattogatottkukorica-, illetve pörköltmogyoró-szagú. Kétségtelen, ez a kisfiú az érzékszerveinek a foglya. S nem is sejti, hogy egész életében ilyen marad, a szaglásának, a látásának, a hallásának, a tapintásának és az egyensúlyozásának a rabja lesz, ezek által megszerzett érzetei válnak idővel az emlékeivé.

Örökzöld platán

Akad kert, amelyhez három évtizede vonzódom. Mély rokonszenv ez, időről időre felújul, s tapasztalom örvénylő természetét. Nem gyengül, holott változékony, miközben mégsem olyanfajta, amely egyre erősödik. Nem szenvedély, de azért szüntelen, csillapodni képtelen vágyódás él benne. Egyre-másra új oldaláról mutatkozik be ez az emberöltőnyi hosszú viszony. E kert krétai, megfakult, töredezett freskón létezik: a közepén kékes tollú szirti galamb üldögél, a talajból előbukkano okker szikladarabok és egynéhány növény között. Kőfalról alábukó napsárga rózsza (pontosan az alkony előtti nap színe ez, amely pirosodik, de még nem vérnarancs, s nem is karotta), törékeny sáfrány, néhány alacsony virágával jelen lévő nőszirm és egy-két karcsú, feltörekvő virágfüzérével a zsálya. Két nyitott kódexlapnyi a falkép, a növények és a madár méretük szerint lehetnének akár valóságosak. Kopottas színük ellenére üde árnyalatúnak tekinthetők, a rózsza eperszerű, hármas osztatú levélkéi valóságghűen poros és fáradt zöldek, a virágszirmok ereit kevés (a sárgához némi pirosat vegyítő) rózsaszín árnyalja, a zsálya liláskék, a galamb szemének karimája fekete. A freskó, amely jóval az európai időszámítás előtt készült, valamikor 1650

körül, eredetileg a legendabeli Minósz király lakhelye, a labirintust építő Daidalosz karcere s a bikafejű Minótauroszt rejteke, azaz a knósszoszi palota felvonulási terének bejáratát képező kapu falán díszlett. Másolata mostanság a Freskók Csarnokának elnevezett helyen látható, a király lakótere fölötti szinten, a lichthófszerű térben, több különböző helyszínről származó falfestménnyel egyetemben. Az eredetit pedig a minószi emlékek leggazdagabb gyűjteményében, az iraklioni múzeumban őrzik, jelenleg a sáfrányt szedő majmok képe mellett. A múzeum képei között akad egy sereg, amely, ha stilizáltan is, növényt, illetve állatot ábrázol a maga különös módján: többnyire egyiptomi technikával – de krétai élőlényeket! Azaz egy idegen civilizáció eljárásaival rögzíti a hely sajátosságait.

A kép kétségtelenül képzelt kertet ábrázol, amelyben okkal tartózkodnak a virágos növények. A négy növény ugyanis nem azonos élőhelyen fordul elő, még csak nem is ugyanazon időszakban virágzanak. Az ember számára mégis van bennük közös, valami, ami indokolja együttesüket. E négy növény jellegzetes illóolaját használták a minószi, azaz 3000 évvel ezelőtti Krétán a lakóterek frissítésére, illatosítására: olajukat hűsítőnek találták, miként azóta is a délszaki karakterű parfümöt készítő és használók. Az illóolajos növények mediterrán használatának oka a fertőtlenítő, élénkítő-hűsítő, intenzív illata révén dezodoráló hatást nyújtó olaj. Az ábrázolt tér tehát haszonkert, amelynek szerep jutott a felvonulási tér elején, hogy az uralkodók elé járulók tudják, mily növények becsesek, s melyekkel fejezhető ki megfelelően az alattvalói hódolat.

Magam után nyomozok, amióta valóban ismerem a természetemet. Rómában, Rovinjban, Tisnóban, de még Kínában is saját nyomomban járok. Meg akarom tapintani létezésem határfalait, valóban síkosak-e, mint a krétai vakolt falak, avagy rücskösek, mint a veszprémi sikátorok.

Krétát kezdetektől fogva ezért az egyenes beszédű képért kedvelem. Négyyszer jártam ott, négyyszer láttam eddig a kertet, s a lakásomban ugyancsak kezem ügyébe tettem egy saját készítésű fényképet, rajta a növényi együttessel. Hogy milyen mély, a civilizáció karakteréről árulkodó jelentése létezik a kertnek (és a képnek), azt számomra e *Kék galambos freskó*-nak nevezett munka példázza. S azt, hogy a festményt néző szem (éppenséggel az enyém) hogyan tudja saját magát s a vele kapcsolatban álló értelmező tudatot a képbe belenézni – írom egymás után e sorokat, amikor egy számár a képembe néz.

Szürke jószág, kérdelem tőle, hogy talán ő a hely nagy fülű szelleme, aki érdeklődést tanúsít egy árnyékos kövön kuporgó-gépelő ember s a betűkkel zsúfolt képernyőjű komputere iránt. Körbedöcögi ülőhelyemet (a szentjánoskenyérfa idei virágaiból kialakult hüvelyes termései éppen barnulni kezdenek, de az érését nem fogom bevárni, kell ahhoz néhány hét, hogy nugátédessé és rágsálhatóvá fejlődjenek), belefűjtat a fülembé, és bambán bámul a képernyőre, olvassa tán, vagy pusztán nézi, mit írtam. Két napja érkeztem a szigetre, ide pedig a második nap délutánján (tizenöt óra után, hiszen bezárt s látogatókat nem fogadott az archeológiai park), hogy aztán a hűs és sötét lomb alá húzódjak menten, nézegetni a nézhetőt, átgondolni a meggondolandót.

Az arany nyakláncok, gyűrűk és fülbevalók, illetve a kötélmintás korsók és embernagy tárolóedények lelőhelye, Malia nem a szamarak, hanem a tömeget kedvelő, turistáknak nevezett lények lakhelyének bizonyul, de én nem miattuk választottam szálláshelyül ezt a kisvárost, hanem mert első krétai utazásomon, nagyon régen, errefelé szálltam meg, a fényűzően egzisztáló kempingben. (Abból a kempingből nem maradt meg semmi. Illetve csak a hanglemeze, amelyet ott vásároltam volt, mert meghallottam és megszerettem a Pink Floyd együttes zenéjét, *A falat*. S ha már ennyire pontos akarok lenni, most a Maliával nyugatról összeolvadt tengerparti fürdőhely, Sztalida egyik fehér és soklakójú apartmanházának, a Jekaterina nevezetűnek reggel 7-8 között távozó s éjjelente, 9-10 körül hazajáró lakója vagyok.)

Malia tehát támaszpontnak bizonyul (hogy illő szót használjak, hiszen még néhány éve is a közelben székelt az az irdatlan amerikai támaszpont, ahonnan felügyelték a mediterráneum keleti térségét, s ha kellett, katonákat küldtek Ciprus, Izrael, Libanon térségébe vagy távolabb is, a perzsa vidékre; a helyén most aquarium és vízi paradicsomként hirdetett szórakozóhely működik, ahová különbuszok szállítják a szigetszerte szerveződő érdeklődő csoportokat), telephely – hiszen a közelben sok felfedeznivaló vár a keleti Gurniától a nyugati Knósszoszig, ahol ősi lépcsők és romok, udvarok, paloták, mosómedencék és szentélyek váltakoznak alig észrevehető raktárakkal, fazekas-, bronzkovács- és ácsműhelyekkel; munkára alkalmas tér (légkondicionálva), ámulatokra alkalmas hosszú sétatér (végtére is az északi part leghosszabb településlánca volna itt, Lí-

min Herszonisoszban kezdődik a korzó, s tart Sztalidán át Maliáig, ahonnan belátni az Ajjosz Nikolaoszba vezető utat magába fogadó szurdokba, mint egy sziklaszürke nyelőcsőbe, amelybe gépkocsik és a fakókeselyűk által fölemelt és visszaejtett kecskék tetemeinek darabjai zuhannak olykor-olykor alá). Malia minderre alkalmasnak bizonyul. Arra úgyszintén, hogy kinevezem múltjárásom kezdőpontjává.

Gekko vadászik a vadolajfa törzsének kéregrepedéseiben. Nagyobbacska szemű jószág, ujjacskái végén tapadókorongok, hogy függőlegesen tudjon mászni. A tapadókorongok és az ujjak aránya olyan, mintha én öt lapostányért ragasztottam volna a jobb kezem ujjaira. A számár számára mégsem vagyok elég érdekes. A gekkot figyeli már, a mellettem növvő fán, majd az árnyékból fénybe, fényből árnyékba oda s vissza csapongó pillangókat. Meg-megrándul a bőre (a számár-bőr!), csapkod farkával, bőséggel ürít, tovább lép. Nem hiányzik neki gazda.

A szamarakkal egykor és most kiegyensúlyozott a viszonyom, lettek volt állatok vagy emberek. (Nem sorolom fel a szamarakat. Elég utalni életéveim magas számára, egyetemi oktatói pályafutásomra, írói életemre és karriertelenségemre.) A kék (enciánkék, akár a déli tenger!) gömböket nevelő számárkóro ugyanúgy megvan velem, a kertemben évek óta szétterjedt csomóban egzisztál a növény, gondot jelentve, hiszen esős időben radikálisan vissza kell vágni, hogy megakadályozzam további növekedését, vagy a közelében élő filigránabb fajok egyedait kell szaporán elmenekíteni jóval biztonságosabb helyre; ha jól emlékszem, anyámtól hoztam egy tövet, az terebélyesedik ennyire el.

(Anyáméknál azóta nem vegetál ez a dísznövény, annál inkább itt, a magas hegyek szikláktól tarka lankáin, igaz, vadon, s a helyiek érdektelensége miatt, akik nem vonták be a természetbe, nem telepítettek át kertjeikbe belőle egyetlen gyökérsarjat sem.)

A számár elbotorkál, a szél pedig szüntelenül fú, s ez számomra az állandóság. Errefelé minden megváltozott. Majdnem-majdnem minden: a romterület mellett nevelkedő szentjánoskenyérfák azonban (talán) nem. Azaz hogy tovább gyarapodtak az elmúlt 30 év alatt, lapos koronájúvá terebélyesedtek, valószínűleg le is cserélődtek, de elég egyetlenegy rájuk vetett tekintet, s a régi, belül élő kép valóságára talál, és életre kél. Úgy folytatódik bennem tovább, ahogyan illő.

A tengerről megérkező szél szorgosan lengeti a fák koronáját, a lég hullámok egyre-másra érkeznek, mozgásában maradt hátra itt a világ, úgy, ahogyan a *Kezét reá tévé, hogy lásson...* regényemben egykor elhagytam.

Két éve, amikor Rómába visszatértem (*Az egyirányú utcák a régiék. Tudom, ha légvonalban éppen háztömbnyit akarok menni, hogy a kiszemelt pontig elérjek, akár ötven sarkon kell befordulnom, templomegyütteseket fogok megkerülni, és tereken, hidak alatt, a Tevere iszapbűzös partján és átjáróházakban fogok bolyongani*), s vittem magammal brüsszeli, tőlem azóta elvált, akkor örökké hozzám tartozónak remélt szerelmemet, ugyancsak az volt az érzésem, valami megváltozott. Íme, most a szigetemnél érzek ilyesmit. Holott eszembe se jutott, elővigyázatos lévén, visszaolvasni magamat oda, ahonnan kezdetét vette a krétai kerttel közös életem, azaz kollektív sorsunk. Úgyhogy nem is tu-

dom hirtelen, van-e abban a regényben számár és kék gömbjeit – hogy ne kelljen az állatnak a földre lehajolni – pálcákon magasba tartó számárkóró.

A maliai minózi palota futó, kerítésen kívüli megtekintése után (de hol is az a szentély, amelynek két oszlopába vésték a kettős bárd, a labrüszt képét?) a kirándulás a Dikté-barlang közelében lévő apró faluban, Pszihróban fejeződik be. A magasban fekvő, szabályos, tányér alakú bemélyedés, a Laszithi-fennsík ez, a délutáni körutazás és az útikönyv. Valamint én.

A sötétedésben elkapott, népinek és szerénynek nevezett étkezdeben szegényesnek mutatkozik a választék, végül a választott étel sem ízlik. Nem akad ouzo, ezért híg törkölypálinkát, rakit raknak elé, a bárány után kötelező retszina helyett kotyvasztott, félédessé cukrozott, vörös pecsétet hagyó lőrét. A körtés-almafás, sok fehér vitorlás, vízemelésre használt szélkerekes Laszithi-fennsík azért érdekes, mert nincs előképe: ide, másfél kilométer magasságba a tengerszinttől, egykori hátizsákosként, nem voltam képes fölkapaszkodni. A lédús, de szívós-rostos húsú, szíjácshéjú narancs azonban nagyon helyi. Citrusaromája van itt mindennek, még a körtének, a diónagy sárga vadszilvának, gránátalmának, sőt a magyarul kisasszony ujjának ismert, görögül csak bamiának nevezett zöldségfélének is. Nem is szólva a kopár lejtők aljában meghúzódó zöldségkertek féltettebb növényeiről.

A naplementetúra fontosnak bizonyul. Megtudom, a szélmalmokat 1700 körül készítették, s azóta is használatban maradt közülük vagy ötezer, de működőképesnek jó, ha ötszáz látszik. (Nem nagyok ezek a szélmalmok, mintha búbos kemencére, máshol pedig

kettős létrára szereltek volna négy-öt gerendát, s az így létrejött cikkelyekre kendervásznat feszítenek, hajtson vízemelőt, darálót, gabonamalmot.) Továbbá, hogy a húsz, egy-két száz fős lélekszámú falu között működő, élő kolostorok és monostorok vannak.

A kényszerérett termésével vándorokat megtévesztő, országút menti fügefá közelében, a Miasszonyunk szent szíve női kolostorban két apáca éldegél, és egyetlen beöltöztetlen nő, idősb asszony, s a tigrisnyire hízalt macska, amely a dongaboltozatos templomba be nem lép (mert fenyítés büntetése mellett nem léphet), csak a márványküszöbön üldögél, tollseprőként lengeti bozontos mókusfarkát, és panaszosan szólongatja az ikonosztáz előtt álldogáló, egymásnak énekhangon felkelgető, fejüket fekete kendővel bebugyolált asszonyokat (persze, valójában az apácák éppenséggel nem asszonyok, a szó hagyományos értelmében... legfeljebb menyasszonyok, Krisztus arái). Az imateremben előljárók fotói, szépen berámázva, arany keretbe rakva, s a fal mellé húzott asztal kosárcájából kifogyott a szentelt ostya, kancsójából a víz.

Másnap az arkalohori tavernában gondolom vissza a délelőtti az iraklioni Régészeti Múzeum válogatott kincseit, köztük a knósszoszi freskók sorát (és a Szent Márk szimbólumaival díszített, éppen körbekerített Morosini-kutat, a márványkövezés alatt álló régi piacot, ahol húslevest sárgító hamis sáfrányt, továbbá frissen pörkölt babkávét és olíwabogyós kenyeret is lehet a bőrpapucs mellé vásárolni, valamint a restaurálás alatt álló Egyházi Művészetek Múzeumát, amelynek bejáratára nem írták ki sem azt, mikorra fejezik be az évek óta húzódó munkát, sem arról nem adnak

tájékoztatást, hogy a remek krétai ikongyűjteményt hol lehet megtekinteni). Még Knósszosz felkeresése előtt, a nagy meleg elől felhúzódom a közeli hegy egyik magaslatára, s egy országúti kocsmában kötök ki, hosszú kora délutáni ebédre. Csak este ébrednek rá, hogy a közelében jártam azon barlangok egyikének, amely a Zeusz születésének helyéért vetélkedők közé tartozik. Zeusz meglehetősen unalmas istennek tűnhet, ha kénytelenek a számára több születési barlangot kitalálni; amúgy pedig azért is, mert e vidéken egyre-másra jöttek világra azután a mítoszok, a Minótaurosztól, Thészeuszról és Ariadnéról, a szigetet védő bronzóriásról, Talosztól, Daidalosztól és fiáról, Ikarosztól. Vannak aztán kontinentális eredetű mítoszok is, például a krétai bikát megölő Héraklészről, avagy Néereusz kísértő lányairól.

A hegyet befutó macchia féllábnyi magas: a szuhar elvirágzott (krétai ébennek hívják errefelé, mint ha nem lenne neki tisztességes neve; rózsaszín virágokat nevel, olyan pergamenkönnyűeket, s ugyanolyan foszlékonyakat-rebbenőket is, mint mifelénk szirmait a pipacs), a kénsárga, pillangós virágú, söprűnek használható jeneszter most kezdi a nyarát. Az olajfa lassan hizlalni kezdi terméseit. A füge (hacsak nem csal) érés előtt áll. A fügefafa alatt, félig a lomboktól eltakarva, az útszélén, mert oda telepedett a kávézó, reggeli italát fogyasztja egy vénséges vén férfi: szívószállal szörpöli a Fantát a konzervdobozból. Iraklionból Gortinába, azaz az ókori Gortünbe haladva Ajiá Deká utcáján látom majd harmadnap, mint üldögél az öreg, s szemrevételezi a képtelen forgalmat: turisták özönlenek, mennek délre, a minószi palotákat megtekinteni vagy Matala

híres strandjára, hiszen rekkenő meleg várható ezen a napon is, s túl van talán a kávéján is (ha egyáltalán ivott), mert semmi egyéb nincs az asztalkáján, csupán a párával bevont konzervdoboz.

Hideg konzervital, szívószál és délelőtti utcanéző krétai férfi? – hirtelenjében nem érzékelem a helyzet felemásságát, de aztán, amikor ráébredek, hogy szabálytalan így ez a látvány, menten elszégyellem magamat. Ennyire turistává váltam? Elég, hogy visszatérek valahová, ami bármennyire is kedves, de mégsem az én otthonom (az unalom ismert, amelyben a részletek szüntelen feladják magukat a teljes számára, s el is süllyedve benne megnevezhetetlenné válnak), és számon kérem máris a helyen önmagamat?

E krétai aggastyán miatt Gortün Ajiá Deká templomocskája, amelyet Róma egyik 3. században élt császáranak rendelete miatt kivégeztetett keresztény mártírok emlékére emeltek a 13. század tájékán, s reparálják a falusiak mind a mai napig, nem is gyakorol rám olyan erős hatást, mint várható volt. Bár a középkor utolsó szakaszából származó, épségben megmaradt templom önmagában is jelentős, ehhez ha hozzáveszem azt a néhány öreg ikont, nem is értem, miért kell járnom körbe-körbe az elhagyott, száradó labodától gyomos, egykor szerzetesek lakta, a fehérre meszelt ségre csak emlékeztető házacsák között, a leromlott telepen, hogy a néptelenségben visszataláljak minden iránt érzékeny szememre.

A harmadik krétai nap a Psziloritisz-hegy körbejárásával telik el. Irakliont alighogy elhagyja az utazó, a színek változásából sejtheti, s a serpentinről körberített s bevett, magasodó dombok csúcsáról pedig

láthatja is Kréta legmagasabb hegyét, amelyen tavasz közepével is akadhat hó. Kopár hegy ez, mint minden, ami krétai. (Hogy görög-e, nem tudom. Kréta ma a mükénéiek Kr. e. 1450-ben történő szigetfoglalása előtti időre, a minószi civilizációra építi önképét, s arra az unikális hagyományra teszi a hangsúlyt, amely a görög világ előtt virágzott. Kréta 67 után, amikor római – majd bizánci, velencei és török – kézre került, csak a 19. században ébredt görög múltjára, és több, törökök elleni lázadás után, 15 év nemzetközi protektorátust követően, csupán 1905-ben lépett unióra a kontinentális Görögországgal.)

Néhány száz méterig, ameddig az ember képes gyalogszerrel és állattal bejárni, olajfasorok húzódnak a hegyen, felismerhető, a fák korából, alakjából, koronájuk villódzó levélszínéből, hogy mettől meddig tart egy-egy família (évszázados, ha nem éppen évezredes) parcellája, most éppen az figyelhető meg, hogy a legutolsó fűt-bokrot is kitárcsázták, s a köves talaj fel-felvöröslik (máshol sárgállik, egyebütt halványzöldellik) a tiszteletre méltó ültetvényes alatt. Itt a fák életét is száz, néhol ezer években mérik. Összevethető korúak a civilizáció kisebb-nagyobb szakaszaival. Némely olajfa, botanikusok ellenőrizték, a minószi kultúra idejéből származik, a legtöbb azonban a törökök korszakából, illetve a legutolsó évtizedekből. Hogy melyik mikorról, az a fa levélalakjából, a gyümölcse formájából, nagyságából is látszik. A nagy kőmagvúak, kevés húsúak, aprók a legöregebbiek.

Az olajfások fölött, ahová a lábasjóságok némelyike se tud felmászni, ha kicsapja őket a gazda, levélvesztett csalitos. Szabályos félgömb alakú, magas, mert

egy-másfél méteres, s ugyanolyan széles cserjék gubbasztanak a köves-sziklás kőzetfelszín részeiben, szabályosan üldögélnek, rezdületlenül, merthogy nincs június végére rajtuk semmi levél, s ami bírja és átvészeli élőlény mivoltukból a hőséget, az csak a girbe-gurba, összefonódott gallyazat. A bokrok rőtbarba kolorittal rendelkeznek, mintha éppen most lobbant volna le róluk a láng, s hunyt volna el a tüzüik, tehát költői hasonlatok lennének, amelyek itt-ott felparázslanak. A pokolbéli forróság és szárazság ellen lombjuk elvesztésével apologizáló s csak a szárukkal asszimiláló cserjék között, nagyon ritkán, ha vastagabb talajt tud a kőzetrészekben a gyökér fogni, hars zöld bokrok: termetes, bibliai meztelenséget földidéző leveleiket lóbáló fügefák. Nem érnek, az út szélén állók alapján tudom, ellenőriztem nemegyszer, de hogy az is bekövetkezik, majd előre jelzi, mivel már az ájerben terjeng kesernyész gumiszaguk. Idén a termés bőséges lesz (bár nem számomra; én, ha nem lopják le Paloznak és Lovas közt húzódó, a felvidék egyik hegyoldalára száradni kitett lepedőként terülő kertemből, akkor ott találok majd vissza, gyümölcsszedéskor e krétai helyre), a fügeneveléshez alkalmasnak bizonyult a tavasz, és megfelelőnek mutatkozik a nyár. A magaslat emberek számára megközelíthetetlen, de madaraktól lakott, kecskéktől járt, szabadon nevelkedő vegetációja fölé csupasz sziklák, szirtek, hasadékokkal és peremekkel tagolt meredek emelkednek, szürkésfehéren vagy napszítta krétafehéren, sugárzóan, akár az éjszaka bármelyik csillaga. A legtöbbször függőleges vagy hirtelen emelkedő hegyoldalakon zöld félgömbök imbolyognak. Talán csenevész fenyők, talán fügek, talán félcserjék.

A Psziloritisz-hegy fele magasságától a köveken kívül nincs semmi. Nem növeget a mindent elviselő, sárga virágcsónakjaival mindenkit (ha már egyszer meglátta) elkápráztató jeneszter (azaz spartium), se a szőrpamacsszerű nyúlzapuka, se egyéb, egyszerre dór-latin-görög-olasz-török-német-angol névre hallgató gizgaz. Meglehet, botanikai szakértőként nem mentem elég közel a hegyhez, de szárnyak híján nem mehettem.

A Psziloritisz-hegy 2456 méter magas, csúcsa Kréta legmagasabb pontja, s 1400 méter fölött egyes-egyedül a hegymászók tudják, milyen a természete. A hegy messziről talán tökéletesebben látható (szögezem le én, az alapvetően lusta ember). A hegység Dikté-barlangjában, a Diktéon Andronban született Zeusz (akit anyja, Rheia a nemzője, Kronosz elől rejtett el az üregben, félve, hogy a gyermeket atyja felfalja), s egykoron, ha a történeteire figyelünk, a Psziloritisz-fennsíkot délről határoló hegyre került át, amelynek a mitológiából ismert neve: Ida-hegy.

E hegyen töltötte, mondják, Zeusz a gyermekkorát. S erre a hegyre néz, aki nyugatra pillant Phaisztoszból.

A Messzara-síkság fölé emelkedő kicsi és merész csúcson található Phaisztosz, a számomra legszebb (mivel a környezetével leginkább harmóniában álló) minószi kori palota. A palotáromok megengedik, hogy segítségükkel elképzeljem, ha ehhez lenne kedvem (s eddig mindig volt, van) és tehetségem, milyen is lehetett az a Kr. e. 1600 körül épült kiterjedt udvarház, amelyet manapság palotaként emlegetnek. Amíg Knósszoszt Sir Arthur Evans egy-két pontján rekonstruálta, s ezzel saját elképzelését erőszakolta a terü-

let látogatóira (tulajdonképpen azt is prognosztizálva tettevel, hogy miféle ellenérzések ébrednek, s milyen ellenérvek fogalmazódnak meg a helyreállítás iránt), a phaisztoszi területet feltáró olasz régész, Federico Halbherr szakmája követelményeit tiszteletben tartva nem tett egyebet, mint a felszínre kerülő dolgokat konzerválta, és funkcióik alapján azonosította. Az udvarból, lakosztályokból, raktárakból és kultikus régióból összeálló palota (a minószi uralkodói épület ezen részekből szerveződik teleppé) nem oly látványos tehát, mint a knósszoszi, de színházterével, oszlopcsarnokával, levéltárnak nevezett szobáival (melyek egyikében találták egy vályogtégla üregben a mai napig megfeszítetlen, az első minószi írásjeleket tartalmazó phaisztoszi korongot, rajta a virágjával jelzett sáfrány neve, amely leginkább a firenzei városállam lilium-ábrájához hasonlatos), raktáraival és a bor, a gabona és az olaj tárolására szolgáló agyagpithoszaival együtt nyitottabb: rám, a látogatóra. Ha szerencsém van, képes vagyok önállóan is elképzelni, milyen volt/lehetett itt az élet egykoron. Máshol megtették ezt nélkülem: ott mások elképzelésének foglya vagyok. Itt (egyelőre, remélem) a magamé.

Kréta szereti helyettem s előlem eldönteni a dolgokat. Knósszosz megfelelő példa erre. De példabeszéd (= példatánc) a Kazantzakis *Zorbász, a görög* című regénye alapján készített filmben látható Zorba-tánc is, amelynek tisztességes neve is van: haszapikosz. A mérszárosok táncaként ismert haszapikosz – ellentétben a haniotisz sortáncsal, a lakodalmi szusztrával, a harcias rizitikóval – nem a szigeten élők tánca. Mondják, a Zorba szerepét játszó Anthony Quinn nem tudta el-

játszani a szerepe szerinti táncot, ezért a zeneszerző egy szárazföldi mozgássort és egy ahhoz illeszthető zenét kreált a számára. A film sikere nyomán a turisták a számukra létesített mulatókban keresni kezdték e krétainak vélt táncot és zenét, s mára nincs krétai, aki ne helyi eredetűként magyarázná azt. A turizmus hozta létre mindezt, a helyi kultúrától idegen alakzat vált egyszer csak az itteni civilizáció megjelenítőjévé. (Az egyszarvúval – azaz az egyszarvúnak gondolt orrszarvúval – történt ilyesmi. Az állatfajnak nem volt második tulke, azt Dürer ajándékozta számára, egy rajzon a homlokára illesztette az állatnak, véletlenül. S mit tesz az ég, avagy a természet, a berlini állatkertben, a 20. század közepén világra jött egy olyan egyszarvú – azaz az egyszarvúnak gondolt és mondott orrszarvú –, amelynek két szarva volt: a másodikat, a legújabb teremtményt el is nevezték Dürer-szarvnak. Íme egy eset, amikor a művészet egy lépéssel a természet előtt jár a teremtésben.)

Ki teremtette meg a múltamat? Amelyre azt mondhatom, hogy mindez voltam? Vagy mindez nem voltam? Úgy járok a múlttal, mint ez a sziget?

Ki és mi teremtette meg Kréta múltját? Most éppen a turizmus. Korábban az a helyi igény, hogy görögnek tudja magát a szigeten élő őshonos. Még előtte a velenicei, a török, a bizánci kapcsolatok fontosságát hangsúlyozó, azt bizonyító események, helyszínek, személyek szerepének felemelése.

Az egykor líbiai-krétai-római provinciaközpont, Gortün mellett álló két évezredes Ajiá Deká (számítatlan kávéházzal rendelkező) falucska 13. századi temploma bejáratának bal oldalán, belül egy Anna és Má-

ria-ikon található. Ezen a szépséges, a 20. század végén készített szentképen a gyermek Mária kezében két kinyílt virágú rózsza szála látható. A rózsza a bizánci, avagy keleti (a görög hagyományok fenntartásában érdekelt) kereszténység számára nem sokat jelent a 18. századig, vélhetően az arabokkal szemben táplált ellenérzések és elszenvedett tapasztalatok miatt. Nyilván a nyugati kereszténység Mária-kultuszának visszahatása a (Mária-kultuszát korábban kifejlesztő) keletire, a mély értelmű rózsza használata máshonnan nem eredhet. A templomocska – krétai utazásom második napján jártam benne, a Tíz szent temploma nevet viseli, utalva ezzel arra a tíz krétai mártírra, akik vértanúságukat Decius császár uralkodása idején szenvedték el, 250-ben – korhű épület, korhű belsővel és külsővel. A 13. századi épületért és a benne lévő tárgyakért bármely közép-európai ország áhítozna, itt azonban csak egy a sok közül. Van sok régebbi is – a Tíz Szent templomától 3-400 méternyire éppenséggel a maga három oldalhajójával az Ajiosz Titosz-bazilika úgyszintén ilyenféle: az, amelyet az 5. században húztak fel, a Krétán Szent Pál társaságában 59-ben térítő Szent Tituszra, a sziget első püspökére emlékezve.

Egy napon belül több hasonló kulturális botlásra, civilizációs vétségre bukkanok, amelyek közül legalább egyet valamennyire meg tudok magyarázni, s ez megnyugtató. A Monti Toplu Kréta keleti felén, az északi part mellett, a néhány száz méterre a tengerről kiemelkedő sziklaplátón áll. Szitia mondén, velenceies vonásokban gazdag kisvárosát elhagyva a tengerparti nyaralásos hangulat, amely belengte a települést, egyszer csak szertefoszlott, megemelkedtek a hegyek, amelyek

peremén hatalmas szélkerekek nőttek az utóbbi években, s egy pillanatban már a fekete és tarka kecskéken kívül állattal se lehetett találkozni, se emberrel. A Monti Toplu erődítmény. Vaskos fehér falait kőből rakták, s háromemeletnyi, így akkora, mint egy jó erőben lévő vár. A középkori banditák, kalózkod, majd meg a turisták ellen védett s véd ma is. Egy-két földszinti termén, templomhajóján és virágos, apró udvarán, konyhakertjén kívül nem látogatható – s ami igen, az is pénzért.

Persze nemcsak haramiák, tengeri rablók és világjárók jelentettek veszélyt errefelé. A johannita lovagok, de előttük, majd pedig utánuk a törökök is vallásháborút folytattak itt a bizánci hitű keresztények ellen. A sziget ugyan 824-ben arab birtokká vált, de 961-ben Niképhorosz Phokasz császár visszafoglalta, s bizánci hatalom alá helyezte. Kréta 1204 után Velence kezére került, miután a keresztes lovagok alaposan szétzilálták és kifosztották a Földközi-tenger medencéje keleti felének birodalmait és uradalmait, hogy aztán a 17. században török kézre kerüljön ismét. Szó, ami szó, a görög katolikus monostoroknak évszázadokon át kellett védekezniük az alkalmi és a felkent, másfajta hitükben üdvözlőni akaró rablók ellen, s e harcban élen járt (mi mást tehetett, ha már a tenger partján épült, s a krétai települések közül legközelebb esett Kis-Ázsiához) Monti Toplu szerzetesi közössége.

A legnagyobbak között tudott krétai művek egyike Joannis Kornarosz ikonja, amely egy vallási ének alapján készült. A 61 apró részletből álló kép 61 ima. E mű a templom oltárának jobb oldalán áll ma, s hozzá sok-sok ikon megtekintése után ér a látogató. Köztük két engem nagyon érdeklő. Az egyik a 18. században

készült, s Anna születését, azaz Mária világra érkezését regéli el. A reneszánsz színvilágú kép pereme széles, s rózsák, szegfüvek, szőlőfürtök, birsalmák adják a keretét. A másik műről tudható, 1771-ben készült, s a szerzője azonosított: Krétai Szamatiosz. A kép címe különös: *Rodon Amaranton*. A „szeretett rózsza” nem más, mint a trónján ülő, gyermekét ölében tartó, számára almát kínáló Mária. Jobbján a meztelen Éva, balján pedig Ádám látható. A három alak közé rózságak nőttek, mégpedig abból a töből, amely a trón alatt áll, s amelyen a legnagyobb rózsavirág éppen Mária alakját értékeli azzal, hogy trónját szirmaival fenntartja.

Ugyan a Mária-kultuszt a római katolikus világ Bizánctól kapta, ha jól emlékszem, a két keresztény elképzelés földrajzilag határos térségein át, mint például Szicília, Dél-Itália, Ravenna vagy éppen Kréta, de a Mária-kultuszhoz a rózsát csupán a nyugati kereszténység társította, valamikor a skolasztika idején, a legvégén, köszönhetően leginkább a szegényrendek buzgalmának. Most pedig látom a két 18. századi ikonon (s láthatom azon a meteórai ikonon ugyanúgy, amely ugyancsak Máriát ábrázolja, karján a gyermekkel, s előttük két virágdíszes oszlopszerű edény), az ortodox világ görög s krétai monostoraiba is eltalált a virágom, s éppen Mária alakjához. S úgy, mintha mindig is hozzá tartozott volna.

A kultúrák egymásra hatásának szokás ezt mondani.

Ennek lennék én ugyancsak tanúja, amikor összevetem harminc évvel szétválasztott kétféle tapasztalataimat? S ilyesmi az, amelyet a knósszoszi freskók egyikének virágábrái jeleznek? Avagy a Zorba-film elhíresült tánca, és a rá következő, nem a helyi hagyományból

eredő új tánc kultusza? Avagy azok a tapasztalataim, amelyek önmagukban csöppet sem kedveltetnék meg velem a mai krétaiakat?

A kolostor környezete rideg, mégis fölemelő érzést keltő. Az Eleonóra-sólyom miatt például, amelyet magam is észleltem, ahogy a magasban méltósággal körözött: legalábbis azt hiszem, hogy a ragadozó madár ez volt. A természet érlelő sárga pipacsok miatt. A nedvesen maradó völgyecskék mélyén ritkán felbukkanó örökzöld platan okán. De mindenekelőtt egy, a számomra ismeretlen növényért.

Bár fakókeselyűk ugyancsak nem köröznek a hegy-csúcsok fölött, a Szent Györgyről elnevezett monostor barátságosabb helyen épült, mint a fenyegető külsejű Toplu-monostor. Sötét, csőszzerű szurdok alján fekszik, Malia és Ajiosz Nikolaosz között, a Maliai-síksághoz közelebb, szinte a két hegy közti hasadék szűk szájában, Szelináriban, úgy, hogy jól látszik onnan a kékek árnyalataiban tündöklő Krétai-tenger. Bármily különös, az antik görögök nem ismerték a különféle kék (a tenger, a len, a kő, a katáng, a számárszem, a mátyásmadár szárnysegélye, az ólomvirág, a melankolikus tragikus férfihős) színeket összefoglaló kék szót, de a görög-hellenisztikus antikvitásra hivatkozó bizantinum s a mai görögség és krétaiság együttese által létrehozott eszmeiséget követő szerzetesi közösség épületeiben a tenger kékje és a monostorfalakon a felfestett kék kontúrok egymásra felelnek, s a cellaajtók egytől egyig a tenger felé nyílnak. Ugyan kik jöhettek ide, hogy egész életüket Isten dicsőítésének szenteljék, pásztor- vagy halászivadékok? A monostor, ha turistákban dús vidéken működik, pedánsan felújított, s mert a görögkeleti

keresztények talán kevésbé törekszenek a régi szakrális tárgyak megőrzésére, mint a római nyugatiak, az ikonokon kívül a falképek valamennyiét gondosan átfestik. Ugyan ezek a millió égő gyertya miatt gyorsan sötétednek, de a korom nem leplezi sikerületlenségüket, s nekem (aki szereti a mállott falak, hullt vakolatok, kopott plakátok természetes romlottságát) nem ígérnek semmi szépséget. A monostor, amelyben, úgy tűnik, ezekben a napokban ifjú, sziklamászó zárandokok kapnak szállást, fehér inges (pocakos, lángosbél-fehér bőrű) oroszoktól hangos, és két butikkal is rendelkezik, ahol kegytárgyak vásárolhatók. Az újonnan készült ikonok fele Rubljov-másolat, köztük a *Troicáé*, az *Utolsó vacsoraé*.

Az utolsó krétai estén, Sztalidában, a Katerina apartmanház melletti emléktárgyakat árusító boltban, a mágnessel tapadó képek, cserepek, műtárgymásolatok között egy újabb Rodon Amarantonba futottam. 18–19. századi ikon lehetett a másolat eredetije, s mint kisilabizálom a görög betűket, Meteórán, az ott élő másoló szerzetesek készítették ezt a húsz euróba kerülő kópiát. Azt nem tudom, hogy az eredeti kegykép merre lelhető fel, talán ugyancsak Meteórán. Ebben az ikonban a szakemberek menten meglátják, hogy északi görög, s nem krétai mester műve. Itt, ma, a turistáknak krétai emlékként árusítják.

Hogy hányféle turista érkezik Krétára, az utazási szakemberek nálamnál jobban tudják. A legtöbben azok lehetnek, akik letelepszenek valamelyik strand közelében, napjukat a homokon, a levegőben és a vízben töltik, estéjüket csecsebecsék közt kotorászva az utcákon, és sárgarépával festett narancsleveket, kok-

télokat, jegelt söröket és jófajta helyi borokat (mondjuk a legrégebből ismert bort, a mavrodafnit, vagy a fenyőhordóban érlelt kesernyés retzinát) emelgetve az éttermekben. A másik nagy csoport a hátizsákosoké, akik nevezetességek érintésével kóborolják be a szigetet, s ha kell, beállnak a paradicsomföldekre idénymunkásnak, vagy narancsot szednek napszámban. Nyilván akad olyan, mint én, aki autóval járja a szigetet, de kevesen. Magam többnyire elvagyok mindegyik típussal, de mert torkig vagyok a fröccsöntött tárgyak, művészeknek állított giccsek, bőr és vászon ruhaneműk, strandcikkék vásárlóival és eladóival, s a két- és négykerekű motorok eszement kiadóival és azok bérlőivel, a kivételek, mármint azok, akik képesek megrontani a perceimet, az előzőek közül kerülhetnek ki. Amikor Maliában – igaz, déli hőségben – átsétáltam két utcát a mexikói, kínai, vietnami, thai, angol, olasz, görög éttermek, kifőzdék, bárók és egyebek között, a dekoratív testű, ámde bávatag tekintetű és üres fejű nők és férfiak tömegén, nem éreztem azt, hogy jó embernek lenni.

Amikor a regényemet írtam, utáltam az embereket, ergo meg akartam őket váltani. Ma eszembe se jutna ilyen. A *Kezét reá tévé, hogy lásson...* regényem mögött két élményvilág áll: az egyik a *Vadnarancsok* egy teljességében föl nem használt interjújának főhőse, Keszthelyi Tibor, azóta szívrohamban elhalt mezőgazdász-etológus magnóba mondott életelbeszélése, a másik pedig saját görög utazásom képi világa. A regényről, mondtam, nem tudok sokat szólni, talán majd akkor, ha ismét elolvasom, de annak az lenne az eredménye, hogy újra szeretném írni a mondatait, amihez azonban nincs időm (de kedvem sem). A regényírás idején tud-

tam, mert könyvek sorát olvastam össze a déli életről, hogy az öreg szamarakat a krétai parasztok egy-egy elhagyott szigetre viszik, és kíméletből – úgymond – a sorsára hagyják. Nem pusztítják el, ölik meg brutálisan életük egykori segítségét, állattársukat (de hány évig él egy számár, mennyi ideig él és dolgozik együtt a krétai paraszt és a samara?), hanem magára hagyják, egy néptelen szigeten, ahol nincs édesvíz, nincs zöldellő fű, s talán árnyék se, hogy abba húzódjék és elfeküdjön a jószág az irdatlan melegben.

Az újdonszerű, nemzeti útnak nevezett autószerada a sziget nyugati és keleti végeit köti össze. Van vagy 200 kilométer hosszú, meg-megállásokkal tarkítva akár egyetlen nap alatt is megtehető. Mindvégig a tengerparton, alig a víz fölött vagy a part közelében, s akkor akár néhány száz méter magasságba felhúzódva kanyarog. Hol kiszalad a ragyogó azúrig, hol pedig a szürke-sárga kopár hegybe vájt falak között halad, máskor völgyek növényektől zöld, keskeny hasadékat szeli át, avagy apró síkságokon kanyarog méltóságteljesen. A pálya forgalmas, ámbár keskeny. Mindkét irányban kétsávos, de a külső egyben leállósáv, máskor pedig semmivé fogy, vagy csíkosra festett, így a járművek előtt eltiltott. A krétaiak úgy közlekednek, hogy a belső és a váltakozva létező külső sáv közti fehér vonalat a ke-rekek közé fogva haladnak autójukkal, így némi esélyt adnak az előzésre, s maguk is biztonságosan elkerülik az út szélén parkolókat, a táj látványába feledkezőket, vagy éppenséggel a gyümölcsárusokat. S a burjánzó-virágzó, az aszfaltra ráboruló leandereket, bougainvilleákat. Piros, rózsaszín, fehér, avokádóhús-zöld, sárga, meggy, kármin s millióegy egyéb színárnyalatúak.

A sztráda egyik oldalán a tenger kékje, a másikon a hegyek földszínei nyújtanak hátteret.

A helyiek biztonságosan, de rámenősen vezetnek. Ha megérzik a bizonytalanságot, menten kihasználják a helyzetet, ügyesen megelőznek, eléd állnak, vagy akár beparkolnak arra a helyre, ahová te csak készültél. S mindezt közömbös tekintettel, rezzenéstelen arccal: te, aki hoppon maradtál, akit megelőztek, akit leszorítottak az útról, vagy előre nem látható cselekvésre készítették, sorsodnál fogva kerültél ebbe a helyzetbe, hiszen vagy vesztessz születted, vagy ha annak nem is, de vetélytársnak, aki pillanatnyilag vissza kell húzódjék.

30, 50, 60, 70 km-es sebességhatárok szakaszolják a haladást. A helyiek, de a turistákat szállító távolsági buszok vezetői sem tartják be a korlátozást. Itt mindenki a saját ritmusát követve halad célja felé, bámészkodik akár a szerpentinkanyarban, vagy áll meg reggelizni, vizelni, avagy csak úgy, minden ok nélkül. Iraklionból Rethimno felé haladva van, ahol a tenger elé be-beáll egy dombsor. Ilyenkor széles vágat mélyén fut tovább az út, s oldalt zebracsíkos hegyoldalakra látni. Július elején látni már száraz percellákat, amelyekről betakarították a terményt, s vannak érintetlenek. A macchia magasabb, mint keleten, sok a bokor, köztük jut hely az alacsony koronás fácskáknak. Fenyvek és ciprusok, amelyek az itáliai vagy akár a kontinentális mediterrán táj sajátosságai, itt vadon nem találhatók, nyilván egykor ezeket vágták ki hajóhoz, építkezéshez, eszközök készítéséhez, mostanság csak ott fordulnak elő, ahol az ember hosszan tartózkodhat: településeken, magányos házak mellett, parkokban, esetleg fürdésre alkalmas rézszeken, némelykor pedig az ásatási területeken. S ahol

e gyantás fák, ott a kabócák is. A gyantaillat és a kabócacirpelés – mit is cirpelés, amikor reszelés, sivítás, sivalkodás, harsogás, susmorgás, jajgatás, nyikorgás ez a hang, hangfüggöny, hangzuhatag – együtt jár, összetartozik, mint két tenyér.

Réthimnóig a tengert szigetek sem élénkítik. Híjukkal így a tenger színe sem azúr. Nem oly fényes, nem oly belülről kéklő. Egyszerűbben gyönyörű. Rethimno, hogy milyen is, nem tudhatom. Telve párával, mintha vihar előtt lenne, a török-velencei-görög hagyományok keveredéséből szinte semmi nem tapasztalható számomra. A néhány sárga, bolondul virágzó szarvasmák, a szűrös benedekfű, a tengerparti rózsaszín és fehér virágot egyszerre hozó szulák és a virágjával-termesével egyidejűleg hivalkodó, a szikkadt talajon szétterpeszkedő kapri a velencei erődítmény belső udvarán (háttérben az egykori katedrálissal, a mai Ibrahim Han mecsettel) sem feledteti számomra a fullasztó párát, a tűző napfényt és a negyven foknál magasabb hőmérsékletet. A festőinek mondott kikötő nem egyéb fojtó katlannál, az antikizáló Rimonti-kútban a hús víz érdekel csupán, s hogy mellette a presszóban jeges kávét ihatok, extra jéggel, s a loggia, majd a strand után túlhűtött fagylaltot nyalhatok.

Dél körül dinnyésautó mögött gurulok a kocsival Hania irányában. Hatalmas, csíkos, zöld selyemhernyóbábok utaznak a dróthálós-rácsos platón, előttem, elvegyülve bronz, illetve gyöngyházhéjú vöröshagymák zsákjai között. A hagymás dinnyeíz se riaszt, sem az, hogy oly kaotikus a közlekedés, annál inkább, hogy egy helyreállított romantikus város rafinált utcáin fokok hamarosan bolyongani, s jó éttermek és jó kézmű-

ves bemutatótermek között téblábolok, avagy a Szamáriái-szurdokba való eljutás esélyeit kutatom. Amikor egy turbános motorkerékpáros mellett száguld el a kocsim, eltátom a szám.

A török-velencei-görög hangulatot elegyítő Hania, az ókori Küdónia számomra nem sok mindent tartogat. Délután lévén, minden múzeuma zárva (a régészeti, az érdeklődésemet fölkeltő hellenisztikus mozaikjaival, a bizánci, az ikonokkal), a zsinagóga (amely alig tíz éve még a Föld száz legveszélyeztetettebb zsidó épülete között volt számon tartva, de mára a maradék zsidó közösség restauráltatta) azért, mert szombat van. A légkondicionált piacot takarítják, mire odaérek, s a piac kifőzdéiben, amelyek közül akartam választani bamiát, csigát vagy valami egyéb helyi specialitást, már a kondérokát mossák. Hania nem lesz az én városom, nem marad időm arra, hogy megkedveljem. S a pára, amely a várost paplanként letakarja, fullaszt. Dől rólam, mint mindenkiről, aki a butikosok áruitól zsúfolt és tavernák asztalainak vendégeitől hangos, keskeny utcákat járja, a víz, a sapkám éppúgy átázik, miként a nadrágom. Mosolygok, töröm magam előre a délutánban, s hinni se akarom a napi szenvedés okát: elállt a szél. S amit az okosak tudnak, de én nem, hogy ilyenkor meg kell mindenkinek húzni magát: üldögegni az ouzériában, a legnagyobb lombú fa alatt bárhol, avagy a hegyi monostorok egyikében hosszú imákat mondani elholt, régi szeretetekért.

Ötkor bekóválygok egy házias kifőzdébe, görög salátát enni, grillezett, erős paprikától csípős juhsajttal. Egy pohár aranyárgának mondott, tört, rosszul kezelt

(a tulajdonosnőtől feldicsért) bort kapok mellé, s italom sem tesz jót a hangulatomnak.

Már Iraklion előtt, lefelé a hegyről, a sztráda bal oldalán, egy éles kanyar után, a szembejövő oldal szélén, a magas drótkerítésnek dőlve-húzódva számár álldogál, és teljes testében remeg. Nem tettem semmi mást, mint elszáguldottam mellette, tehetetlen maradtam, meg kellett volna állnom, átkaszalódnai a sávomon, a középén húzódó korláton, s át, egészen a számárig, hogy elvezessem a forgalmas út széléről, ahol előbb-utóbb elütik. Van pillanat, amikor feladja, és szomorú szemével nem bámulja tovább a tengert, hanem elindul a betonon, mondjuk haza, és a bolondul száguldó autók kerekei alá kerül.

Valami elveszett ebből a szigetből.

A biztonságérzetem, az a nyugalom, amelyet mindig éreztem korábban, ha segítségért, ételért, italért, szállásért vagy egyébért fordultam a helyiekhez, eltűnőben. Oly önfeledten tudtam hinni bennük, s oly kétségtelen volt számomra, hogy az én szempontjaim szerint részesülök kedvességükből, szolgálatkészségükből, avagy abból a szolgálatból, amelyért én pénzt adok.

Valami elveszett belőlem? – kérdem magamtól. Nem lehet, hogy én és a világom közti összhang borult fel, amiért nem biztos, hogy bárki felelős?

Vagy nem veszett el innen semmi, mert nem is volt benne az, amit én a genius locinak hittem? Nincs titka a helynek? Nincs rejtelem? Nincs misztérium?

A szurdokvölgy, ahová az utolsó előtti teljes napra készültem, Haniától délre fekszik. Az előző este megtett út a szállásig s majd onnan a városba vissza majdnem háromszáz kilométer. Ezzel szemben ellenőriz-

hetem a számár sorsát. Iraklion után a sztrádán nem találkozom vele, remélem, gazdáját megelve most a jászola mellett fekszik. A csillagok közül, amelyek az égen maradtak, mind fényesen ragyog, a tenger felett tejes fehér derengés, mintha a páraréteg telítődött volna valami kásás-vattás állagú fénnyel, s most igyekszik belsejét bemutatni.

Szamaria völgye a nevét Santa Maria falucskájáról kapta. A település nyomaiban maradt csak meg, amikor az ezredforduló előtt néhány évvel természetvédelmi területnek minősítették a Fehér-hegység (Lefka Ori) ezen részét, s a tizennyolc kilométer hosszú, másfél kilométer magasan nyíló, a tengerig lefutó völgyből minden oda települtet a vízparthoz kényszerítettek, hegyi emberekből halászokká. Ami addig nem volt, holott télen a vágat mélyét kitöltötte a gyorsan iramló hólé és a felébredő források vize, s megközelíthetetlenek voltak a tanyák, házcsoportok: a völgy veszélyessé vált, s ma már éjszaka sem tartózkodhat senki benne.

Itt ami bizonytalan, az a biztos, dühöngök.

A szamariai katlanban 1200 méter fölött katániai fényvesen át ereszkedtem, amely a gyógyító lovagszent, Szent György templománál sok száz éves cipruserdővé alakult át, s még lejjebb, az elhagyott Szamaria lakatlan házai előtt örökzöld platánok zöldelltek. Mindaddig azt hittem, hogy egyetlen platánnak jutott örökzöldellés: annak, amely Gortüszben, a minósi palota, a görög akropolisz, a római oszlopcsarnok tört márványai, a bizánci bazilika maradványa, az arab ivókút, a hellenisztikus városmaradvány közepette a legkülönösebb múltat idéző kegyhely: az örökzöld platán, amely alatt a föníciai királyleányt, Európet elrabló bika

alakú Zeusz magáévá tette rabját. Ugyan nem mertem megkérdezni, mindezt bikaként, avagy Zeuszként követte-e el, miként azt sem, hogy mi történt az események után Európével.

Tény, hogy például Zeusz egyidejűleg több helyen született, s nem arról van szó, hogy pillanatnyilag három, turistákra éhes, semmi érdekességgel nem rendelkező hely vetélkedik egymással (ugyanazt a jelenléget megfigyelhetjük Homérosszal, de még Petőfivel kapcsolatban is!), hanem mindegyik hely évszázadok óta, a mítoszváltozatokkal alátámasztottan arra büszke, hogy Rheia éppenséggel náluk, az ő barlangjukban rejtette el a gyermekgyilkos apaisten elől a csecsemőt. Zeusznak amúgy temetkezési helye is van, s turisták zöme zarándokol a legkülönbözőbb barlangokba, a laszithi Diktéon Andronba, az arkalohori Profiotisz Iliaszba, vagy éppen az Ida-hegyre, s valljuk be: hogy egy isten képes meghalni, csakugyan csodás, zarándokokat vonzó esemény. Szóval, azt gondolom, megkérdezhettem volna nyugodtan, miféle hagyomány szól arról, hogy Zeusz isten vagy bika formájában erőszakolta-e meg Európét.

A hagyomány jelenleg csak arról tud, hogy ezen eksztatikus esemény következménye, hogy a platán, mely eltakarta az üzekedő párt a közönséges tekintetek elől, örökzöltséghez jutott. Nem kellett többé soha leveleit lehullajtania.

Ehhez képest a számáriái szurdokban (amelynek elején és végén magyar nyelvű füzetecske kapható pottom 4,5 euróért) a gortüsi fánál jóval ifjabb és karcsúbb örökzöld platánok sokasága állt – amelyek egyikenek lombja alatt magam is üldögéltem, kimerülten

a 35 fokal hőség és a megtett 9 kilométer miatt, és bámultam azt a félszarvú kecskét, amely egy piknikező család csokoládés kekszére ácsingózott, s mert abból nem juttattak számára elegendő mennyiséget, az óvatlan családfő hátának többször is nekiszaladt leszegett fejjel, előre meredő félgörbe szarvával.

A 13 kilométernyi út, másfél kilométer magasból a Líbiai-tenger partjáig leereszkedve, több állatélményt nyújtott. Mindjárt az elején, amikor a szakadékszerűen meredek ezerötszáz méter magasból ereszkedik alá a merész természetjáró (túl a hányingerkeltő szerpentineken, a buszrázáson, a borsos árú belépőjegyen), hogy alig három kilométeres fövény után két-háromszáz méter magasságba érjen, észreveszi a két hegycsúcs fölött köröző több mint tucatnyi keselyűt. Vágott szárnyvéggel köröznak fenn a nagytermetű, gonosz tekintetű ragadozó madarak – de ilyesmit máshol nem lehet látni. Csonttörő jószág amúgy, a birka, a kecske, a szamár testét, ha megszerzi, a magasba emeli, és egy sziklaplatóra ejti, hogy így széttörve a csontokat hozzájusson a zsíros velőhöz. Aztán a kabócák. S két szamár is, szürke és fehér, ahogy közönyösen kaptattak felfelé a hegyoldal kanyargó ösvényén, ott, ahol a külföldi vidékjárók lefelé is lihegve, gonddal haladtak. Az első szamár hátán egy erdőkerülő (kövéren ám, erősen – itt minden erdőfelügyelő pocakos, alaposan ám, nagyon), a másodikén szerszámok, pallók, tekercsnyi drót. A Nemzeti Park állatmunkatársai pillantásra sem méltattak. Néhány madárral is találkoztam (rigók, tengelicék, pintyek és vörösbegyek), de nem futottam össze se a kri-krinek nevezett, ugyancsak félénk vadkecskével, sem éjszakai életet élő baglyokkal, illetve a tüskés

egérrel, ellenben láttam egy, a bánáti bazsarózsához hasonlatos, de nyilván más fajú bazsarózsát, természetük felhasadva, sok piros terméssel, láttam sok virágzó oleandert (amelyek egyik ősébe hiába is falt bele *Az aranyszámár* számárhőse, azt híven, hogy rózsá, csak nem változott vissza emberré), s láttam csökött, térdig alig érő, kékjéből fehérré fakult virágú számárkóró-bokrocskákat.

A rózsaszín, illatos virágba borult oleandereket (amelyeket mifelénk, rövidítve, csak leanderként ismernek) Néereusz víziisten nyomán nevezték el a botanikusok Nereum oleandernek. Néereusz isten lányai, a vízínimfa néereidák patakok, források, víznyelők környékén bukkannak fel az antikvitás óta, miként a leanderek, s a varázslatos lények és a növények egymás által lettek megnevezhetők.

Aztán este vissza hiába keresem azt a két széltől tépett, esőtől és naptól koptatott, elhagyottan is impozáns óriásplakátot, amelyet még előző este vettem észre Rethimno és Iraklion között, valami tengermelléki éles kanyarban. Reggel a sötét miatt nem figyeltem, bíztam abban, hogy majd estével rájuk bukkanak, és fényképeket készíthetek róluk. Az első fényképeimet a tépett plakátokról Athén külvárosában készítettem – most olyan jól jönne, ha egy történetnek megtalálnám a második zárójelét. De az út mellett álldogáló, fejét a drótrácshoz szorító, talán úgy szundikáló számárral bár ismét összefutok, a plakátokra azonban nem bukkanak többé.

Óriásplakátot végül is találok, olyat, amelyet számomra széppé fakított a tűző napfény és megszaggatott a tengerről érkező, csak kora délutánonként elszenderülő szél. A reptér parkolójába bekanyarodó autóbusz-

ból fedezem föl, hogy jobbra, Iraklion felé, tizenöt-husz hatalmas óriásplakáttal rejtettek el egy kopár területet, s mivel a járatunk késett, s négy-hat órával elhalasztották az indulást, hát a kora délelőtti nap hevétől nem riadva kigyalogoltam a szemetes terepre, túl a zörgő, száraz bogáncsosan, hogy a földre borult, rég leszakadt, kiszáradt és lenyúzott tehénbőrökre hasonlító plakátmaradványokon átmászva alkalmas pontot találjak arra, hogy a ruhát reklámozó, tépett arcú férfiút lefényképezhessem. A reptér fölött óriás futball-labda formájú lokátor csillog-villog, a tenger fényét-színét tükrözi vissza.

Erre a hegyfokon álló, dróthálóval körbekerített monstrumra látok vissza, amikor a magasba emelkedik a repülőgép, s a szívem rángatózik, s a gyomrom alá csúszik. Húzza vissza a föld.

Látom az arcaimat a kerek ablakban, két példányban is, egyet a külső, egyet pedig a belső üvegen s egyben a mellettem ülő, a lenti világra alátékintő hölgy nap-szemüvegén. És ekkor értem meg, hogy Kréta éppen annyi, amennyit tudok róla.

Xionyli

Kínáról kizárólag nagyot mondvá szabad szólni. A Dong' Anme Dajie a felhőkkel szüntelenül elborított Pekingnek olyan, mint a Váci utca Pestnek. Az elején, kínai mértékkel egészében véve közel az éjszakai piac-hoz, ahol napszálltával mindenféle, az elrettent turis-ták és bennfentes helyiek számára kizárólag sötétben megkóstolható és fogyasztható ételeket főznek-sütnek és árusítanak, talán már a második épület előtt, a jár-dába épített feliratos korong tanúsítja: e helyütt a Ke-let és a Nyugat kapcsolattörténetében – úgy az euró-paiak, mint a kínaiak szerint – főszerephez jutó Marco Polo lakóháza állt. Igaz, amikor az itáliai utazó itt élt, a Yuan-dinasztia korában, a fővárost még nem Peking-nek és nem Beijingnek nevezték, hanem „Nagy Fővá-rost”-nak, azaz kínaiul Dadunak. Ahogyan a velencei mongolul emlegette: Khanbalik, a Kán székhelye volt. Ez a város vált hamarosan a mongóliai Karakum he-lyett az újraegyesített Kínai Birodalom és Mongol Bi-rodalom központjává. Nem épült még meg azonban a Tiltott Város, tavainak medrét sem ásták ki, nemhogy a kertek kialakításába kezdtek volna. Nem léteztek a városi polgárok lakóhelyéül szolgáló kis, elkerített tele-pekbé, hutongokba tömörülő udvarházak, amíg a bel-

ső város a 15., a hutongok siheyuanjai a 14. századtól kezdtek megépülni azok számára, akik az udvari emberek ellátására szakosodtak, s mindenekelőtt kereskedelemmel és szórakoztatással foglalkoztak.

Marco Polo a helyi kereskedőkhöz hasonlatos figura lehetett, a kínaiak a szolgáltatásokat mindig többre becsülték a termelőmunkáknál. Marco Polo élménybeszámolója szórakoztató olvasmány, s egyben útmutató a fejedelmek, hadvezérek, rendőrfőnökök és a magához hasonló kereskedők és fantasztikumra áhító olvasók számára.

Meglepő, de napjainkig kétséges, hogy a 13. és 14. század fordulóján élő Marco Polo járt-e Kínában, és ha járt is, azokon a vidékeken-e, amelyekről leírást adott. Nem csoda hát, ha számos útikönyv nem tesz említést arról a Dong' Anme Dajie-i házról, ahol a jeles idegen a kínaiak szerint Pekingben töltötte minden napjait. Ismerek olyan európai művelődéstörténészt, aki úgy véli, a Velencéhez oly hasonlatos középkinai Hangzhout paradicsomként leíró utazó-kereskedő, ki a hagyomány szerint a világ legszebb városában három évig kormányzóként tevékenykedett, sosem járt a sárkányok ege alatt elterülő föld helyszíneinek legtöbbszörén. Igaz, hogy a *Marco Polo utazásai* kéziratában a piacai, hajói és prostituáltjai miatt fölemlegetett Hangzhou település ott szerepel (mindezek figyelmet keltőnek és feljegyzésre méltónak bizonyultak a velencei kalmár számára), de ez nem bizonyítja, hogy Marco Polo valóban feltűnt ott és élt arra. Amúgy a mű szerzősége szintén kérdéses. A középkor végén sem az auctor mibenlétén való töprengés, sem az önálló tapasztalat és gondolat, sem a saját megjelenítés nem tűnt fontos-

nak – sem az olvasónak, sem az írónak, s a börtönében visszaemlékező és kéziratát (hm, erre bizony nekünk nincs most jobb szavunk) diktáló kereskedő joggal gondolhatta, hogy személyes, megtapasztalt élményeként emlegetheti apja, nagybátyjai és mások valós utazásait és hiteles történeteit.

A *Marco Polo utazásait* legjobb tehát kollektív alkotásnak hinni.

Amint félek, az én Kína-élményem sem a sajátom, hanem egy, az európai kultúra hálójába belegabalyodott emberé. Kínába nem vágytam soha; az ország elérhetetlennek tűnt számomra. S hogy eljutottam, lényegében utazásra készületlenül, mindaz, amit tapasztaltam, kibillentett a valóságomból. Nem az élet-színvonal, nem a közösségeszmény, nem a tömeg, nem az évezredek civilizáció millióegy emléke, s nem az emlékezés hiányosságai, hanem az, hogy mindezekkel nem tudtam mit kezdeni. Marco Polo megjegyzésein túl semmi sem volt bennem ott – Pekingben, Xianban, Yünnan tartományban és Tibet határán – hiteles. Üresnek bizonyultam, mint a kirágott belű mogyoró. Hogy keleti hasonlattal éljek: üresnek, mint a fehér gyümölcsbúrából megfosztott, piros és keménypapírhéjú licsi.

Amikor Hangzhou virágzott, nem Peking volt Kína fővárosa. Pekinget az uralomra került mongol hódítók szemelték ki a maguk számára központul, részben, mert közelebb esett saját térségükhöz, részben, mert így a maguk választotta lakóvárosuk földrajzilag centrális helyzetbe került, de nyilván azért is, mert nem akartak a régi fővárosban összpontosuló kulturális örökséggel szembenézni. A helyet tehát a kán főváro-

saként nevezték meg, ezt tette az európai utazó is, bár az csak utólag vált a birodalom fővárosává. De a város már kezdetben is metropolisznak számított, az 1270-es népszámlálás szerint egymillió-kétszázezren lakják (akkor, amikor Európa két legnépesebb városa, Nápoly, illetve Párizs alig százezres lélekszámú), s tizenkét külvárosáról adnak számot a tudósítók. E külvárosok sűrűbben lakottak, mint a tizenkét kapuval rendelkező belváros, végtére is itt az uralkodó szűk környezete élt, amott pedig az alattvalók. Na és a kereskedők (drágakövekkel, arannyal, ezüsttel, selyemmel, gyöngyökkel és fűszerekkel foglalatосkodó népség ez, akik karaván-szerájban laknak, s túlzásokban gazdag a beszédjük), akik piros jelekkel felülnyomott papírpénzt adtak a kincsekért cserébe.

Avagy többnyire papírpénzt csereberéltek, amelynek, miként a selyemnek is, az eperfához van köze. A papírt a puhafájú eperből állították elő, s arra nyomtatták a bankókat. Ámbár nemcsak pénzért cseréltek árut a kereskedők, hanem, főként a mongolokkal, egyéb, nekik valamiért fontos javakért is. A mongolok idegenkedtek a kereskedelemtől, s amit kaptak és adtak, azt ajándéknak mondták. A középkori utazók történetei alapján csodálkozhatunk, mi mindent juttat az uralkodónak hódoló jöttment, s mi minden adományt kap a kántól azért; holott tulajdonképpen cserekereskedelem mindez. A papírpénz arra való, hogy a gazdasági ügylettől még jobban eltávolodjon a vásárló, s az aktus során cseréről se essék szó, csak nyomtatott papírdarabokról és egyebekről.

Marco Polo, amennyiben hinni lehet e forrásnak, a francia nyelven (a ponyvaszerzésből megélő literá-

tus által) papírra vetett híres történet, a *Devisement du Mende*, másként nevezve a *Milione (Livre de Merveilles)* szerint a Nagy Kán és birodalma megfelelően becsült ismerőse. A nagyotmondás a középkor végéről is áthallatszik, de ez nem a kalandoré, hanem a csodákra nyitott szemű koré. Nem véletlen a könyv gúnyneve sem, amely azonos a szerző gúnynevével: *A Milliós!* Történeteit, mondják, ennyien hallgatták, s mindegyik, csodákban bővelkedő meséjében irdatlan nagy, azaz milliós szám szerepel: állítása szerint több millió katonája van a kánnak, több millió a városa, több millió dzsunka hasítja a folyók vizét.

A pekingi Dong' Anme Dajie elején mindenesetre milliók állják naponta körül a Marco Polo egykori lakóházának tartott hely előtti járdán azt a kínaiasan méretes bronzplakettet, amelyet súlyos láncsal kerítettek el, nehogy a járókelők akaratlanul átgyalogoljanak rajta. A ház keskeny, kapunyi széles, és két oldalán oszlopokat imitáló (a kínaiak által európai stílusúnak tartott, mintha az európaiság stílus, ráadásul egyetlen stílus volna) relief húzódik, amely a rá vetődő árnyakat nappal és éjjel egyként összeráncolja.

Kína első pillantásra (ha nem veszem számba az Európáról és a fehér emberről kialakult tévképzeteket) nem áll másból, mint fellegekből, állatfaragványokból és ismeretlen helyekről összehordott közetdarabokból. Felhők, felhőlények és kövek stílusgyakorlata a főváros, a vidék, az ország és föld alatti barlangjai úgyszintén! Az egymástól elválaszthatatlan, egymást feltételező ég és föld nem önmaga által idéződik meg. Peking, Xian és a teljes Yünnan tartomány egyetlen hónapon át, minden szempillantás alapján csupa könnyed lebegés,

szélben szitáló lomb, pára, mozgásban lévő gőzgomolyag. Borges képzelt lényeknek java Kínából származik, a sárkányok, unikornisok, teknősök, darvak, főnixek, oroszlanok és egyebek, s mindegyiknek originális köze mutatkozik úgy a felhőkhöz, mint a kövekhez.

Kína második pillantásra fellegekből, állatfaragványokból és kőzetdarabokból összeálló kert. Ilyen keretet fedez fel az európai ember a harmadik és sokadik pillantásával is, amelyet – hogy a helyi hagyományt kövesse – többnyire mennyei, édeni vagy isteni hortusnak igyekszik leírni és ezzel az aktussal kissé áteurópaiasítani.

A Tiltott Városban (ahonnan származik élményeim eleje), a Ming és Quing császárok használta Sárkánytrónt magában foglaló Legfőbb Harmónia csarnoka piros oszloperdeje között található néhány aranyozott sárkánykép-véset, hat áll belőlük, felhőmotívumok és lebegő mitikus lények kavarognak rajtuk. Csak közelről szemlélhetőek, messziről nem több a hat oszlop, mint merő sárga ragyogás. Talán ezeken figyelhető meg a legszebb sárkány-kollekció.

A Legfőbb Harmónia csarnoka a három legfontosabb szertartási épület élén áll, mögötte a Központi Harmónia, s végül a Megőrzött Harmónia csarnoka. E három nagyméretű pavilon közös földmagaslatra épült, amelyek az udvar mind a négy oldaláról márványlépcsőkön közelíthetők meg. A lépcsősorok közepén, bármely oldalon gránitból faragott kőszav, amelyre felhők között lebegő sárkányt – a császári hatalom szimbólumát – véstek. A fehér teraszoszlopok vésetein szintén sárkányok, továbbá főnixek, felhők és lótuszlevelek azonosíthatók, s a teraszoszlopok alatti falon

egy-egy sárkányfej található. Sárkányon sárkány, s annak csúcsán úgyszintén sárkány. Pirosban, aranyban, fehérben. (S szüntelen folytatódott, és ez állt a sárkány-élmények végén, az utolsó kínai napomon, miután Pekingbe visszatértem, s a Nyugodt Öregség palotája bejáratát őrző Kilenc Sárkány falán is megnéztem a gyöngyökkel játszó, különböző színű élőlényeket.)

A meglehetősen csúfnak látszó sárkányok (szarvval, karommal, pikkelyes testtel, nyakukon és gerincükön taréjjal, denevérszárnyasan ábrázoltatnak) Kínában nem azzal az értelemmel rendelkeznek, mint Európában. Yünnanban például négyszínű változatuk van. Olyan jóságosak, balgatagok és szorgalmasak, mint a németeknél a törpék. A sárkányok akkor jöttek létre, amikor a Jin és Jang, ahogy Borges mondja: „ritmikus játékból” megteremtődött a Tízezer Lény, azaz a kozmosz. Az első teremtmények egyike, akikben a férfias tulajdonságok, azaz a növekedés, a fény, a cselekvés, a páratlan számok, továbbá a kék szín, az égbolt, a hegyek, az oszlopok hol egyenletesen, hol pedig egyenetlenül, de feldúsulnak. Nyilván ezért lett a sárkány a császár, majd a birodalma jelvénye, így hát minden, amin a sárkány képe rajta van, magán viseli a császári és a császár fölött uralkodó égi ujjlenyomatot is. A sárkányok a felhők közt élnek (így, ha esik az eső, a sárkány és a föld egyesül), és a gyöngyben van az erejük! Ha elveszik a sárkány gyöngyét, a hatalma és kondíciója szertefoszlik.

Az egyszarvú, a teknőc, a főnix ugyanolyan mágikus állat, mint a sárkány, és persze mindegyiküknek sok-sok változata létezik, a képi ábrázolások szerint kétségtelenül.

A Tiltott Város és valamennyi régi kínai település zsúfoltig van felhők és felhőlények kőből, porcelánból, bronzból, agyagból, fából készült másolatával; el sem lehet mondani, milyen praktikus egyszerűsítések révén képes a legkülönbözőbb művelődési korszak kínai mes-tere a felhők és lakóik lényegét megjeleníteni. Az erősen absztrahált felhőformák legelső pillanatra olyanok, mintha egymás mellé csúsztatott, kiszáradt tehénlepanyekből állnának egybe. Koncentrikus vonalak kanyarognak a hullámzó peremű felhőformákban. Amúgy nagyon olyanok, mint a barokk szobrok mögött álló felhők, például Bernininél. Avagy a kisvárosok kései barokk templomaiban a falapokból kifaragott, majd fehér olajjal vagy kályhaezüsttel lekent felhődekorációk. Így aztán felhők között lépdél a lépcsőn fel- és lemenő sokaság, s ha valaki a pavilonok oszlopai előtt áll, akkor felhők nézésébe merül, az útkeresztvezérlésekben, az egyetlen tengelyre állított templomkertek épületei közé illesztett pailouk, azaz dískapuk alatt bámszokodók ugyancsak felhők alá tolakszanak, s a hagyományos papírkivágás asztrológiai jegyei között ugyancsak felhők lebegnek, a porcelánok, a rekeszzománcok és a lakkfaragványok, miként mindenféle hétköznapi tárgyak is, zsúfolásig telve kölyökfelhőkkel. S mert az épületekben a tárgyak többnyire szimmetrikusak, a felhőrendszerek mindegyiken megduplázódnak, és ez sajátos ritmizáltságot nyújt mindannak, amire rácsodálkozik a tág tekintetű fehér ember. Szimbolikus teret képeznek az égi dolgok, nincs ezzel semmi baj, csak meg kell tanulni az értelmét és a használatát. Persze, az európai a saját maga szimbolikus terét ismeri: abban, ha megszokta, nem akad semmi fölfedeznivalója.

A rend, amelyet az ember teremt a képpel befogadható világban, kettős. Az egyik tengelyre állított és szimmetrikus: a mindig észak–déli irányban álló épületek. A kapuk, a négyszögletes és zárt udvarok, a teraszon álló épületek, a mindig páratlan számú nyílással rendelkező csarnokok, a színesre festett fából készült részek, a lecsüngő ereszu és visszakunkorodó peremű és élű tetőzet, az egymásra emelt pavilonoknak ható – belül hatalmas szobrokat rejtő – pagodák, városfalak. A szimmetriát tökéletesen tagadják azok az építmények, amelyeket nem a kozmosz belső rendjét, hanem megragadhatatlanul sokféle természetét példázandó készítették. A tavak, a kertek (amelyek egyenrangúak az épületekkel) éppúgy rendezetlenek, aszimmetrikusak, mint a hagyományos művészetek tárgyábrázolatai, annak ellenére, hogy megtervezetten ilyenek.

Peking például – minden, ami benne régi építésű – rács alaprajzú. Marco Polo veszi észre ezt a szigorúan szabályos településmintázatot, s ír a császári palotáról, bár majd csak a mongolokat elűző Mingek fogják a Tiltott Várost – a mongol negyeden belül – megépíteni. Még ha egy Kr. e. 4–3. századi mű, a *Zhouli* útmutatása alapján is. Egyébként azok a Mingek ők, akik a nagy falat megerősítették és kiegészítették.

És selyem, selyem, szélsuhogású-szellőkönnyű selyem mindenütt. Amiről a görögök azt mondták, hogy az istenek ajándéka, azaz szérikon. Seneca mondása pedig igaz: a selyembe öltözött asszonyok ugyanannyit mutatnak magukból a nyilvánosságnak, mint a házasságtörőnek a hálószobában. Igaz, ő időben megkésztén, ezért feleslegesen kárhoztatja a luxusterméket, hiszen már a Kr. e. 4. században megérkeztek az első lé-

gies kelmék Európába. Az a hír járta róluk, hogy fákon teremnek. Ámbár akkor hol teremtek a selyemmotrín-gok, amelyeket a szövethál szívesebben szállítottak s adtak tovább a kereskedők a Selyemút nyugati végén a türoszi és az antiochiai szövőszékek mestereinek? Vergilius úgy írta le a selymet, mint valami ismeretlen, különös keleti fa levelén képződő gombát, s csak a 2. századi Pauszaniász korrigálja ezt a szélteben-hosszában ismételtetett tévedést. A történész és életrajzíró szerint a selyem alapanyagát rovar állítja elő, amely lényt a pókhoz talált hasonlatosnak, és amely szorgosan készíti a kócot önmaga számára, hogy abban pusztuljon el.

A selyemnek szintén köze van a felhőkhöz, a színe is sokszor égi. Vagy kék, vagy közvetetten utal az égboltra a császár sárga színével, illetve annak vörösvél. S a selyem festmények alapjául is szolgál: rajta a képek (ábrázoljanak a taoistáknak oly kedves madarat és virágot, tájképet vagy az írástudót-hivatalnokot jelképező bambuszt) a makro- és a mikrokozmosz összezsengését példázzák.

Buddha ünnepe a 4. holdhónapban! – figyelmeztettek, amikor megtudták, hogy májusban érkezem, amikor a bűnök letörölhetők, s a bölcsesség és a béke elérhető. Leginkább arra lettem volna kíváncsi, hogy milyen habitusú az európaiak reneszánszával azonos időszakban uralkodó Ming-dinasztiának, a „Fényességes”-eknek a székhelye, Peking, a város, amelyet a dinasztiaalapító Hongwou döntése ellen föllázadó és a hatalmat meg is szerző fia. A Végtelen Öröm (Yongle) császára állítólag a nagyon régi kínai városépítészeti elképzelések nyomán építtette az új fővárost, középpontjában a Tiltott

Várossal. A négy égtájat megjelölő pontokba császári oltárt emeltetett, s az épületek kijelölte területet mintegy mintául tekintve hatalmas, négyzetes mintázat szerint képzelte el a települést. A központ körül utcák négyzetrácsos hálózata húzódik, a Tiltott Várost négyzet alakú fal veszi közre. Hasonlóan négyzet alakú területet láthatunk a Ming császárok nyughelyén. Az elkerített temetkezési terület egyik része azonban négyszögletes: az, ahol a kertkapun belépve pavilon és csarnok emlékeztetnek a dicső elhunyra. S a tér kerek fallal körülvett földhalomhoz illeszkedik: ezek mélyén rejtőzik a sírkamra. E világi terület az, ami négyszögletű.

Így tehát Kínába a fecskékkel együtt érkezem, és a sárgarigókkal távoزم.

A kertek felett fecskék repdestek, miközben otthon, Veszprémben eggyel sem találkoztam. (De más sem. Augusztus elején olvasom Fenyvesi Ottó kisesszéjét, amelyben azt panaszolja el, hogy ezen a nyáron városunkban nem látni fecskéket.) A gólyák már kelepeltek, természetes köröket róttak az azúrkék égbolt alatt, a csúszkák, vörösbegek és fekete rigók lázasan sűrögtek a hegyoldalon, tudomást se véve a kert és a kertemet magában foglaló erdő válaszfaláról, s bár éjjelbe futva a denevérek is megérkeztek, s rovarokat ragadoztak, a fecskék mintha elmaradtak volna. Kínába érkeztek talán? – mert ott elkezdődött általuk a tavasz, a május.

A kínai kert olyan módon tárul fel látogatója előtt, mint nézője számára a papír- vagy selyemtekercs festménye. Csupa pontos, kifejező részlet, elheverő kavics, vízmosta szirt, amelynek valós méretére kizárólag a környezetében fölfedezhető foltokból következtethetünk (de az a következő pillanat része, nem azé, amely

erre a sziklaoromra vagy bércre szánt), levél fölött lebegő szitakötő, amelynek a szárnya, habár a zöld folt fölött vibrál, semmit sem takar el se a színből, se a levélből, táplálékát elkapó aranyhal a cseréptálban, az erős szélről valahonnan oldalról, s éppen a mi látványunkba behajló bambuszágacska, rajta néhány ingatag levélkével. Csekélyke dolgok itt és ott, de – hol tűpontosan, hol szétázott kontúrral – mindegyik véglegesen, mint a bejárati folyosó végén az ajtó, avagy a terebélyes halászháló zsinegei között a lukak. Nem hiányoznak e részletekből sem az udvari emberek, sem a néma látogatók, a lesütött tekintetű és felhőkonytú lányok sem, akik a fűzfás irányába igyekeznek. Ami van, ami benne megtapasztalható, az a minimalizmus, ezért tulajdonítható számukra szimbolikus értelem? – morfondírozom, s újból belefeledkezem a részletek egyikébe. Részlet részlet után, s mindegyik bekeretezett: az épületekből kivágott ablakok által, a libanyakú korlát réseivel, a domb fatörzsei segítségével, a pavilonok előtt álldogáló szobrok révén. Miként a kitekert papírképen egymás nyomában tárulnak fel a pictura szépségei, lassan követik egymást, időt adva a szemlélődésnek, a gyönyör parazsának föllobbanásához és a megértés élvezetének lángolásához, semmit sem siettetve, türelmesen, megértően. A kép részleteiben ismerhető egyes-egyedül meg: a természetet utánzó kínai kertnek nincs egyetlen nézete, nincs olyan néző által megkeresendő pontja, ahonnan a tekintet a teljest be tudja fogadni. Olyan kompozíció, amely egyidejűleg megtapasztalhatatlan.

A nyugati, az iszlám és keresztény kertek mindegyike rendelkezik főnézettel, amelyet a kert tervezője,

fenntartója, gazdája előzetesen és határozottan kiválasztott és konok következetességgel felajánlott a hozzá tétován belépők számára. E kerteknek van egyetlen hatásos, a tulajdonost képviselő főnézete. A nyugati kertek, mindezen túl, a természetet így-úgy utánozzák: vagy azzal, hogy az emberrel ellentétben természetesnek akarnak tűnni, vagy azzal, hogy magát a valamilyen hangulatba-érzésbe belejegecesedő lényt akarják megjeleníteni; azaz utánczás révén szeretnének hatást kiváltani. A kínai kert azonban nem a látható világot képezi le, hanem a világmindenséget, amelynek a természeti dolgokon túl oly sok egyéb lakói vannak: holtak és démonok, istenek, sárkányok, bambusznak láttott költők, földi megjelenésüket levetett történetek, érzések, vonzalmak, az empirikusan megtapasztalhatóaktól független rend és káosz. A kínaiak elhitték, hogy ha a tetőgerincre felrakják az amúgy kakashoz hasonlítható legendás állat, a chiwen majolikából készített mását, akkor az képes, ha fellobbanna, a heves lángokkal terjedő tüzet is eloltani, s a fából készült, könnyen lángra kapó épületet az oltalma alá helyezték. És elhitték, hogy a bambuszliget sorsa a kertben a költő s egyben államhivatalnok tulajdonos sorsát jeleníti meg. A megfelelő helyre ültetett kőtömb pedig a vágynak ad kiteljesedést. S amint a világmindenség zárt, úgy zárt a kert (és amint a világmindenség nem uni-, hanem poliverzum, úgy a kertek között sem lehet kettő, amelynek minden porcikájában azonos lenne a kozmológiája, a kozmosza és a káosza).

A kínai kert mozaikszerűen megtapasztalható belső tablóképet eredményez, a világmindenség jelentését ezzel artikulálja. A kertet a látogató részleteiben fedezi

fel, s ezt teszi újra és újra, amíg létezik a kert, s létezik ő, a szemlélő. Ösvény, kanyar, építmény, növény, eliramló állat, csikorgó kavics, zuhogó víz, pára és fénysugár, jelenségek végtelene, amelyeknek a jelentéseit sem kell fölfedezni feltétlenül, mert nélkülük is jut a többi jelenségnek együttes értelem. Nincs tehát olyan kert, amelyet egyetlen kompozíciónak találunk.

Másrészt a kert világmindenségére tekintő kínai ember azt várja ettől az aktustól, hogy önmaga értelmére leljen. Nem az ember akarja megmondani a kertnek a jelentését, hanem azt reméli, hogy a kert ajánlja föl számára azt. Mondják, hogy a kert vizet, illetve hegyet jelző részletei könnyen szenvedélyes indulatokra ragadtatják az egyébként rezzenéstelennek tűnő helyi-eket. Azt is mondják, hogy a folyók és a vizek találkozásánál gyönyörűek a kínai lányok, merthogy a táj teszi őket ilyené. A lelküket ugyanis tőle kapják.

Van, aki a lelkét a kertnek adta vissza. Pekingben a Tiltott Várost a taoizmusból eredeztetett feng sui elvei szerint északról egy mesterségesen felhúzott, éppen csak dombnyi hegy védte. Ennek, mint az értelem szerint bármelyik hegynek a funkciója az, hogy az északról érkező, romlást és megsemmisülést hozó káros hatások elé állva feltartóztassa azokat. A Szén-dombként (Mei Shan) emlegetett, utóbb Szép Kilátás-hegynek (Jing Shan) nevezett parkban akasztotta fel magát az utolsó Ming császár, Chongzhen. A Tiltott Városhoz tartozó park délkeleti oldalán állt egykor az akácfa, amelyre 1644-ben felkötötte magát a Pekinget előzőnlő mandzsú ellenség elől menekülő császár. Az új dinasztia, a Csingeké (Qing = Tiszta) csak helyeselte a császár önakasztását, s abban a tao útmutatását vélte fölfedezni: az ember, még ha

az Ég fia is, mint a császár, csupán az ösztöneit követi. Chongzhen számára az akácfa jelentette azt a földi pontot, ahonnan legközelebbre esett az ég. Másrészt akácán kimúlni mégiscsak természetszeretetre vall.

Ezen fa előtt emléktábla áll. Kínaiak sora medítál előtte – olyanok is, akik az elnyomó császárság engesztelhetetlen ellenségei, s a császárok, legyenek azok bármely nemzetből származók, gyűlölői. A taót követő öngyilkosban mindegyik képes önmagára bukkanni.

A kert, miként a házak, építmény, és egyszerre szolgál holtak és élők tartózkodási helyéül. S minden építményben, legyen az szimmetrikus vagy szabálytalan, szabadon áramlik az az energia, amely összeköti az embert és a világmindenséget. A feng sui a kozmikus és a helyi áramlások közti kapcsolat megtartását szorgalmazza; a földjósnek egyedül az a szerepe, hogy megállapítsa a kommunikáció legjobb helyét, s ezzel biztosítsa a harmóniát. Az építmény mintegy tükörképe az értelemmel, azaz renddel bíró világegyetemnek, és ezért szimmetrikus. Az energiakonzentráció pontjaiba épülnek az épületek, emlékművek, de hogy miként, azt befolyásolják a sárkányoknak tudott hegyvonulatok éppúgy, mint az áramlások, fák, sziklakitüremlések és folyamok, állóvizek. A kert a hegy és a víz értelmeit koncentrálja – s ez a két fő eleme a klasszikus kínai tájképfestészetnek is.

A kínaiak, vélem, azt a kertet szeretik, amelyik képes az emberen változtatni. Amely képes halált adni, vagy fenntartani az életet. A kínaiak meglátják, megnyit képes a kert az emberen formázni.

Az irodalomban gyakori, hogy a kertre utaló képekkel fejezik ki a szépséget. Olyan a tekintélyes nő haja,

mint a zuhatag, avagy az arany hullámozása, a bőre fehérségét a hó, simaságát a jég idézi fel, vagy az áttetsző kristály felszíne. A könyök, tulajdonságai által, a félholddal tart kapcsolatot. A szem fényes és gyengéd, mint a víz. A szemöldök, ha vonzó, fűzfalevéltre emlékeztet, a test karcsúsága a lótusz bimbóra. A derék hajlékonysága, mint a vízínövények szára. A száj pirossága a cseresznyéé, illetve a rózsáé. Ami azonban meglepő, a bőr fehérsége összevethető a zsír fehérségével, a test vonzó tömege a lágy zsiradék állagával, az ujjak vékonysága pedig a zöldhagymaszárral, illetve a hagyma gyöngye gyökerével. Értéket jelez mind, a mezőgazdasággal foglalkozó, a mezőgazdálkodást megbecsült tevékenységnek tekintő ember becse szerint valókat.

Miként a szépség, a kert is közönséget igényel. A kert társas együttlétek színtere: mi másra szolgálnának a pavilonok, kilátótornyok, búvóhelyek, barlangok, ülőalkalmatosságok?

Ha szóltunk már eperfáról és eperfából készített papírra nyomott pénzről, akkor szót kell ejteni a selyemről és a selyemútról is. A selyemút nem egyetlen út, hanem több. Helyesen selyemutaknak mondhatjuk ezeket az ősi kereskedelmi útvonalakat (amelyek szép és szimbolikus neve 1877-ből származik, és báró Ferdinand von Richthofen geográfus használta először *Kína* című munkájában), amelyeken jelentős forgalom zajlott egykor Kína, illetve Kelet- és Dél-Európa között. Xian, az egykori főváros és a szíriai Antiochia, illetve Damaszkusz között teremtett összeköttetést az úthálózat, s bőséges hasznot termelt a kereskedelem révén a számos termékre monopóliummal rendelkező ázsiai birodal-

lomnak. Ezek egyike a selyem, amelyet a rómaiak importáltak először, akik Kínát a Selyem Földjeként, azaz Seresként ismerték. Maga az úthálózat tökéletesen jellemzi a Római Birodalom és Kína kapcsolatrendszerét, amely hol gazdagon virágzott, hol elhervadt, s így az eszmék és vallások és kulturális attrakciók keveredése hol felerősödött, hol megrekedt. A selyemmel való kereskedés mindenkor a kis-ázsiai térség monopóliuma, a perzsáké, az ott élő birodalmi lakóké, később a bizánciaké, majd pedig a területen kereskedő velenceieké.

A selyem – állítja a hagyomány – régebbi, mint a kínai kert, s még régebbi, mint a teafa ismerete, így a teaivás. Kr. e. 2640-ben, Xi Ling császárné számára vált fontossá a hidegben és melegben egyként kitűnő és könnyű viselet, ezért a selyemszövet előállítására. Magának a Selyemútnak az atyjaként, azaz első vándoraként a kínaiak egy Kr. e. 2. században élt Csang Csieng nevű szerzetest tartanak, aki a birodalomba be-betörő, selyem-, ékszer- és hercegnő-adományokért megengesztelődő hsiung lovas nép elleni harchoz szeretett volna nyugati szövetségesekre lelni. Csak idő kérdése, hogy kikerüljön a selyem előállításának titka: a romantikus kínaiak szerint egy szerelmes, 5. században élt kínai hercegnő, a józanabb európaiak szerint két szerzetes lopja ki, Justinianus császár megbízására, a birodalomból, mégpedig a 6. században, a selyemhernyókat és a tápnövény magvait, nyugatra. Így, hogy aztán a selyemruha, amely eredetileg csak a császári ruhatár kelléke lehetett (ezért sárga színű többnyire, s van rajta mindenféle sárkányminta), adót termelő kereskedelmi áruvá vált, először kizárólag a birodalmon belül, ahol immár bármely társadalmi réteg tagja öltözhett ebbe,

s bárki asszony nevelhetett selyemhernyólepkét, csévéltetett selyemfonalat, szőhetett szövetet, majd a külföldiek is hozzájutottak, így például Justinianus, a Kelet-római Birodalom császára, aki megszerezte a selyem létrehozásának titkát, és előállítását – Európában és csak egy időre – bizánci monopóliummá tette. A hidegben a meleget megtartó, a melegben hűsítő, súlytalan szövetet tehát az eperfalevéllal táplálkozó, repülni képtelen selyemlepke bábjaiból állítják elő, úgy, hogy először a hernyónyálból kialakult fonalat letekerik, több szálból fonállá fonják, majd lassú munkával megszövik.

A selyemre nemcsak a rómaiaknak lehetett szüksége. Az indiaiaknak is fontos volt. Az araboknak is. Az Alexandriából származott, de utazásai miatt Indicopleustes („aki megjárta Indiát”) előnevet kapott 6. századi Koszmasz, aki öregkorában szerzetessé vált, *Keresztény topográfia* című, ugyancsak elhíresült munkájában a Srí Lanka-iak Kínával folytatott selyemkereskedéséről is szólt. Kantonig jutott el a 9. század közepén az a Szu-lejmán nevű arab kereskedő és útleíró, talán az első Kínába eljutott moszlim, aki azt állította, hogy a városokban kicsik és nagyok egyként selyemben járnak (s télen akár öt nadrágot is magukra húznak). Amikor a tizenéves Marco Polo 1272-ben az Ararát-hegy megtekintése után eljutott Moszulba, legfontosabb gondja az, hogy selyemruhát készíttessen magának. Velencei tapasztalatai és a helyi szokás összeegyeztethetőnek bizonyult ebben az öltözékben, s annak a törekvésének is megfelelt, hogy útja a továbbiakban a selyem hazája felé vezetett.

A 14. század elejére Velence kifejlesztette a luxusipart, de a selyem helyi előállítására és feldolgozására

alapult Lucca gazdasága is. Agrártermény volt a selyem, amelyhez érdeke fűződött a kereskedőknek is, szóval minden szempontból Itáliának szánták ezt a szövetet. Bologna legfőbb iparága a selyemgyártás volt ekkor. A vidék eperfáinak levelén nevelték a hernyókat, a vidéki lakosok három hónapon át hordták a növényi étket a városokba, a városi hernyóetetőkhöz, vagy maguk nevelték a jószágokat, s adták el a városnak a selyemgubót, illetve a nyersselymet. Bolognában már fonókerékkel készítették a fonodákban a több elemi szálból álló selyemfonalat, nem kézzel, s nem guzsallyal-orsóval. A selyem ugyanúgy magas értéket képviselt, mint a gyöngy, a drágakő – s ezek biztosították a tulajdonosuknak azt, hogy ne birtokból gazdálkodjanak. A velenceiekben fel se vetődött soha, hogy birtokot szerezzenek, a vagyon másból keletkezett, s másban raktározódott el.

Hogy miként csévélik le a selyemgubóról a fonalat, azt magam is láthattam a selyemszövetgyárban. A kínaiak ugyanis minden turistabuszt egy-két-három üzembe is elvisznek, a turistavezető percentet kap a vendégsereg vásárlása után. Így aztán a kínai nagy falal együtt selyemgyárban, üveggyárban és mázas fémedényeket előállító üzemben tettem látogatást. Máskor jádefigurákat csiszoló vállalkozást, gyógynövényeket csomagoló kolóniát, zöldséghámozó alkalmatosságokat előállító téeszt, teacsomagoló helyet, kávépörkölődét, titkos recept alapján orvosi csodaszert előállító kollektívát fedezhettem fel. Minden ilyen helyen hatalmas buszparkoló létesült, s buszok karavánja várakozott az izgatottan vásárló (többnyire belföldi) látogatókra.

Marco Polo kapcsán oly sok mindent hivatkoznak az Európára máskor nem szívesen utaló kínaiak. A Pekinghez közeli Wanping város mellett egy 12. századi márványhíd áll, amelynek nyugati neve, mert az amúgy kétes figurának látott utazó emlékiratában megemlíttette, Marco Polo híd. A kínaiul Logou Qiaónak mondott kőszerkezetet a helyiek ritkán nevezik a nevén, s csak a költők azok, akik manapság elmerengenek a híd harmadik nevén, amely ugyancsak poétikus: A hajnali Hold Luogounál. A kínaiak helynevei mélyenszántó értelműek és sugallatosak. Olyanok, amilyenek létrehozására a metaforikusan gondolkodó népek s a metaforák alkotására megfelelő nyelvek képesek (Hat Harmónia Pavilon, Holdat Tükröző Három-tó stb.).

Marco Polóra emlékeztet a Min-folyóhoz és Taiwanhoz közeli Fuzhouban (ő írta, hogy itt sok katona tartózkodik, és ez ma sincs másként), a kantoni Hualin Sin buddhista templomban található ötszáz újjászülettet ábrázoló szobor, melyek egyikének, a széles kalapot viselő figurának a mintáját is vele azonosítják, a Jangce fürge folyójáró szampanai és dzsunkái is az ő megfigyelését hívják a műveltségére valamit adó kínai-ban és nem kínai-ban elő, és még a kínai zsidók is azzal bizonyítják, hogy régen, s éppen a Selyemúton kerültek oda, hogy elődeikről a kalmár beszámolt.

Milyen a tengerrel szemközt ülni? És lehet-e úgy írni, hogy bele nem nézek egyszer sem közben a jókora, vízkék szembe, amely engem közönyösen és kitartóan figyel? Azaz dehogy egykedvű ez a szem, hiszen az alkonyattal együttvéve mélykékül, s a hajnallal egyetemben válik feketéből rózsaszínes olívaolaj-sárgává, majd

búzavirágkékké. És milyen akkor a tenger, amikor félig kitelt a Hold, mégis közönyös, mint akinek nincs magán semmi változtatnivalója, s közben hiába locsognak a hullámok, áll a levegő, nem sodródik a víz fölött, nem torlódik fel a partra, a fenyők közé nem préselődik, s izzik belülről az embertest, kívül beborítja az izzadság? Milyen reggel, amikor a napfény elterül a vizen-földön, egyre kisebbek lesznek az árnyfoltok, s a kövek visszatartják pöttyeiket, ne láthassa őket senki, mert a pöttyöknek verőfényben láthatatlanság a sorsuk?

S mindez milyen, ha a tengernek az a neve: Kína?

Számomra Kína korábban nem volt több, mint amit megtudtam róla valaha Cholnoky Jenő veszpémi származású földrajztudóstól, egy-két európai kalandor régebbi keletkezésű útbeszámolóiból és az utazásom előtt elolvasott, Kínát bemutatni hivatott (amúgy: rossz) regényekből. A Jehonola császárnéről szóló (mondjuk úgy: rettenetes) könyvből tudom azt, hogy az európaiakat a múlt század elején *vajkuozsenek*, *laovajnak*, azaz „idegen”-nek mondták jobb esetben, de leginkább *jangkujce*, azaz „idegen ördög” volt mindegyik, avagy *tapice*, „nagyorrú”. A kínaiak mindig azt látják, amit akarnak: bennem ugyancsak az orromat, ősz szakállamat, a hasamat és a nadrágomból kidudorodó farkamat-tökömet. Nincs óra, amikor itt vagy ott nem simítanak végig, könnyeden ugyan, de megakadályozhatatlanul.

Ugyan a megveszekedett esőcseppek egyike se éri el a földet, mégis az az érzésem, mintha zivatarban állnék. Apró szemű, sűrű, minden kontúrt feloldó, a tárgyak körvonalait magának követelő záporban. Nehézkes a

légzés, szervezetemnek szokatlan a tengerszint felett kétezer méteres magasság, ahol a metropolisz a fennsíkon fekszik. Az esőzés számomra akkor kezdődött, amikor landol a repülőgép, valahol ötezer méter magasan, s tart heteken át. Némelykor köpenyt húzok, amely pergeti a rám permetező cseppeket, máskor pedig belevetem magamat a ködszerű, de nyúlós maszszába, s úgy evickélek benne, mint aki tudja, végül belevész. Az autónak, amellyel szállítanak a Kőerdőbe (Shi Lin), a sofőr oldalán zötyög valamely karosszéria-alkatrésze, minden eresztékénél szelel, de a motor hangja egyenletes, s ha szükséges, az ablaktörlőlapátok működésre képesek. A városból kivezető sztráda négysávos, de ki tudja, meddig. Balra magas sövény és betonlapok közé fogott terelősáv határolja, jobbra sűrűn ültetett, ezüst-kékleveles eukaliptusz-fasor, apró koronájúra formázott akácia, ismeretlen fajú, lelógó, hosszú tűkből egybeszedett pamacsú fenyvek sora változik, s alattuk bokrok, már ha bokroknak nevezhető a csomóban nődögélő díszbanán és a változatos méretű bambuszok. Ciprusok, kenderpálmák, gyompálmák, datolyák leginkább elegáns, hol pedig csapzott tömege, köztük ormányukat fejükre visszahajtva tisztelgő közelephantok és hars színű murvafürtök meglepetésszerű színfoltjai. A legszebb, számomra a legszámottevőbb, a minden pillanatban újdonságszámba menő, a váratlan táj: itt is, ott is megszakad a föld, a sík felszín egyetlen vonal mentén megsüllyed, és négy-öt méterrel lejjebb, mintha semmi sem történt volna, tovább folytatódik. Löszfalak bukkannak egyre-másra elő, peremükön bohókásan megdőlő fákkal, vagy üresen. Máshol fél domboldalnyi, kőlapokkal kirakott kőfalak, valami-

lyen szövettel bevont lejtők bolyhos felületei, élénk színre mázolva, s rajtuk írás, amelyet, mióta csak figyelem, egyre kevésbé vagyok képes írásnak látni, annál inkább képeknek. Fehéren fekete, sárgán kék, piros, aransárgán vörös, esetleg fekete betűk, némelykor előbukkanva a korábbiól megmaradt s visszakopott íráscafatok, de nem sokáig feledkezhettek beléjük, mert vagy sűrűn váltogatják egymást e mélységes nyugalmat és időtlenséget árasztó felületek, vagy alagútba futunk be (amelynek nem félkör alakú a keresztmetszete, hanem téglalap, csempével burkolt falú-mennyezetű, s több fényfolt is fut rajta, mindig kétkocsinyival előtűnk, éppen úgy gyorsulva-lassulva, miként mi magunk az autóban), vagy a kilátást óriásplakátok állják el. Idővel megjelennek a növénygömbök, valamiféle kaméliák, nyerskőfalon repcesárga négy jel, távolabb bambuszkeretekbe foglalt s ezáltal hangsúlyozódó parcellák, majd egyetlen vízi bivaly (életemben az első).

A vízi bivaly kicsi lény, derekamig se ér fel. Akkora, mint a rénszarvas. Azzal is úgy voltam, amikor Svédországban láttam belőlük néhányat, hogy méretezési problémám miatt óriásnak képzeltem hirtelenjében magamat – s nem az állatot kicsinynek. Végére, az addigi tudásom szerint azok szarvas, illetve bivaly mértékűek...

A házak éppolyan vörösek, mint a föld, amely a mezőgazdasági művelés alá vont részeken többségében nem látszik, mivel fólia borítja, avagy fóliaház alá terítették. Apró, csíkszerű vagy sávokká szerveződő kertecskék jelzik, milyen gondos és intenzív munka folyik rajtuk. Majd, hogy közelebb kerülünk néhány süveghegyhez (meredeken emelkednek és süllyednek,

de nem olyan irdatlan magasak, amilyennek látszanak), piros földtarajú mindegyik, rajtuk az üde hajtások kékezüstjével lobogó eukaliptuszok, ligetekben üstökös fácskák, s a hegyoldalt övekben összetartó teraszok.

Ez lenne a szubtrópus! Vagy már a trópus? – de arra sem jut időm, hogy kimondjam, mert Yangzon csupa csupasz téglából épített, egybehajigált házacskaí fölött ível el az országút (a barna millió árnyalata az égetett téglákban, cserepekben), majd a közeli rizsföldek (törkizkék-zöld vízből állnak ki az arasnyi szálfüvek) és a rózsaszín virágokkal hajladozó, magasra nőtt leanderek. Első, első, első – sorolom az egymás nyomán előtűnő dolgokat, mígnem elveszi a látványt ismét az alagút, immár félkör keresztmetszetű, s háromsávós utat magába foglaló, sötét lesz minden, a gépkocsi indexelve suhan, holott nem előzünk, első, első, első – apró tó, emeletes koronákat nevelő fákkal, rizsföldekkel körbevetten, csizmában dolgozó parasztok az egyetlen csizmatalpnyi széles gátacon, a parcellák között betonfal és szintkülönbség, kékre mázolt szegélyű, fehér alapon piros betűk! A sztrádán előre jelzik, s angolul, hogy ködös rész következik.

Trópusi esőerdő ez, kétségtelen. S az otthoni kertek dísznövényeit kivéve semmilyen növényt nem ismerek. A hegyormokon fiatal eukaliptuszok – mintha fel lenne kopasztva mind, holott dehogy, ilyen a természetük, ezt az alakot juttatta számukra a terjedelmes fantáziájú teremtető, hogy aztán csúcsukon egynéhány fémesen csillogó levelet lebegtessenek – majd keresztény sír, hatalmas, kék gömböket fuvarozó, extra méretű kamionok, teaültetvény plakátja, a laponon címerében

álló kukoricás ültetvény. Yi Liang mellett megsüketülök. Elhagynak a hangok.

Magasan járunk. Nagyon. Nehezen lélegzem, kiver az izzadság, és képtelen vagyok hosszabb mondatok kimondására avagy elgondolására. A fizető kapu után, a város felől kopott tricikli fordul elénk, az ügyyel-bajjal összehegesztett drótkeretre kopasztott kacsák tömegét kötötték, apró termetű lovak vontak szekerek vonszolódnak keresztül a lépésben közlekedő autók között, s makadámra hajtunk. Reggeli ételszag, nyersen egymásra rakott óriás téglából emelt, deréknál nem magasabb falak, kertészetek (bougainvillea-hajtások leszúrva, rózsza és rózsza), garázstelepre emlékeztető település, fehér, kisméretű kacsák a tócsákban és a szurdokmélyi folyócskák vizén, szövegszalagok a falon, apró levelű, azokat csokorban tartó, bókoló bambusz (elágaznak, magasra nőnek, combnyi vastagok), amelyet ez ideig csupán a Ming-kori szentélyek képein láttam, szelöltető gátak, ereszek, zúgók az ipari telepet határoló folyón, a távoli hegyoldalon nagygöbös-bolyhos erdő húzódik, de a pára gyorsan magába vonja, eltünteteti vonzó látványát.

Más ez a világ, mint amelyet ismerek.

Megállítom a kocsit, a hídház falán fényképezem a vakolatot, amikor lezuhan az eső. A sofőr szaladva hozza utánam az esernyőt, ő maga azonban kiáll alóla. Bőrig ázott, szolgálatkész. Továbbhaladtunkban kopár, erodált hegyoldalon emelkedünk, magasodunk, hágunk följebb és följebb, hosszú időn át, s mire eljutunk a légritka, lélegzetet kapkodtató fennsíkra, a látóhatár pereméről eltűnnek a csúcsok. Pompás őszi barackerdők, terebélyes szelídgesztenyések, a mandula

és a sárgabarack közötti vegyülekfák, és pára, vízgőz. A nedves terra rossa és az üdítő zöldek sokfélesége váratlan színhatású; azt hiszem, a trópusra egyedülállóan jellemző ez. A fák alacsonyabbak, az őrbódék (henger alakúak, festett, piros sávval övezve) nagyobbak. Katonák, felügyelők, közel vagyunk a mianmari, a laoszi és a vietnami határhoz.

Keresztfiam, útitársam, fáradhatatlan füttyöl. Reggel rátalált a dallamára, azóta el nem engedi hat-nyolc hangból álló történetét.

A hegyoldal csupa rózsa: az a futó, amelynek, vélem, egy példánya nevelkedik a kertemben. Hatalmas, hajlékony ágakat növelve kúszik fel a fák koronájára, s bár elveszi a falomból a fényt, fehér (ebben az esetben az esőpermet miatt rózsaszín pöttyökkel tarkított fehér-sárga), szimpla virágözönt adva annak helyére. A falvakban azonban nincs szinte semmi dísznövény; virágzó pedig egy se. Vályogtéglából készült színek, ólak, aklok, rizsszalmakéve és mindent átható, tücsök-szerű hang. Lassú röptű óriás hangyák billegdélnek a levegőben.

A villanyoszlop csúcsán nincsenek porcelán szigetelőbabák, a drótok pedig vezetődrót mellett futnak, ahhoz kapcsolják szakaszonként valami élénk színre festett pánttal. A hegycsúcsokon-gerinceken irdatlan távvezetékek, egyik-másik alá akár a Notre-Dame székesegyháza is beférne.

Lunan bizarr földmélyéről feljőve akáciák, pisztáciák tornyai fölött ellebegő drótkötélpályán utazunk vissza a parkolóig, alatt egyes fákat teljesen befutott a liánzó s éppen virító futórózsa. A keskeny szakadéokban, egészen barnán, a kőtorok keskeny garatjában az

Oroszlán-teremből kiömlő földmélyi patak megcsil-
lan, a falon visszarémlik a korábban messziről megbá-
mult szöveg, amelyet kivéstek és zöld betűkkel formáz-
tak meg, de már oly közel, hogy egészében nem látom.
Taoista szerzetes véste tán oda föl (le? – végtére is a
hasadék mélyén, az onnan feltáruló barlang torkában
szövegel) a mondatot, amelyet az értőek (tömegben
állnak előtte) mélyenszántó versként olvasnak. Az itt
és ott is szépen formázott, élénkre festett szóképekből
összeálló szövegekkel megjegyzett föld alatti táj ter-
meivel, cseppköveivel leginkább kertre hasonlít, ele-
gáns, kínai – sosem egyenesen futó, többször megtört
irányú – kecses hidai és szép korlátok között futtatott
járdái erre utalnak, a hortust idézik. A barlangterem
neve ugyancsak kerti képzeteket kelt. Hogy milyen tö-
kéletes versek lehetnek itt és ott is fel-felírva a vízesés
függőnye mögött, a barlangfalon, a sókristály fehérsé-
gű oszlopon, ugyan érteni nem érthetem, de a környe-
ző táj extravagáns pompájából következtetni tudom.
Elhiszem, hogy olyan remek költemények ezek, ame-
lyeket a legjobb régi versek olvastán a hozzáillő poéták
megálmodni képesek.

A szerteszét szaladó járatok, a hasadékok, amelyek
hol vágattá fogynak, hol üreggé terebélyesednek, a tár-
nák, szakadékok, zezzugosan kanyargó, szétváló, majd
összetalálkozó vágatok felületét, mert a kínaiak talán
nem találják eléggé változatosnak, végtére is csupa fé-
nyes és lágy vajsima felszínű cseppkő, százfajta színár-
nyalatú reflektorfénnyel világítják meg, olyan harsány
neonfényekkel, amelyek a pekingi és xiani olcsó szálló-
dáink reklámjaira irányítják vissza képzeimet. A csu-
pasz, természetes, a barlangstétben éppen hogy csak

megtapasztalható színű felületek inkább vonzanak: a mennyezetről aláereszkedő kőlebernyegek, irdatlan elefántfülek, nehézkesen hullámzó szikladrapériák miatt olyannak érzem magam, mintha túlnövesztett frottírkendőbe bugyoláltak volna be, s annak természetes bolyhai között barangolnék, párában és verejtékben.

A kőerdőbe vezető, elhagyatott, forgalomtól mentes sztráda mellett hosszú csüdű, tarka tollú bankivatyúk kaparásznak. Bivalyokat terel a szalmakalapos férfi, a hegytetőt kínai bölcs-szakállú, de fauntekintetű kecskéjé raja kopasztja. A művelt teraszokon nagyszámú, köbméteres kőtojások, kőoszlopok, játékosan szerteszórtan, meditációra készítetően. Ázsiai a táj. Nincs benne se piros, se sárga terjedelmes folt, nem jár erre senki, aki ceruzájával ilyenre színezte volna. Az izgatott színek mértékkel fordulnak elő. A letarolt dombokon kontúros pecsét, az egykori dülők zöld fűvel beszótt, amúgy nem nagy, hiszen egyetlen ember súlyát, a hőségben minden izmától, zsírsjától megfosztott, sovány rizstermelő paraszt tömegét éppen csak elbíró, kiemelkedő gátjai: azokra a trópusi fákra emlékeztetnek, amelyeknek a kérgén megmarad s pikkelyszerű mintázatot képez a lehullott levelek nyoma.

Lunan féktelen vidékének leglátogatottabbja, a világ bizonyos szempontból (ha a tájat kertként látom) méltán leglátványosabb (és legpénzéhesebb) helye Shilin település körerdeje. Mondják, 270 millió évvel korábban, a Permben, tó terült el itt, amelynek kiszáradó, vastag üledékű medrét földmozgások törték darabokra, emelték meg, süllyesztették el, s hogy kaotikus állapotot teremtettek, magára is hagyták azt. Az eső és az erózió a 20-30 méter magas mészkőlapokból hasábo-

kat, tömböket, oszlopokat, átfúrt, kilyukasztott, szétlyukadt kődarabokat formázott, s a helyet az itt élők, nyilván taoista és konfuciánus lakók amorf szobrokat bemutató parknak, még inkább kertben épült kőerdőnek kezdték látni. Ha a föld alatti világ olyannak tűnt, mint egy monstre frottírtörölközőből képzett cső belseje, vagy még inkább a tehéngyomornak az a része, ahol a százzrétű és az oltó egymástól elválík, akkor Shilin kőerdeje ennek az ellentettje. A hegységnyivé növekedett nedvszívó törlőkendőt, a felhasított tehénbendőt kifordította valamelyik ázsiai istenség, és megcsinálta a kőerdőt – ki tudja, milyen magasban, de hogy tropikus karakterű, buján kusza tájon, az kétségtelen.

A barlangban szüntelenül zuhog a földmélyi, ásványi sóktól kesernyés eső, a kőerdőben az égi áldás nemhogy elmaradt, de kiderül az idő. Az ég Yünnan nevére, ami annyit jelent, „párás vidék”, rácáfol.

Vasárnap reggel ébred a város: a taxiban vezetéknélküli hálózatot érzékel a komputerem. Kína nem örvendeztet meg a netre való felkapcsolódás lehetőségével, annak ellenére, hogy lakói bőséggel ellátottak elektronikai cikkekkel. Egyedül (majdnem egyedül) suhanunk a főúton, itt-ott kerékpárosok, esőköpenybe burkolt kismotorosok (a köpenyen rés nyílik a visszapillantó-tükör számára; elől átlátszó, hogy a reflektor fényét átengedje, fényvédő rétegű szemellenzős, s a gyermeknek, aki esetleg ott áll a sofőröködő anya-apa előtt, szemmagasságában ugyancsak kitekintő lyuk), rendőrök (segédmotorkerékpárral, amelynek hátsó sárhányójára rúdra erősített kék villogót szereltek; s úgy tűnik, mintha mindenki most tanulna vezetni), a

járdák szélére pedig, ahová azonban már nem ér el a buszokban utazók köpete, kezdenek kihurcolkodni a mozgó ételárusok. Unalmas az ég, méltóan hirdeti továbbra is a szüntelen párába rejtőző szürke tartomány sajátosságát, a ködbe burkoltságot.

Sorra veszem, hogy magam is lássam a feliratokat. Kunmingban – Pekinggel és Xiannal ellentétben – nagyszámú az óriásplakát. Pekingben pusztán a lebontásra ítélt területeket, illetve az üresedő grundokat fedték el műanyagra festett óriásképekkel. Meglehet, itt is ez van – akkor viszont sokkal több az épületbontás. Áruházi reklámok, érdekes helyszínek tudósításai az utak mentén, kalligrafált, egyszerűnek-egyedinek látszó írásjelekkel. A házfalakon graffiti nincs, se a pici boltok bádog rolóin, ablakain, fából készült ablakszárnyain. A kőfalak, szabad felületek olyanok maradnak, amilyeneknek készültek – nyers, megmunkálatlan anyagúnak. A legdíszesebb felületek, szemmagasságtól az első emelet aljáig, végtelen sávban futnak együtt az elhaladó autókkal. S itt, e tartományban, ahol a legtöbb nemzetiségi csoport él, minden mandarin nyelven, s minden csupán néhány jellel.

A külváros irányába haladva (ámbar a több millió lakosú településben nagyon-nagyon sok a külváros) alacsonyabbakká válnak, földhöz lapulnak a házak, de képviláguk változatlan. Fák, fák és fák, derékig fehérre meszelt törzsű platánok, valami, ez idő szerint virágzásba kezdő, sárga trombitákat nevelgető akácia, a csepegtető levelű ficusok, sok-sok Ficus benjamina, mint ha egy otthoni virágkereskedésbe tévedtem volna be. Tenyeres levelű facia-félék, monstruózus ágyásokban mindenféle furcsa levelű páfrány, és miként otthon, az

innen is elmaradhatatlan babérmeggyek. Előző nap figyeltem föl arra, holott a taoista szentélyekben régebben is láttam, a jelesebb fáknak nem csupán a nevét írják föl egy bádogtáblácskára (domborított nyomással, rekeszzománcozva), ráadásul latinul, botanikailag egzaktul, megkönnyítve számomra a tájékozódást-értelmezést, de feljegyzik a növény életkorát is. Első kunmingi napomon, a meglátogatott tavacska mellett a felvigyázó szentélyt kajsziültetvények vették körül, még a bonsaiok is sárgabarackokból sorjáztak – egy teljes hadsereg –, s termő gyümölcsfák voltak, ámbár mindegyikük legalább 350 évesnek mondatott.

Kutyák lófrálnak: kicsik, kínai szemmel látva őket amolyan vágósúlyban lévők. Pecsényekutyák. A Dian-tó északi partján fekvő parkban, amelybe érkezünk, azonban egyetlen eb sincs. A helyiek taicsznak, az idősebb, kékselyembe öltözködött hölgy karddal kezében végzi elegánsan a pantomimesnek tűnő mozgást, a sertehajú, marcona képű, ejtett vállú vénember pedig a keleti harci művészethez feltehetően hozzátartozó félelemkeltő grimaszokat produkál. A Daguan pavilon környéke tele középkorú és idősb testmozgatókkal.

Kávézót keresek – hiába. Kínában kevesen (avagy csak a senkik) kávéznak, s ha valahol adnak koffeintartalmú italt, olyanszerűen híg az, mint a szakszerűtlenül elkészített tea. S amíg a jobb tea stampedlinyi, a kávé két, két és fél decinyi. Elered az eső, a lótuszleveleken pocakos vízgyöngyök gyülekeznek, és békaszemként ragyognak. Hosszú és keskeny, fedett motoros hajó visz a nyílt vízre, benne két sorban rizsszalmából font székecskék, azokra ülünk, mi európaiak és a helyiek, s mert a hajótest mély, és a tó felszíne szemmagasság-

ban, elkerekedett szemmel bámuljuk a szakadó esőt, a bugyborékoló tófelszín, az egyre-másra különböző irányból érkező kicsi-nagy hullámokat, ebből a nézetből, ilyen szemszögből nem láttam még sosem. Teljes óráig nyúlik ez a multság, azonban egyetlen kínai dzsunkát nem lehet föltalálni, pedig reméltem, hogy találkozom majd bambuszárbcos, szögletes vászonvitorlás hajóval.

A város fölébred. Az emelet magasban húzódó sztrádák alatt megbúvó útlabirintusban kanyargunk, fokozhatatlan hangzavarban és tömegben. A Nyugati-hegyre igyekszünk, abba a rododendronokkal és magnóliákkal teli parkba, amelyet Alvó szépség hegynek neveznek: a városlakók képesek belelátni a hegybe a vízpartra feküdt, haját a tó vizébe lógató leányt. (Ami persze nem park, hanem parkok és szentélyek, pavilonok, a négy világtájat képviselő aranyozott, kék hajú Buddhák, sztúpák, kanyargós utak, erdők és paloták együttese.) Hegy, tó, szakadék, erdő mind-mind jelentőségteljes és szimbolikus értelmű nevet visel erre felé.

A járműre a felettünk elvezető úton robogó tehergépkocsi kádnyi vizet fröcsköl, sofőrünk ugyancsak összeressen a váratlan eseménytől. A monstruózus tartóoszlopok egyike tövénél lavórba rakott tűznél szárítgatják magukat a helyi széplányok, tőlük nem távol, a betonfalon, mintha kakasülön, egyetlen férfi, sarkára ültetvén fenekét, guggol és egyensúlyoz, elmerülten olvassa lepedőnyi újságját.

A tó partjáról meredeken szalad az égnek a hegy, van ötszáz méter, amilyen magasba jut, így aztán a csúcsa 2500 méter körül karistolja a páraszürke eget. De az ég többnyire leereszkedik a tóig, részletek láthatóak

csupán a vidékből, s az is foszlányosan. Autónkat elhagyva, a tömeges turizmust kiszolgáló, sok kocsiból álló minibusz-szerelvénnel kapaszkodunk a hegy taoista szentélykerülete felé. A 18. századi épület és kert együttese, írja is mindenféle turistavezető könyv, nehéz munkával hetven év alatt készült el, hiszen a szinte függőleges sziklafalat kellett a szerzeteseknek megmunkálni – többnyire kötelekről alálógva, hogy létrehozassák szívük-lelkük vágyát, a Sárkánykaput. Nem más ez, mint a hegy függőleges falán futó lépcsősorok, bevésett barlangok, sziklákra ültetett pavilonok, kiszögellések és a hegyoldalt beszövő növényzet együttese, s ahol csak lehet, a tanulás és a jóság isteneinek szobrai állnak kísértőikkel körbevéve, a hívők számára az azonosítást megkönnyítendő, sajátos attribútumaik sokaságával ellátottan. A tériszonyt kiváltó hegyoldalról a városban nem tudok gyönyörködni, a várost és a mélyben húzódó Dian-tavat a maga negyven kilométeres hosszában többnyire csak sejtem, de a hirtelenjében keletkező hányingerem miatt nem érzékelem.

A buddhista szerzetes alapította szentélyt Guanyinnak, a könyörületesség istennőjének szentelték, valamikor a 14. század elején. Amíg máshol nem, itt valóban virágoznak a kaméliák, ezek a teacserjével rokon növények, amelyeket áhítatosan szemlél és óv minden kínai. A Taihua Si fölött, félórányira egy 14. századi mongol herceg nyári palotájának maradványai találhatók: ma ugyancsak taoista kegyhely, de a kilométerre fölötté álló templom már megint csak buddhista. Ugyanazt a kertté alakított hegyet (hegyhez illesztett kertet) több vallás használja. Mondják, nem csak a határterületnek számító, soknemzetiségű Yünnan tartománya s

központjára, a legnyugalmasabb kínai városnak hírelt Kunmingra jellemző a vallási és filozófiai tolerancia. (Tény, hogy az örök tavasz városának nevezett metropoliszban sokféle buddhisták, köztük a zent követők, moszlimok, a pragmatista taoizmus és a konfucianizmus hívei férnek meg a keresztényekkel, köztük a nesztoriánusokkal és persze mindenféle természeti vallást gyakorló kis csoport tagjaival.)

Ebéd után skanzenbe térnék, a körzet nemzetiségeinek tárgyi kultúráját mutatják itt be. Pénz hiányában nem tudunk bemenni, hát báméskodunk – azt a mangroveerdőt utánzó betonépítményt vizsgáljuk, amelyre liánnövényeket futtatva imitálják a fát, majd babkávét keresve befordulunk a többemeletes, de kihalt étterembe. Csitri lánykák, komolyka fiatalurak a pincérek, de mihelyst meglátnak minket, az orrunkra mutogatva vihogva vonulnak a sarokba, illetve kiszaladnak a teremből. Percekbe kerül, mígnem szóba áll valaki is velünk, s annál is hosszabb időbe, hogy felvegyék a rendelést, és kávé hiányában kiszolgáljanak teával.

Az esti esős séta végén, az egyik hotel előtt az Alvó szépség hegy alapján megmintázott alvó szépséget fedezek fel, fehérmárványból, s mint Rómában a kora keresztény mártír, a lefejezett Cecília kora klasszicista stílusú szobra fekszik a sötétben.

Reggel szárazak az utcák: a hetedik emelet kék ablakának résén lepillantva nem látok tócsákat, nem vonja be vízréteg a tárgyakat, a burkolatkövek fakók. Az égbolt reménytelenül szürke. Az útkereszteződésben, hiába reggel hét az óra, megbecsülhetetlen létszámú tömeg várakozik a villanyrendőrök előtt, s a zebrák pe-

reménél sárga mellényes, piros zászlós asszonyok öröködnék a közlekedés rendjére, s mutatják, ami amúgy is látható, ha zöldre, ha pirosra vált a jelzőlámpa, és reménytelenül hadakoznak a renitensekkel. A kerek ablak zöld fényében a helyi reklámokról ismerhető, el- és feltűnő pálcikákon előrelépegető zöld emberke, a sárgában és a pirosban a fényen kívül semmi egyéb. A kereszteződéstől nem messze fedett, de oldalak nélküli alkalmatosság alatt fiatalúr rendőr kuporog, az asztalkán, amelyre könyököl, botra erősített villogó lámpa. A forgalmat ellenőrzi és uralja.

Mindeddig nem sikerült felderíteni, az egyidejűleg épülő és egyidejűleg hotelként, valószínűleg garniszállóként ugyancsak funkcionáló szállásunk miként pozicionált a nagyvárosban. A tegnap 5 yüanért vásárolt térképen kizárólag kínai nyelven szerepelnek az utcanevek, mindent összevetve számomra menten hatalmas képverssé válik, mihelyst kinyitom, gondolkodom is rajta, otthon majd melyik szabad falfelületre rajzszegezem, hogy meditálhassak arról, e metropolisz melyik vidékét laktam, s melyikben kószáltam taxival, avagy gyalogosan. A város irdatlan méretű: a magyar útikönyv szerint kétmillióan, az angol szerint négyen, a helyiek szerint már tizenkét millióan lakják. A szálló, ha nem is a város peremén áll, de a központ csak hosszas buszozással, leginkább azonban taxival közelíthető meg, jó húsz perc az út.

Vacsorahely után kutatva tegnap egyetlen angol étlapú kifőzdét, kocsmat, éttermet, szállót stb. sem találva végezetül fényképek nyomán választjuk ki az ételeket, s amelyet el akartam kerülni, ismét nem sikerült. Az errefelé készített szecsuaní ízlésű ételek mindegyike

paprikaváltozatok tömegétől gazdag, csípős ízek variációit tartalmazza. Paprika egészben, nyersen és szárítva, darabolva, porítva, olajkivonatként, kenőcsként és pasztaként, sárgán, pirosan, avagy barnán, csípősen, extrán csípősen és enyhén. A bélrendszerem minden nap kétszer felmondta a szolgálatot, s nem hajlandó semmi erőset magában tartani. Ezért kerülném a (Sze-csuánba amúgy jó, ha száz éve került paprikás, azaz) chilis ételeket, de most sem sikerül. Hatalmas levelekbe káposztaként csomagolt ragacsos (de kitűnő) rizsfalatkákat, illatos-erős fűszerek garmadával preparált, darált húshoz hasonlatos, rizspalacsintába tetszőleges módon betekerendő étel, mogyorós-szezámos-chilis, rizslisztben előre sült húslapocskákkal átpirított pecsenye került az asztalra, rizzsel, rántással leöntött sült krumplival és az elmaradhatatlan zöld teával együtt. Édes ízekre vágyom, lágy, harmonikus íz kombinációkra, hiába.

Később, hazafelé siettemben pillantom meg a fehér márvány női szobrot, amelynek alaposabb megfigyelése korábban nem állt módomban, túl azon, hogy felvillant bennem egy római emlékkép. Szinte ezzel egy időben azt is megállapíthattam, hogy a pénzügyi központban vagyok, mert rátalálok ama bankra, ahol az első kunmingi napon a dollárt (többszörös ellenőrzésen is átesve, megfontolt ügykezelés eredményeként) yüanná változtatta (hatalmas munkabérért) a bank üveglak mögé zárt, velem csak mikrofonon keresztül kommunikáló ügyintézője.

A szállás közelében leginkább bankok, apró üzletek, mosodák, kifőzdék sorjáznak, és egy-két óriási bevásárlóközpont áll. S egy kínaias ízekre áttért KFC. Hogy

a nagyobb utcáktól távolabb mi a helyzet, arról egyetlenegyszer szereztem csupán tapasztalatot. Óvatlanul befordulva egy félig kész hotel (amelynek egyik liftjét hol olcsó bútorok, hol nejlonzsákokba rakott építkezési anyagok szállítására használják, a másikat pedig, amellyel a szállóvendégek utaznak, pozdorjából préselt lemezek borították belülről, de hogy miért, az nem derülhetett ki) mögötti mellékutcába, a pekingi hutongokhoz hasonlatos telepre sodródtam: a szűk köz hosszában nyitott betoncsatornában folyt a zsíros-bűzös szennylé, s akik életébe beléptem, az utcát is lakóternek tekintő családokéba, rejtve bár, de kutakodó tekintettel követték mozdulataimat. Azt is, ha a helyben vásárolt zsebkendőbe fújtam az orromat, azt is, ha megöröködtem a lábközben kihasított nadrágú gyermekek miatt. A gyermekek között mindig föltűnést okoz sok európai sajátosságom, például a teljes arcomat befedő szőr, a kék szem, az orrom, a bőrszínem, és leginkább a testméretem. Itt, e filigrán népség körében ugyancsak magasnak számíthatok. S a felnőttek is, ha tehetik, hozzám érnek, megragadják szőrös karomat, áhítózza tapogatják enyhén kidudorodó hasamat, megérintik orromat, s nemegyszer, ha észreveszem, szólnak hozzám, a testemhez egészen közel férkőző idegent a társuk, velem együtt, máris lefényképezi.

Yünnan tartomány, s benne Kunming Kína délnyugati határánál található. Vietnam, Laosz és Mianmar (azaz Burma) a szomszédja, s kis részben Tibet. Olyan magasan is fekszik többnyire, mint ezen országok, s földrajzi helyzetét tekintve déli sávja hiába szubtrópus, a magasság miatt hűvösebb, s talán esősebb is. Május lévén, az időjárás a szárazabb szakaszában jár. E tarto-

mányban ered Ázsia három nagyobb folyója – a Jangce, a Mekong és a Salween –, s érteni vélem, mitől oly bővizűek. Az útikönyvek által egységesen meghatározhatatlan lakosságszámúnak nyilvánított Kunmingot sok nemzetiség lakja, hiszen maga a tartomány a kínai nemzetiségi kisebbségek egyharmadának az otthona, de hogy hányan is élnek itt, e helyiek szerint békés kisvárosban, sosem tudom meg. A bejelentetlen lakóhelyűek száma ismeretlen.

A város nyitottságára és régtől eredő kozmopolitizmusára utal, hogy egykor a déli selyemút végállomása lehetett. (Úgy látom, hogy kínai utazásom nagyobb része a selyemutat követi. Xi'an, hová a világhírre egy-két évtized alatt szert tevő, föld alá temetett agyaghadserg miatt utazom, még a hónap legelején két éjszakára, a selyemút északi végpontja. Da li, ahová az út végén érkezem, ugyancsak állomása a kereskedelmi útvonalnak. S e város hírneve növekszik attól is, hogy a közeli császárvárost a turisták számára látogathatóvá tették.) Yünnant a stratégiailag fontosnak bizonyuló, Indiáig elvezető, híresen veszélyes serpentin köti össze Burmával, Vietnam felé pedig trópusi erdőkön, függőhidakon keresztülvivő keskenyvágányú vonatszerelvénnel lehet innen eljutni. A városban néhányszor átkeltem a villamossínnél keskenyebb nyomtávú síneken, megfordultam a pályaudvar előtt, s mindannyiszor elcsodálkoztam azon, mindezek, magyar hagyományaim értelmében, mennyire kisvárosiasak, mennyire nem azonosítom általuk a kínai világvárost.

A kettős tetős Jin Dian, azaz az Arany palota a város északkeleti szélén hirtelen magasodó hegyen emelkedik. Órákon keresztül igyekszem felé, s mikorra végre

elérek hozzá, kultúrpark, felvonópálya, kirándulóhely és parkerdő sora állja utamat, s mindenhol a hétköznap ellenére nyüzsgő tömeg fogad, s a maga módján engedi (vagy sem) a mozgást. S bár nem a Quingek ellen fellázadni merészelő tábornok, Wu Sangui nyári tartózkodási helyének a szentélyébe készülök, a tömeg akarata szerint már ott körözök, mint tekintet a mondat fölött, idézőjelek a locus elején és hátulján, az emlékhelyen, s csak titkon reménykedek abban, hogy végül talán a szomszéd hegyen álló másik taoista építménybe, a város ötszáz éves harangtornyát őrző építménybe is eljuthatok. A hegy lábánál, s ezért áldom a magába befogadó, önállósodni nem engedő tömeget, olyan kertészeti bemutató fogadott – a különböző tea-féléket eredményező ültetvényekkel –, amely reprezentálja a helyi teaváltozatokat. A drótkötélpályán följutva a hegy közepén pedig oly botanikus kertet, üvegházakat, kaméliaültetvényeket vehettem szemügyre, mire a több épületet is tartalmazó szentélykertet megközelítem, amelyeket nem lett volna érdemes elmulasztani: lepusztultak, mint otthon a vurstlik. Mindent meg nézek, amit lehet: az izlandi mák színpompás ágyását, a japánok ültette nemzeti bemutatókertet, az 1998-as kertészeti expó kiállítótereit, a farktollat hullatott pávakakasokat, bonszaiokat, a kertkultúrát bemutató metszetkiállítást, az ismeretlen kínai zöldségeket.

A bronzból készült, égett faként elfeketedett pavilon egy hagyományosan megépített, nagy becsületben tartott, ezért formahű kínai kert közepén áll – nem is egy, hanem több példányban. Ez, be kell vallani, megzavar: meglehet, a kínai kertekben szerep jut az ismétlésekkel keltett hangsúlyoknak, a növények is gyakran csopor-

tokban, az azonos kövek is látszólag rendezetlen, de több elemből szervezett halmokban, s az építmények valamiféle titkos, de megtapasztalhatóan harmonikus rendben állnak, de az, hogy egyetlen pavilon több másolatban is létezzék, elképeszt.

Van ebben az egyes és többes szám határát feszegető ügyben valami kétségbeejtő.

Amint abban a baktriai tevében is, amely megrendítő nyugalommal tűri, hogy megmásszák, s a két púpja közébe üljenek mindazok, akik véle fényképezkedni vágnak. Mára ha félezer egyed él e tevefajból, amelyek egyedei egykor Kína sivatagait járták, szállították terhüket a kereskedelmi csomópontok között, mígnem turistalátványossággá változtak.

Zöldség mindenhol. A zöldségből bőség van. Amikor, már az első itt töltött nap végén, a néhány kilométerre fekvő falvacskában, ahová zsibbasztó szecsuanborsos kakaspörköltet érkezünk elfogyasztani, a vendéglátók beternelnek a döngölt földpadlós kamrába, hogy válogassunk megfelelő zöldségeket a húshoz, érzem, kétségbeejtően gazdag és regisztrálhatatlan a zöldből az ajánlat. Máskor pedig – az expón – akkurátusan megszerkesztett, zöldségekből kirakott Bagua-ábrára bukkanok, amelynek közepét alkotó yin-yang szimbólumot a trigramokból képzett nyolc gua fogja körül, s bennük a kozmosz valamennyi törvénye szimbolizált. Valami ilyesmi érzékelhető abban a szín-, illat-, íz-, alakváltozatokat nyújtó zöldségthalmoban is, amelyet a vendégei számára szünettelen felajánl, keresse meg a pillanatának legmegfelelőbb összeállítást minden látogató magamagának, bármelyik kínai fogadós. Sulyom, rücskös-bordás felületű keserű uborka, a

mi fürtös uborkánkhoz hasonló, de méretesebb uborka, a patisonra emlékeztető, de annál némileg teste-
sebb, zöld és bibircsókös tök, két végén elkeskenyedő,
majd kihegyesedő, sárga édesburgonya, levélzöldségek
garmadája, retek- és káposztafélék, csípős és mentás
levelek-gyökerek-gumók, változatos száraz- és újhagy-
mák, a vörös- és fokhagyma közti édes, kámforos, szű-
rös és meghatározhatatlan szagúak, bűzűek, illatúak és
káprázatos formájúak-színűek-testűek.

A piacon leginkább a gyümölcsök látványa ragad
magával. Egyik nap, túl a 7. századi buddhista kolos-
toron, a városközpont egykori moszlim negyedéből
megmaradt piacon ténferegve számócafa termésére
bukkanok. Cseresznyenagyságú, mélybordó, kemény
hártyával beborított gömbök, amelyek felszínét eper-
re jellemző nagyságú apró magvak borítják el. Mintha
rubinmorzsába hempergették volna az ugyan édes, de
erősen savas, némileg fanyar, tejüveg állagú húsát kíná-
ló gyümölcsöt. A Shuncheng Jie, a régi utcácska egy-
kori házaiból semmi nem maradt, szomorkodik kínai
származású kísézőm, akinek családja egykor errefelé
lakott egy természetesebb udvarházban, nincs se mecset,
se forrás, se park, csak kifőzdék, a járdára kitelepedett
éttermek és a székek között a tülekedésbe belefeledke-
zett, a tömeg sodrása ellenére is saját utat járni képes
járókelők. Heves illatú ételeket főznek erre, s a korábbi
tapasztalataimnak ellentmondóan, a helyszín arab ere-
detére utalva, sziruptól és méztől édes süteményeket és
gyümölcsitalokat is látok. A hal-, madár- és virágpiac
sikátoraiban megfeythetetlen funkciójú használati és
dísz tárgyak, limlomok és elképesztő forgatag. A bűz,
amely a nyilvános illemhelyről terjeng, s amelyben a

pekingi éjszakai piac szagára is ráismerek, nem egyéb szalmiákszeszénél, senkinek nem okoz problémát, még kevésbé az, hogy egyetlen mozdulattal markolnak az árusok a szemétbe és a vevőknek felajánlott árujukba: cukorkákba, aszalványokba, igazgyöngybe, jádeékszerekbe és azokba a természetes jutazsákokba, amelyek megnyitott szájából ginsenggyökeret vagy egyéb életelixírt emelnek ki. S a teafüvet is ilyesmi sokat tapasztalt markokkal emelgetik és morzsolják, s vegyítik a szikkasztott jázmin-, rózsza- és krizantémszirmokat. Látok préselt fekete, vörös és zöld teát is – többnyire korongokban, kisebb malomkő nagyságú tömbökbe préselve állnak.

Nézem a tegnapi fényképeimet a piacról, rágcسالom a számócafa fanyar ékszereit, cuccaim nagyobb részét a hotelben hagyom, a szükséges holmimat pedig összehapakoltam: délben indul a repülőgép Xishuangban-na szubtropikus városába, a gumifákhoz, a cukornádhoz, az elefántokhoz, kígyókhoz és tigrisekhez. A város Mianmar és Laosz Kínával közös határán terül el, közel esik Vietnamhoz, s ami vonz benne, hogy legendásan gazdag az élővilága. S itt van az egyik legnagyobb, trópusi fajokat egybegyűjtő botanikus kert. A kínai madárvilág fajainak egyharmada errefelé él, nyilván alig fogok közülük bármit is látni. A világ dísznövényeinek ötöde, mondják, Yünnan tartományból származik – el is hiszem, ha csak a bambuszokra, kaméliákra, broméliákra és mindenféle papagájszerű virágra emlékezem –, s nem kétséges, hogy ezek többségét az elmúlt napokban testközelből megfigyelhettem, megszagolhattam, -nézhettem, -tapinthatam, -ízlelhettem. A yünnani emberek zöldségtermesztői, kertészeti és

parkkultúrája igen fejlett, s a közösségi életterük is e munkálatokhoz és helyszínekhez kötődik.

Tegnap dai eredetű ételt ebédeltem – mintegy így készítette elő vendéglátóm a kirándulást. A daiok Xishuangbanna trópusi erdeiben élnek, ma többnyire Kína szomszédos országaiban. Ők azok, akik a rizst bambuszszárba tömködve gőzölik, avagy kivájt ananászba, az édes-savas aromájú lédús gyümölcshússal elvegyítve főzik meg. Az általam elfogyasztott ételkülönlegességben a fán termett fekete eperszemek is felbukkantak. Annak az epernek a gyümölcseit szemelgettem, amelynek levelén nőnek fel a selyemhernyók – mondom is, hogy ételközösséget vállalok így a selyemlepkék lárváival. (A lepkékkel nem: azok már nem táplálkoznak.)

Xishuangbanna a tea természetes termőhelye, s ennek megfelelően az ősi teatermesztés és -fogyasztás is hozzá kötődik. A Laosz, Vietnam és Yünnan tartomány közötti területen emelkedik az a hat magaslat, amelyeket, eltérő sajátosságaik okán, a 18. századtól „A hat nagy teahegy”-nek nevezték el, s bár mára a híres teatermelő helyek száma ennél több, az emléküik nem kopott el. E hat helyről származó teákat együttesen hegyi puerh teaként terjesztették el és tették ismertté a hongkongi teát kedvelő ínyencek. A hagyomány szerint a 7–8. században erre a területre vándorolt bulang népcsoport kezdte a vad teafák kultúrába bevonását azzal, hogy saját maguk részére leveleket szárítottak, majd a száradás közben végső ízükhöz-illatukhoz jutó szárítmánnyal kereskedtek. Ma is élnek még ezek az ősi teafák, ezeket is megnézni érkezem. Némely egyed nemhogy több száz, de akár 2500 éves is lehet, amelyek utódait ma ültetvényeken, klónozva gondozzák.

E fák némelyikéhez készülök most. Ezek teáját kóstolnám, ha már – a repülőgépjáratokat kivéve – nem ihatok bort, hiszen errefelé, miként a kávé, kellően nem ismert ital. (Bor, már ami fellelhető, az nem kínai. Ezzel szemben a pálinkákat is sokszor bornak nevezik. A szilvabor sem egyéb, mint híg szilvapálinka.)

Xishuangbanna hőséggel fogad és párával. Lehajgálom könnyített csomagomat, újra megtanulok lélegezni a hirtelen talált légkondicionált szállodában, harapnivalóért megy a társaság, keressük a helyi íze-
ket, majd rohanunk a Mekonghoz. A sok-sok kanyaros folyó feltűnt a repülőgépről is, szabályos görbületeivel, váltakozó szélességével, iszapos színével, galériaerdőjével egyetemben. Hogy a gyorsan közlekedő gumitűtárra ülök, és vitetem magam az árnak segítő motorral, ismerősként ellenőrzöm a folyót, amely nem is sejteti még, hogy a következő országban folyammá terebélyesedik. Bambuszligeteket, a meredek hegyek teraszain keskenyen húzódó, egymás fölé épülő teaültetvényeket, banáncsoportokat látni, s a folyóparton homokpadokat, kikötésre alkalmas kis földnyelveket, kibukkanó sziklákat veszek egyre-másra szemügyre, mindegyiken úgy nevelkednek a számomra ismeretlen, a folyó változó szintje, a sodrás és a viharok által szorongatott növények, mintha bonsai szereplői volnának. Ez az első, kétség nincs, trópus, ahol életemben járok. A kabócák akkora zajt csapnak, mint egy seregélyraj, a csónak motorzaját is felülmúlják. Amikor kikötünk, egy tanya közelében, az eddig természetes közegükben sosem láttott növényeket láthatok, mindenekelőtt a cseresznyefa termetű citrusféle nyűgöz le, amelyen futball-labda méretű zöld, kopott héjú termések függeszkednek.

Vacsorára a piac mindenféle gyümölcse közül kerül néhány, azonban nincs rájuk szavam. Az egyik akkora, mint a kemencében sült parasztkenyér, a felszíne tüskés, s hogy kettévágják, gumilé csorog a torzsájából. Amúgy savanykás és sokféle zamatú. A másik azonban romlott sajt-ként bűdös, ennek oka a magas fehérje-tartalom, de az íze édes, az állaga pedig krémes. Túl ezen helyi apró és sárga mangó, sütőtökszerűen sárga és édes, kemény héjú, tojásnagy valami, lila körtécske, és egy csirimoja-szerű, de annál kisebb, zöld toboz.

Kunming városában több ezer téglafallal, drótkerítéssel elkerített telep egzisztál, amelyek bejáratán díszkapu jelzi: ezek városi fennhatóságon kívül esnek, saját közigazgatásuk, népességük és kereskedelmük van. Ahol éppen lakom, szintén elkerített, magas falakkal védett, a járműforgalmat kapuval lassító portaszolgáltatással rendelkező telepféle, de inkább lakóközösségnek látszik, mert míg a többi telep több száz házból áll, ez két ötemeletes tömbből, s a 8-10 lépcsőházban jó 150 családdal. Az éghajlati viszonyoknak megfelelően a lépcsőház sok nyílással áttört falú, a lakásokban fűtés nincs, ellenben úgy vannak tájolva, hogy a fény délelőtt a ház egyik oldalának helyiségeibe, délután a másik oldali lakóhelyiségekbe süssön be. Az így átellenes szobájú lakások erkélyekkel egészülnek ki: de hogy erkély az a lakóterület, amely belülről a szobát, illetve a konyhát nagyobbá teszi, csak kívülről érzékelhető. Városszerte minden lakáshoz tartozik egy-két ilyen sűrűn berácsozott, ketrecként ható erkély, amely egyben raktár, növényház, tyúkok és kacsák, díszmadarak, kisemlősök lakhelye, szárítóalkalmatosság, illetve szeméttároló.

A lépcsőház, de a lakás belmagassága – egy közepes növésű európai számára – alacsony, kézzel talán elérhető a plafon, amit, illemből, nem próbálok ki. A yün-nani nemzetiségiek többsége alacsony, úgy vélem, a legapróbb európaiaknál, a máltaiaknál is sokkal kisebbek, testalkatukat tekintve pedig törékenyek és arányosak. Szépen kiformázott emberek. Az a lány – hogy hány éves, meg nem tudom mondani, az idegenvezető szerint 15 és 20 között lehet –, akivel egyetlen éjjelre összeházasítottak egy látványos ceremónián, a köldököm magasságánál nem nőtt feljebb, de ő valóban kis testméretű.

A lakás tágas, szép nappaliból és két kisebb szobából áll, s minimalizmusa illeszkedik a kínai szokásokhoz, annak ellenére, hogy tulajdonosa többnyire Észak-Amerikában, az Egyesült Államokban él.

Bangkokból a laoszi-burmai határvároson át, Chang Rai érintésével repül a gép Kunmingba. Annak idején Stockholmba menve Varsóban leszállt a járat, s a fel- és leszállás duplázása tette oly emlékezetesen nehézé azt az utat. Most, talán mert nem figyeltem eléggé, meglepett, hogy a repülés megszakadt. Ráadásul a gépet el kell hagyni, a biztonságérzetem végképp elhagy. Hiába vagyok továbbra is a trópuson, hideg a váróterem, szinte dermesztő. A csarnok üvege sötétített, s kinézve olyan, mintha vihar készülődne, holott tudható, hét-ágra süt és perzsel a nap. A pálmafák, látom, alig izegnek-mozognak.

Szerencsére az út második szakasza sem hosszú, az első fele egy óra, a második egy és negyed. A képernyőn reklámok futnak, ismeretlen üveges italokról,

meglehet, életelixír van mindegyikben, most az se érdekel. Még az utazó kutyák orvosi ellenőrzéséről, karanténi körülményeiről történő tudósítás sem köt le, rezeg alattam a padló, és a székem is szűkös. Holott a thai légitársaság mindent megtesz a komfort tökéletességéért: mintás selyemmel, mégpedig kókusztej-sárgás textíliával borított a kabin, orchidealila a padló, valamivel világosabbak a repülőszékek, s a stewardessek ruhaszíne mindehhez illő. Kunmingban hűvösebb lesz, vigasztalom kicsit magam, rám fér a kényeztetés. 21 perc múlva, 20 perc múlva, 19 perc múlva érünk le, már süllyed a gép, érzem a fülemben, a tarkómban, a géptest recsegését hallom, s az sem érdekel, hogy még ma utazom tovább, Tibet keleti határához, magasba, talán olyan magasra, mint amilyenben most repül a gép. Da liba, a világörökség megbecsült városába. Kabócákat hallok ismét, de csak a gép ciripel sok hangon, tizenhétezer lábon vagyunk még mindig, négy óra negyvenegy perc.

Az utolsó napban sosincs újdonság. Most sem. Lassan pereg az eső, leginkább szemerkél, de az is elég, hogy a mikrobusz ablakát alaposan lefüggönyözzze. A tó és a hegyek lába alá kuporgó halmok között kanyarog az út, Da li négy városa és vagy tíz falva közül némelyiket érintve, másokról megfélelkezve. Az autóbusz-pályaudvarra igyekvés közben mindössze nekem van kapkodásra okom, miféle látványt kell utoljára elkapnom, s nem tudom, miféle élményt kell végtére még megízlelnem. Az egyik ház előtt disznót forráznak, más hol éppen hogy megperzseltek egyet. Az Yntac, a helyi Volán képviselőnői szorgoskodnak: van, aki a busz

gyomrába kerülő hátizsákokat, vizespalackot magába foglaló dobozokat, rejtélyes tartalmú batyukat címkéz, másik a helyfoglalást ellenőrzi, van, aki arra figyelmeztet, hogy az ötórás utazás alatt nem használható a toalett (ami azért érdekes, mert a buszhelyet eladó, tele szájjal harsogó, haját lófaroakra fonó idősb asszonyka ezzel az extra szolgáltatással érvelt árcsökkentő igyekezetem ellen).

A jó minőségű sztráda kétsávos, magashegységhez illően nedves, és kényelmetlenül kanyargós. Selyem- és más hosszú tűs fenyvek, eukaliptuszok s itt-ott virágba borult Azálea-bokrok. Savanyú a talaj, ezért tömegesen nő a hanga, a szelídgesztenye és a teafélékhez tartozó egyéb növények. A langaléta, egy- vagy többüstökű fákat helyi származékoknak vélem, számomra nevük nincs, hiába is lapozgatom egyre-másra a kunmingi reptéren vásárolt, a helyi élőlények rejtélyes világába bevezető többkilós kézikönyvet. A hegyoldalakon egyre-másra sírhelyek bukkannak elő. A régiek a feng sui szabályai szerint választottak maguknak nyughelyet, s nem feltétlenül a családi birtokon, hanem, ha a túlvilághoz jobban illeszkedő helyszínre véltek lelni, akkor ott a tájból kisajátítottak egy tetemnyi részt maguknak. A kőből rakott sírhelyek mögött az égnek szaladó hegyoldal, előttük pedig a völgy, mélyén minden bizonnyal a vízzel, legyen az tóban vagy folyóban. S körös-körül ligetes erdő. Manapság temetőbe hantolják a holtakat, kétségtelen azonban, hogy e temetők mindenkor szépséges és kertszerű helyen terülnek el.

A távolsági autóbust, gyanítom, úgy tervezték, hogy az utastérben is kitűnően hallatszódjék a harsdallamkürt. S mert errefelé többnyire dudál a sofőr,

ha előz, ha oldalra húzódik, ha kanyarba érkezik, ha kanyarból távolodik, ha belefut, és ha elhagy egy kereszteződést, ha ismerőst lát az út mentén, azaz mindenkor, így végül elfogadom, hogy az utam az utolsó pillanatig hangos lesz. Fásultan törődöm bele abba is, hogy a több kilométeres – kivilágítatlan – alagúton dudálva robogunk át, miként abba is, hogy a népszerű színész filmje megy a videón, s talán csak annak a fickónak a harci ríkoltozása harsogja némelykor túl a busz dudahangját. Da li ugyanolyan magasan fekszik, mint Kunming, de ezt a tengerszint feletti 2000 métert már nem érzékelem. Talán tegnap délután még más volt, amikor a környék legmagasabb hegyére felvonóval menve megfájdult a fejem, hasogatott a fülem, és szédelegtem. A sztrádán pontosan érzem a lejtők és emelkedők miatt váltakozó légnyomást, s a hideg miatt érzékenyebben reagálok rá. A sofőr kiábrándítóan vezet, ráng a jármű, lassítunk, amikor haladni lehetne, s gyorsítunk, ha vészhelyzet áll elő. Az utasok azonban békésen tűrik a sorsukat.

A sofőr fehér kesztyűben vezet. Kíváncsi vagyok, hogy a több mint 300 kilométeres út során váltja-e majd. A tarkóján cinkefészek nagyságú kontyot hordó utaskísérő szintén kesztyűs. A pályamunkások, akik a szemetet szedik össze, ugyancsak.

A tájban is sok a fehér folt: a parcellák bakhátas növénytársaságai számára a földet fóliával borítják be, s lyukakon át törnek elő a növények. A legmeredekebb hegyoldal is teraszosan művelt: a szélesebb teraszokban rizs, a keskenyebb, sokszor éppen növénytársaságnál nem szélesebbekben dohány, kukorica, miegymás. Xiazhuang közelében derékig érő eperfák töltik ki a parcellákat.

A rizsföldek, csillogó, mélyzöld színűek, különösen, ha nőnek közelükben a friss hajtásaikkal kékes-ezüstös színhatású eukaliptuszok. A rizsteraszok között éppen csak érzékelhető szintkülönbségek vannak, a gátak megléte erre utal. S a gátakon szalmakalapos nők, bambuszbot két végére erősített vödörrel, s a léptük ritmusa és a tehertől görbült bot hintálása összhangban áll. Apró emberek, tárgyak, rövid és jól megfontolt mozdulatok. Minimalizmus ez, mindenben. A házak szintén kisebbek – még a dali épületeknél is egyszerűbbek. Nem meszeltek, hanem a téгла szürke színét viselik. Talán a tetőgerinc magassága a kisebb, ámbar a görbülete merészebb. A szerény udvarházak között pedig többnyire nem marad hely se utcának, se járdának, se csipkés lombú tamariszkuszfa sorának.

Kunming 242 km. Az agyagvörös hegyről lefelé fut az út, száguld és kíméletlenül ráz a busz. Helybéli útitársaim egyre élénkebben csivitelnek, s bennem fokozódik a veszélyérzet. A völgy alja markánsan kontúrozott, zöld tükörszilánkokkal borított. A háztetők félcső-cserepei szamárszürkén, csíkosan vibrálnak. Egyre több a teherautó, élénk színűre mázolt autóbusz, helyenként egy-egy személygépkocsi is feltűnik, sofőrünk kíméletlenül ledudál mindent és mindenkit. A kopár hegyoldalakon palántázott ültetvények, a gerinceken hagyásfák. Jackie Chan kíméletlenül veri laposra fehér és fekete bőrű ellenfeleit, akrobatikus módon harcol, valamennyi végtagját együtt használva, s ha kell, hogy megmentse szőke hajú, a szomszéd szobában sírdogáló kedvesét, fejfelé lógva átszáguld a plafonon, átlép a falon, és szégyelli, hogy hős.

Félúton mérlegre áll az autóbusz, friss pecsétetekkel látják el az iratokat, s öt perc pihenést iktatnak be. Toalett (mókás, ahogy a buszból ismert kuporgó utasok feje kilóg az ajtótlán, derékmagas fülkékből), nejlonzacskókba kimért, főzött mogyoró, bambuszpálcikákra felszúrt csöves kukorica, kisujjnyi banánok fürtjei, száznapos tojás és rizslisztből gyúrt, zöltségek vagdalékával töltött gőzgombócok. A sofőr sorra telefonálja az ismerőseit: egy szakaszon sebességkorlátozás tapasztalható, s hetvennel ment bele a megengedett hatvan helyett, ezt tárgyalja most meg. Magas ember, mongolos forma, öltönyben.

Tradicionalis kínai udvarházak csoportjai a földeken. Takarosak, vonzóak, otthonosak. Öt-tíz kilométerenként váltakoznak a rájuk festett képek. Cai Yun előtt dinoszauruszképek utalnak arra, hogy a környéken őshüllők csontjaira bukkantak. Korábban számtalan gombafaj volt látható a falakon. Máshol virágminták s egyebek.

A sztráda belső sávjában, a forgalommal szemben gyaloglók. Itt-ott rendőrnő életnagyságú fényképe. Egy elején összetört, kerekek nélküli, európai gyártású autó. Illatos zsebkendő szaga a busztérben. Mobiltelefonok csörgése, fecsegők, csevegések. Minden szó végén egyetlen a hang. A sofőr vezetés közben bújik ki zakójából, a kísérő veszi át, akkurátusan leporolja, vállfára akasztja, s az egyik ablakra felragasztott akasztók egyikére függeszti, ahol már amúgy két zakó is lóg. A sofőrből onnan, ahol ülök, csak a jobb kéz fehérségét elvesztő kesztyűje látszik.

A pihenő óta újabb film pereg a videón: a 007-es ügynök valamelyik sztorija. Xi Xi Po alagút – a mo-

nitort élesen látom, a felszínén éppen nem villózik a visszatükröződő táj. Thai vidéken játszódik a film, ismert, jellemző tengerpart a helyszíne a kalandos történetnek, amelynek számomra a sofőr krákogása-harásolása vet véget. Tüdejéből-garatjából felköhögte, szájában alaposan összeforgatta a lepedéket, s az orrából is hozzájutott a váladékhoz. A lehúzott ablakon át kiköpi a turhát. A köpködés, hűtöm indulatomat le, errefelé civilizált szokás, például még száz éve is Magyarországon is elfogadott, úri tevékenység volt. Ténykedése záró akkordjaként szájszélét alaposan megtörli – s fecseg tovább. Lassan esik az eső, a panorámás szélvédőn inkább, az oldalsókon tapasztalt szerint alig.

Hatalmas platójú gépkocsik konvoja sok évtizedes, elefántszürke törzsű, kifejtett lombkoronás fákat szálít, olyan apró gyökérlabdás mind, hogy az már (számomra) istenkísértésnek hat. Másrészt a frissen átültetett, hatalmas bambuszoszlopokkal megtámogatott fák közül egyetlenegy se láttam kiszáradni. Ennek megakadályozására vastag kötelet csavarnak a fatörzsre, s azt locsolják, ha nincs éppen eső, az biztonsággal megőrzi a nedvességet.

Az óriásplakátok gyakrabban akadályozzák a szemet, valami pekingi színész rizspálinkát emel fel, hogy felhívja a figyelmet rá, sok a szépséges fölirat is, autók (Audi), vegyi gyár, autógumi, idegenforgalmi látványosság, benzinkút. Kunming közelében vadregényesedik a táj. A felszín változatosabb és ember által szét-dúltabb, mint korábban. Az eget se látni, párák-ködös a levegő, épphogy átdereng rajta a napfény.

Sétáló árnyék

A koponyám szláv és avar jellegek elegye. Kobakom szerint cromagnoid C-be vegyített kerek fejű, masz-szív, de kis, emellett mozgékony állkapcsú, szőrös képű lénynek látszom, pirosas orcájú, gyűrött homlokú, világító kék szemű valódi kisebbségnek. A cromagnoid C típusba a széles arcúak, rendes néven rövidfejűek csoportosulnak, tanulom egykor szegedi antropológus hallgatóként, s nem egy ilyen ember koponyáját is tartom éjjelenként a kezemben. Szegeden, az Ady téren, a Tisza áradásaikor mindörökké nedves-lucskos pincében, a József Attila Tudományegyetem Természettudományi Karának Embertani Tanszéke kiterjedt raktárában őrzik Móra Ferenc dél-alföldi ásatásainak csontleleteit. A többnyire a bronzkorból származó maradványok megtisztítása a biológia szakos hallgatók feladata, ezenképpen nekem is. 1973 és 1978 között.

Csontokról korábban is akadt tapasztalatom, nem újdonság velük a Tisza partján foglalatzkodni. Óvodás koromban, ha az udvarra visznek, hároméves kortól hatévesig embercsontokkal játszadok. Egy koponyát, utóbb tudom, középkorú asszonyé az, akit éles szerszámmal vágtak halántékon, s ez okozta a halálát, a lakásunkba is hazaviszek, s féltve őrzöm, amíg

a szobámban rejtegetett kincsemet fel nem fedezi a családom. Az óvodám kertje a templom tövében, ahol hajdan sírkert áll, nincs nap, hogy napvilágra ne dobna egy-egy emberi koponyát, lapockát vagy ujjpercet.

S a tanítói kukoricaföldhöz közel eső dögkútból származó állatcsontokat is meg-megszemlélek, nem is szólva erdei kóborlásaim során a fenyőavarban olykor-olykor előbukkanó kutya-, róka-, madár- és rágcsálómaradványokról.

Mi az, amit eredendően Monostorpályiból hurcolok, és évtizedeken keresztül nélkülözhetetlen marad számomra? A szülőfalumból mely ideáimat hozom magammal? A nagycsalád eszméjét? A kert és a természet antropomorfiájának elgondolását? Azt, hogy szüntelen megtapasztalom, nincs saját életem? S a biológiai örökséggel nem összeegyeztethetetlen civilizációs hagyomány fenntartása az egyedüli szerepem? Hogy apránként mindegyik napom elfoszlik, vagy mert kikopok belőle, miként a saját családomból, vagy mert eltűnőben mellőlem, miként a kert, és mint az ember híján is létezni tudó természet? Vagy talán, hogy olyan könnyen döntök abban, hogy mi az értékes, s mi a szükségtelen?

A falum tele volt tiltással, szabályozással, rendelkezéssel, utasítással és törvénykezéssel. Szégyen a nem paraszti munka. Megvetendő a fizikai munka nélkülözése. Szégyellni való az olvasás, a tanulás pedig a puhányok jellemzője. Az értelmiségi lét erkölcstelen.

Rákeresek a világháló adatbázisaiban a falumra, megtalállok ezt-azt, s menten a legbővebbik szöveget elolvasom:

A 2140 lakosú község Hajdú-Bihar megye keleti részén, Debrecentől 21 km-re fekszik. A pályi monostor 1222-ben bukkan fel az írott forrásokban, s minden bizonnyal az Ákos-nem alapítja. Magára a falura utaló adatunk azonban már 1219-ből is van. Az 1234. évi kolostor-jegyzék szerint maga a monostor a premontreieké volt. 1322-ben Debreceni Dósa birtoka. Monostorospályi névvel 1552-ben harminc telekkel írják össze. A község a jelek szerint a török hódoltság végén elnéptelenedik, s az 1692-es összeírás nem említi. 1713-ban már tizenhárom háztartással szerepel újra a jegyzékekben. A 18–19. században vármegyei köznemesi családok birtoka. A falu 1737-ben címeres pecsétnyomót készített. 1848–49-ben a községből sokan álltak be a legendás 10. honvéd zászlóaljba. Monostorpályi 1950-ig Bihar megyéhez tartozott.

Monostorpályi eredettörténete 1415-ig közös Hosszú-pályi történetével, ekkor említik először Monostorpály néven. A Rákóczi-szabadságharc emlékét őrzi a község északi részén húzódó „Rákóczi-árok”. A természeti látványosságok közül különösen a hathektáros védett feketefenyves erdő érdemel említést. A 18–19. század fordulóján épült a parkkal körülvett alföldi udvarház, a Gorove-kúria. Műemlék jellegű a 18. századi református templom, a római katolikus imaház és harangláb és az egykori Paksy-kúria. A község igazi nevezetessége az 1826-ban épült magtárépület-együttes. Eredetileg a Gorove-kúriához tartozott, maga a kúria azonban a második világháború után elpusztul. Épen maradt viszont a kétemeletes, négyszintes, ún. tubusmagtár, és egy földszintes, hagyományos magtár.

A *Városatyák* elnevezéshez jutó honlap szerint a falu, Monostorpályi tíz képviselője közül 2010-ben nyolcan független jelöltként kerülnek megválasztásra, ketten pedig a Fidesz támogatásával.

A korábbi városatyák közül hajdani osztálytársam az egyik, akivel nyolc éven keresztül egyazon iskolai és napközi otthonos közösség tagjai vagyunk. Géza, a mára inkább öregedő, mint férfidelű uraság, aki feleségül veszi osztályunk egyik, ha nem a legszebb lányát, Marit, s mintha ezt egykoron mindannyian sejtenénk előre, ezért irigységünk tárgya és gonoszkodásaink türelmes elszenvédője, bizony sok mindenről nevezetes – annak az ötvenvalahány gyermeknek, akik közé magam is tartozom egykoron, 1960 és 1968 között, osztálytársként. Emlékeim szerint ő egyike azoknak, aki kőrisbogarát gyűjt a napközi otthon udvarán felnevelkedő fák lombjából, s azt állítja, hittel vallja, hogy a rovar szárított tetemét a disznók búgatóására használják, azaz számukra ez szerelmi ajzószer. Hogy mindezt az ismeretét Vesszős Géza honnan és kitől szerzi, számomra sosem derül ki, annyira talán nem is érdekel. Amúgy sok hasonló, ismeretlen eredetű, egykor és ma is használhatatlan tudásban bővelkedik, miként társaim többjéről is ezt mondhatom el. A faluban én magam ugyanis a tanító néni gyerekeként olyasvalaki voltam, aki, mivel nem végez sem mezőgazdasági, sem ház körüli munkát, az ilyesféle ismeretek híján örökösen megszégyeníthető, vagy legalábbis megjelölhető, ráadásul mind ehelyett olvashatott, jutott rá ideje, ami ugyancsak léhasággént megcímkézhető.

Pedig én például tudom, hogy községünk a torma-vidék része, ahol bakhátasan termelik az erre a vidékre

jellemző változatú növényt, s az itt termesztett zöldséget hajdúsági tormaként termesztik és árulják.

Géza említi fel, amikor tavaly, az egyik júniusi estén, az utcán álldogálva eszmét cserélünk, hogy Monostorpályiban egyre több idegen lakik. Mármint olyanok, akiknek eddig semmi közük nem volt a faluhoz, s a városból kiköltöztek. Mert könnyebb a megélhetés. Napközben benn dolgoznak, az alig húsz kilométerre elterülő megyei székhelyen, éjjelre kijönnek. Olyan, mintha Monostorpályi alvóváros lenne.

– Nem inkább kertváros? – kérdezem.

– Nem – mondja. – Nem – ismétli meg. – Nem tudják, hogyan szokás a kertet gondozni.

Miként a legelső kölyökudvarlás, az emlékezetemben élénken él az első tájélményem. Hirtelen ébred, miként én a jégmező utáni második, illetve harmadik tavaszi reggelen. A házunkkal szemközt, az utca gyerekkoromban még beépítetlen túloldalán a rét, amely valójában a patak (dehogyan patak az, egyszerű, a belvizek lecsapolására ásott, évszázada egzisztáló, gondosan tervezett medrű vízfolyás) görbületébe befogott széles, lapos tálhoz hasonlítható terület, egyik reggelre csupa sárgává változik. Átlényegül. Kiderül, hogy amit hároméves gyermekként örökké zöldnek tartok, nem zöld, s bár azzal a színnel egy-két árnyalatában rokon, de mégsem közeli, hiszen a tavaszi sárgák egyikévé válik, kislibasárga, amelyet kislibazöldnek szokás a mi falunkban mondani. A Tótkert, tudom, hiszen évtizedek óta évenként megtapasztalom, az ér előtt elterülő térség, egy reggelre, azaz szó szerint egyetlen szempillantás alatt (igaz, ez a szem éjszaka előtt zárul le s éjszaka

után pattan fel, s e pillantás időtartama éppen egy alvásnyi) szint vált. Kivirágzik a gólyahír.

A Tótkertet ugyan a vízlevezetésre kubikusok és zsellérek által ásott, egyes, többnyire elképesztően hosszú szakaszain egyenes, csak a szántóföldek mezsgyehatárainál meggömbülő vízfolyás határolja nyugaton, mégsem ez a hóolvadástól és esőktől időnként eláradó ér látja el leginkább vízzel, hanem a keleti oldalon álló homokdombok. A kert éppen a Nyírség utolsó nyúlványának a végén, az egyik mélyedésben lapul meg, valódi láprét, olyan, amelyet – az én emlékezetem szerint – mindig le szeretnének csapolni, ki akarnának szárítani. A kertnek nevezett hol szántóföldi, hol réti terület közelebbi szélét a talaj bőséges vízellátása és nehéz, fekete, korhadó rostokat tartalmazó földje miatt zellerföldként hasznosítják, ma, az éghajlat szárazulása eredményeként éppenséggel nyárfákkal beültetett, máshol pedig kukoricával és tökkel, a kert másik, távolabb eső része viszont mélyebben, sokszor vagy leginkább víz alatt fekszik, és a zombékok között nyáron is csillog a víz. Vizek tükörcserepein másolgatja képét a nap. Nyírláp volt valaha ez a térség, amelynek megszerzéséért, hasznosításáért mindent elkövet a parasztember, ugyanis a környező homokkal ellentétben tápdúsabb talaj lelhető fel benne, s ha a vízborítást elcsatornázzák, megfelelővé teheti a vízellátást. Ez az oka, hogy vízigényes zöldségekkel, tormával, zellerrel foglalkoztak.

A láprét vizét hol a tavasszal, sőt nyáron, egy-egy óriási zápor nyomán menten megáradó ér szolgáltatja, hol a dombokról alászivárgó és alápatakozó esővíz, amely az agyaggal jól elzárt mélyedésben felgyűlik. Az

ilyen vidéket ugyancsak kedveli a lapított gömb alakú csomóban növekedő, évelő gólyahír. Kerekded, sötétzöld, bőrszerű és fényes levelek nyomában érkezik ki nyílni a sok, aransárga csészelevelű virág. Különös ez a növény, mert szirmai sincsenek, mégis pompás. A rét húsvét tájékán nem tud arról, hogy rét lenne: semmi zsombék- és gólyahírzölddel elkevert vízkék nincs ott, csak csupa-csupa sárga ragyogás. És ha szedünk a virágból, s hazavittünk, a lakásba abból egy szálat el nem helyezhetünk, figyelmeztet is mindenki, mérgező a növény, s ha a kiscsirke akár csak megpillantja, belepusztul.

A gólyahír mellett azért egyéb, megjegyezhető növényeket is megtermel a rét. Az élő vízhez közel ott terpeszkedik a rózsaszín virágaival ernyőt képező, kúszó gyöktörzsű, felálló, három élű levelű virágkák. A háromszirmú virágos bugáktól pompás, lándzsás levelű vízi hídör, a hosszú palka, a vízi menta, a sokvirágú margitvirág, a könnyebben kiszáradó rétfoltokon pedig a réti kakukkszegfű, a hatalmas levelű lórom és a cickafark. A kezdeti növények, az elsők, amelyeknek megtanulom a nevét.

A ház, amelyben élünk, és a család otthona, a Tótkerttel szemben magasodik. Hajdan fehér, majd pedig sárga, majd újfent fehér falát dörzsölt vakolat borítja. Csupán arra az építményre emlékszem, amelyben ma a szüleim laknak, az L alaprajzú épületre, amelyben a függőleges betűszár párhuzamos az utcával, s e szárban két sorban követik egymást a helyiségek. Az utcafronton a vendégszoba, amelyet kombinált szobának nevezünk, azt hiszem, a cseresznyefából készült bútorzata után,

s anyámék csupa fény, éppen ezért rolóval leárnýkolt hálósobája. Beljebb pedig a két oldalán szinte merő üveges veranda, ennek ajtaján lépnek be egykoron a vendégek, amelyet ma már zárva tartanak, majd pedig a nagy nappali (amelyben a nálam egy évvel fiatalabb húgommal együtt tanyázunk). Az L utcára merőleges talpának helyiségei közül a konyha az udvarról nyílik. Mi magunk szokásosan ezt a félreeső, az utcán járó-ke-lők tekintetétől elzárt, az udvar öbléből nyíló bejáratot használjuk. A konyhából lesz belépés az egykor lavó-ros-fürdőkádas, ma már folyóvizes fürdőszobába és az annál a helyiségnél keskenyebb spájzba. Ugyancsak innen, a manapság főzésre, étkezésre ritkásan használt helyiségből nyílik a nappaliba az apám készítette ajtó. De létezik műhely is, amely egymaga olyan széles, mint a konyha, illetve a mellékhelyiségek – abban dolgozik az apám, aki bútorasztalosként keresi gyerekkorom idejében a kenyerét.

A dombra felfutó, lecsonkolt csúcsú, magas, háromszögletű telket a régi házzal 1952 augusztusában vásárolják a szüleim, néhai Lőrinczi Józseftől, apám 1935 és 1938 közti tanítójától, aki ekkor a katolikus iskolával szemben épült Újiskolában dolgozik.

A felépítése óta változatlan kinézetű vályogházat 1955 és 1957 között építik, s magam nem is emlékszem az elődjére. Apám meséli, hogy a forradalom idején cserép díszlik az újonnan felhúzott építményen, s benne negyedmagammal lakunk, mert időközben, 1955 nyarán megszületik az első húgom. Apám meséi részletekben bővelkednek, de a tabló, amely ezekből az apróságokból összeszerveződik, gyakran ismeretlen.

A telken a lakóházon kívül áll egy apró építmény, amelynek a padlásán házi galambok élnek, s amely mára spájzzá és lomtárrá alakul. Valaha e raktárban szemet tároltunk, mégpedig fele arányban lignitet vagy barnát, felerészben pedig kőszemet, azaz feketét, némelykor pedig antracitot. Azon túl húzódik a fából összetákolt, lábakon álló góré, végén pedig, a melléképület sarkánál, azzal egyik oldalán egybeépítve, a budi. S a dombon, ugyan nem a tetején, inkább deréktájban, az oldalán, a szélnek kevésbé kitett helyen, a baromfik és a disznók alacsony homlokú, évente egyszer fehérre meszelt ólja. A kerítés tövében hatalmas, évről évre terebélyesebb tormató – azt mondják az ilyenre, hogy ólas kerti növény, mivel csípős, riasztó íze miatt a baromfi nem csipdesi meg. Utóbb, a góréval szemben, garázst építünk az autónak. Viszonylag korán vásárolnak gépkocsit a szüleim, a helyi falusiak közül az elsők között, egy kiskerekű, vajsárga Wartburgot. A rendszáma: CH 97-00.

A kert, a centrumába állított lakóházzal, gyermekkorom enciklopédiája. Lexikonszerűen használok életem valamennyi terét, a részletek összesorolásával határozom ezzé vagy azzá magamat, s ennek értelméhez néha hozzá-hozzájárul az is, hogy miként sorrendezem az alkotóelemeket. Római tartózkodásaim alatt az urbs körbehatárolását az ember által elérhető minden felületre odaragasztott, a város avítt falait összetartó plakátokkal, pontosabban: az esőtől szétmállasztott, fénytől és hőségtől fakított, emberektől megtépett, cetlikké visszafosztott falragaszokkal végeztem el. A részletekben találtam fel az egységét. *Herbárium*ában Méliusz Juhász Péter egybesorolja egy-egy növény sok nép sok

nyelvéből összekapkodott nevét, lajstromba veszi az antik nedvkórtan elvei mentén a növényi szervek embertestre kifejthető hatásait, hogy egyszer csak, mire a gyógyszere után olvasó szem a passzus végére él, testhez jusson, kikerekedjen a növény képe.

A gránitból készült emlékkő fénye múlhatatlan, amint bennem felejthetetlennek marad a templom oltárasztalán fekvő, amúgy 1857-ben nyomtatott *Biblia* is, amelynek lapelőjére beragasztotta valaki az 1848-ban sebtében leírt, a ceruzával felskribált, élen a *Mit kíván a magyar nemzet?*-tel a márciusi pontokat. És múlhatatlan, mint a könyv papírja, a gyerekkori hó, a Dorottya-napi ünneplésből hazatérve a Mátyás-napi fagy haván sikló apám húzta szánkó hangja a fülemben, s anyám afölötti aggodalma, hogy a ródli, a szendergő, két gyermekével, ha felborul, akkor az éjjelbe szakadt falut nemcsak a magában danolászó apám, de a sivalkodó húgom, s én, a fia is fellármázza.

A település Géczije nem e faluból származnak, hanem a mostanság Romániához tartozó Diószegről, illetve, hogy Diószegről áttelepednek oda, a határ innenső oldalán található Nagylétáról. Katolikus vallású dédapám Nagylétán lakik, kovácsként tartja el a családját. Fiai ugyancsak kovácsok, közülük ered nagyapám – a család legelső Jánosa. Ő és fivére, a két fiúgyermek telepszik át Monostorpályiba, csinálnak maguknak szerény műhelyt, s itt alapítanak családot. Valóban, e faluban nem kell több kovács, pláne nem egyetlen családból. Dédszüleim szegények.

Nagyapám testvére, Zsiga bácsi érkezik először Monostorpályiba, kerít maga köré asszonyt, családot és sza-

bad műhelyt. Az első világháborúba nem viszik el katonának, mert idejekorán ellövi az egyik kézujját, és emiatt a sorozáson alkalmatlannak minősítik. Nagypapám, János azonban alkalmas harcfinak, ennek következtében megjárja Isonzót, kétéves talján fogságba kerül, itáliai emlékeket szerez magának. 1920-ban engedik haza. Gyerekkorom emiatt friuli emlékekben gazdag. Felnőttegémre reám marad nagypapám fehérre mázolt, téli puskaszuronya, azaz hóbajonettje. Mostanság a könyvtáramban lóg, az egyik polc felső peremére akasztva, a mezopotámiai és az antik görög szerzők művei előtt.

Nagypapa fogságából hazaérve menten megnősül, Turóczi(y) Rózát veszi el, gyorsléptű nagymamámat. Nagymama anyja ekkor már falusi lány, bár nem is oly régen Debrecenben él. Felesége halála után az amúgy iparos dédapám eladja a dinasztia polgárházát. Dédapa, két gyermekével együtt, falura költözik feledni és suszterkodni. Megvásárolja az egyházi tanintézet elhagyott, templom alatt, a domboldalon álló épületét, a plébániaiskolát, s harmadmagával egyazon fedél alá költözködik. Dédapa halála után megy férjhez a lánya a taljánoktól visszatérő, s a faluban tisztos iparos munkát találó, de vagyontalan, ház nélküli nagypapámhoz. A közepén csatornával átvágott, nagy kertnyi lápvidék fölé emelt Sziget utcai építményt aztán nagyszüleim újjáépítik, a második világháború előtti évben, a hatalmas, lankás domboldalról dombaljba aláguruló telek északi szélén, éppen a templom alatt húzzák fel konyhaszobás-raktáras-kamrás-külső konyhas-tornácos házukat, amelyhez, lévén a maguk paraszt-iparosi módján önellátásra rendezkednek be, a nyári konyhában kívülről fűthető kemence készül.

Nagyanyámék telkes háza gyerekkorom második színhelye. A viszonyítás lehetősége. Ahová enni is el lehet menni, ha, apámhoz hasonlóan, ráunok az anyám tótos főztjére. Szóval: péntekenként nudli vagy tészta, vasárnaponként csirke, hétfőnként cibere, keddenként szalonnás tojás vagy káposztás béles. A gyermekeknek édesgyökérdarab az ajándék.

A lakóépület gerincvonalába, az udvar nyugati ténfelen épül fel az alacsonyabb kovácműhely. Ezen az oldaludvaron árválikodik, a műhellyel szemközt, az ajtaján szőnyeggel eltakart budi, a füstölő, az ízikkal fedett tetejű, bűzös tyúkól és a három mangalicadisznónak helyet adó disznóól, a vele egybefüggő, széltől átfútt góréval.

Az alsó udvaron magasodik a karcsú és hatalmas gépszín és a szénatér, s abból nyílik az elkerített zöldségeskert és az egykori nyírláp végét elfoglaló gigantikus krumplis-tökös-babos-kukoricás-zelleres-cukorrépás alsókert. E dombalji lecsapolt lápból kialakított kert alján, az árokszerű barázdában nyaranként is rejtőzik víz, mellette tormacsomók. Amúgy pedig ez az alsókert valaha a Tótkert nyugati nyúlványaként létezett, s a parasztok tették művelésre alkalmassá.

Nagyapám kusmitkovács: a lópatkoláshoz éppúgy ért, mint a lóápoláshoz, a lógondozáshoz. Zsiga bácsi-val együtt dédnagyapától kapják e tudásukat. A ló kedvelése amúgy az anyai családomat is jellemzi.

Zsiga bácsi gyerekeire – a szüleimmel egyidősek – derengve emlékszem, a gyermekeikre, lévén velem egykorúak, többé-kevésbé, az unokáikat azonban nem ismerem. Amúgy ők, unokabátyáim nem a mi végtelebenbe futó, egyenes utcánkban élnek. A leszármazottaik mára nem is a településen.

Nagyapám – ahogy a felesége hívta, Jani – gyerekei közül három éri meg a felnőttkort: apám, a nővére, Ibolya és öccse, Sándor. Közülük ma csupán az apám és az öccse él. Sándornak és Ibolyának ugyancsak két gyermeke születik, de Ibolya fia, Bertalan, elhal néhány éve, a családi titoktartás szerint: alkoholizmusban.

Én a harmadik János vagyok a családban. Költő. Nekem gyerekem nem születik. Lényegében ennyit tehettem – biológiai jogomnál fogva – a Föld túlnépesedése ellen.

A tavasz aranymálinkókkal és repülők kondenzcsíkjaival kezdődik. Szükséges a világos, áttetsző porcelánkék, az április legvégi, május eleji eső utáni napok sajátossága ahhoz, hogy láthatóvá véljék a sárgarigók sárgájának valódi sárára és az égbolton az orosz katonai repülők nyomán keletkező fehér heg. Az aranymálinkók valahonnan Észak-Afrikából érkeznek, az apró termetű, a magukból időnként hosszú fémszalagokat kiszóró, a falut a hangrobbanásokkal riogató vadászrepülők a debreceni katonai bázisról szállnak fel. A madár leginkább a szomszédunk, Szilvási néni őserőg és magas gyümölcsfái között érezte jól magát, de olykor a mi dombtetőt benövő ecet- és akácfáinkon is énekel a maga huncutabíró-hangsorát.

Amikor elmaradnak a szépen kottázható hangú sárgarigók, majd meg a verebek is, s megritkulnak a fecskék, a gólyák, és a bölömbika sem hangoskodik a Tótkerti füzesekben, ámbár tavaszonként sokat gyakorlatozik az orosz légi flotta, olykor megjelenik a falu fölött egy vitorlázórepülő. Tanyasi ismerősünké az. Feleségétől szokása anyáméknak túró, tojást,

tejfölt beszerezni, ritkán pedig, apám kedvére, birka-húst. A nyúlánk szárnyú vitorlázórepülő hosszan és kiertatóan kereng a madártalan magasban. A pilóta talán az, aki valaha is egybe láthatja a falut, akinek egyetlen, osztatlan kép lehet ez a táj. A templomtorony, ahova pedig tudtommal senkit nem szokás fölengedni, lehet talán még alkalmas a falunézésre, de abban a harangok laknak.

Nézem a családi képeket. A faluról egyetlen ábrázolat sincs köztük. Egy-két helyszín azonosítható, s éppen általam: az iskola udvara, a kultúr- (mára művelődési) ház sok népet befogadni kész előcsarnoka és a színpaddal megfejelt nézőtere, a majális a sportpályánál, illetve a tölgyes. A hajdani házunkról semmi felvétel. Rólunk igen, jelesebb alkalmakon: esküvők, temetések, keresztelők, karácsonyok, évnyitók, évzárók, úttörőünnepségek, ballagás. Esetleg mulatságok a barátoknál, rokonoknál. Utóbb már köznapok is megörököttetnek. A Sziget utca azt a szigetet vette félig körül, amelynek a csúcsán a 18. században megépült tornyos templom áll, s mellette a temető. A temető alatt három épületben is iskoláztatás folyik, az egyike lesz a nagyapai ház. A másikkól óvodát alakítanak majd ki, abba magam is bejáratos leszek. A harmadik épületben a hatvanas években napközi otthon működik majd, holott előtte alsósokat fogadott be.

Nagyapáék a Sziget utcának a könyökében laktak. A külső könyökben – mivel a belsőben Vesszős Gézáék. Nagyapa, ahogyan visszaemlékszem, már nem dolgozott, de számon tartotta a műhelyében a kovácsnak szükséges szerszámokat. És mindenféle ólakban, szí-

nekben, elkerített udvarokban mezőgazdasági gépeket raktározott: könnyű borona, ekék a kukoricához, diny-nyéhez, cukorrépához, tormához, fejes eke, háromfejes magyar eke, középmély eke, mélyeke, csólyos ágyeke, krumpliültető, művelő kerék, tárcsa, nehéz tárcsa, tömörítő henger, vetőgép, tökvágó, kukoricadaráló, nehéz kultivátor, kombinátor, ásó borona, talajmaró, lovas fűkasza, egyebek. A szekér. A szekéroltal. A saroglya. A rudak. Kötelek, drótok, fonadékok.

A legjobb Géczi-képeket rólam a Veszprém mellé költöző svájci fotós, Kovács Endre készíti. Sok fotós számos képe készül rólam, a legtöbbnek, amely itt vagy ott megjelent, kiállításra került, a felvétel készítőjének érdeméért van hangulata. De a családom sajátosságára, már arra, amely bennem manifesztálódik, Kovácson kívül senki sem volt érzékeny. Látja bennem a kerek fejű kisgyereket, akinek a haja elől bubi, hátul eto. Akinek szőrös ugyan a töke, de még nem tudja, mit kezdjen az életben az erekciója által. Aki kamaszként és felnőttként többet mond, mint amennyit mutat, s hajlik a blöffre: szárnyai vannak a szavak által.

A községet – *Tolnai Világlexikona* alapján – 1920-ban, amikor még Bihar vármegye székelyhidi járásához tartozik, kétezer-egyszázhuszonhatan lakják, s ugyancsak e munka megjegyzésre érdemesíti azt is, hogy a településnek egzisztál vasútállomása, postája, távírója. Monostorpályi 1960 környékén (amikor már régen a derecskei járás és Hajdú-Bihar megye része, és a zeller mellett a bab- és borsótermeléséről nevezetes) háromezer-harminc lakossal rendelkezik. A 2008-as népszámlálás szerint a faluban 2229 fő él, amelyek

99%-a magyar, 1%-a pedig ukrán és cigány. Amikor születtem, a Földön körülbelül 3 milliárd ember élt, mostanság, jó ötven évvel később, számuk megközelíti a hét és fél milliárdot.

Géczi nagyapám háza tavasszal jácint-, nárcisz-, elfajzott, apró és csíkos virágleplű tulipán- és bazsarózsa-, nyáron édesgyökérrel elkevert petrezselyemillatú, őszszel előbb szőlő volt, majd káposztaszagúvá vált, az odor pedig télen helyiségenként más: a kamráé füstölt húsé, a hideg szobáé a boré, a lakószobáé kapadohányé, a konyháé a naponta más-más ételé. A mi lakásunkat leginkább a száradó deszkák, rönkök és mindenféle fadarabok illata lengi be, azokból pontosan ki tudom szimatolni, amikor az óvodából, illetve az iskolából hazaérek, hogy éppenséggel mely fázisában tart édesapám aktuális munkája. Még azt is, hogy melyik asztalos legény izzadsága permetezte be. A legemlékezetesebb a kamasz Asztalos Árpié, ő az, aki gyerekként némelykor vigyázott éjszakánként a húgomra és rám is, ha a szüleim el voltak szórakozni.

A faluban a szagok alapján lehet legjobban tájékozódni, s a szagok révén értelmezhetők a helyzetek és viszonyok.

Aki a zellerföldről érkezik haza, annak más szaga adódik, mint ha a dohányból, a kukoricából vagy a szőlőpermetezésből jön. Édes és mámorító az eperföldről fájós derékkal hazavánszorgó kipárolgása, mint az akácosban gallyazóé, a fenyvesben tőkét ásóé, avagy a búzát aratóé. Akadnak, akik a testükön növény- és állatszagot szállítók megszagolása után képesek azt is megállapítani, falusi társuk éppenséggel a Tejfelesen

vagy a Csiggáton dolgozgat (vagy erőlködik), avagy délelőtt a Vákáncsos répföldjén, estével pedig a Látódomb aljában kaszál, esetleg heverészik. A szagoknak, illatoknak, bűzöknek, kipárolgásoknak, gőzöknek és bűdösöknek az év- és napszakoktól befolyásolt millió változata a falusi ember legjobb információforrása – látványokra, hangokra, ízekre és tapintásokra mintha nem is volna a mi Monostorpályink lakóinak szüksége. Szegény a falu, ahol minden, ami jónak, értéknek, né tán hívságnak, titoknak, szégyellnivalónak számít, rejtve marad – de csupán a szem, a száj, a bőr, a fül, s nem pedig az orr előtt.

Tudtuk a tej megváltozó illatából, ha ellik a tehén, a füstéből, ha rejtetten hétköznapon is tyúkot vágna, s ha megéri a darazsaktól kedvelt muskotályos szőlő, ráismerünk a hajából és a ruhájából kipárolgó szagról, ki volt titokban áldozni a görögkeletiek vallási ünnepén az iskola udvarán meghúzódó katolikusok imaházában, Doriska néniék, a faluban lakó egyetlen anyai rokonaink, éppen ezért késő éjjel és hajnalban főzik a konyhájukban a saját maguk összeállította, egyszerű, de leleményes szerkezetű lepárló edényben a pálinkát, de így sem tudják titokban tartani tevékenységüket, a penetráns cefreszag eredményeként mindig kibeszéli őket a falu. Amint azokat is felemlégetik, akiket térdük felett sokszor körbeszaglász a kutya. Ahogyan megszólják a túlságosan erős kölnijű, éppen ezért nagynak minősített nőket, a tehénszaros csizmában a kocsmába betérő férfiakat, vagy mindazokat, akiknek mohas és avarszag szivárog elő a szoknyájukból. Amiképpen nem kímélnék engem sem, ha dologidőben a magam kedvére a gombáért, a nézegetés kedvéért vagy éppen-

séggel lamentációra alkalmas helyszínnek után kutatva a település környékét bekóborolom.

Tény, hogy a parasztember, sőt én is, aki tanítónő és az érettségijét megletten megszerző asztalos gyermeke vagyok, akit falusi értelmiségi-iparos származásának szokásos mondani, szag alapján tudja, tudom a falu tá-jait, területeit, s az ott tevékenykedő, illetve élő embert azonosítani. Térkép rajzolódik fel a szagok segítségével, amelyen fő hely jut a legelterjedtebb talajképződ-ménynek, a futóhomoknak, a lefolyástalan, vízzel bo-rított területek szerves anyaggal elkevert iszapjának, a kotunak és az agyagnak. A homokszag például innen (a temetőtől, az artézi kúttól, a Rapi-tanyától), a kotu-szag a Tejfeles-dűlőből, a Ligetről, a Csonkás-dűlőről, a Vályogvető gödörtől származik, az iszapos agyagé pe-dig a Kerekeskút dűlőből, s akkor nem említettem még az uralkodó talajtípusok mellett még foltokban előfor-duló rozsdabarna erdő-, réti-, illetve mezőgazdasági talajokat. E talajokon más-más növények élnek, ame-lyek az évszakok, illetve a vízjárások szerint is másként rendeződnek, arról nem szólva, hogy miféle mentali-tású művelői vannak. Merthogy a homokkal elegyülő erdei talajok foltjain a vákáncsosok dinnyéztek, a kotu-sok pedig zellerrel, manapság paprikával és káposzta-félékkel bajlódtak, s a szaguk is eszerint alakult. Akinek pedig messze terül el a földje, annak a szaga a lóéval elegyül. Vagy mint nagyapám, a sokféle hasznosítású tehén húzta szekérrel igyekszik ki oda kora reggelen-ként, belekeverve így az ígás jószág verejtékének, vize-letének és ürülékének szagát a föld-, a növényféle- és az emberszagba.

Diószegből egyedül egy bizonyos szag jutott számomra. A tárkonyé.

A tárkony népszerű fűszernövény Erdélyben – némileg hasonlatos az íze az ánizséhoz, de annál keserűebb, s kevésbé átható. Ecetek és húsok ízesítésére és illatosítására alkalmas. Én magam túlon túl későn találkoztam vele mint fűszerrel, s még inkább későn élő növényként. A balatoni kertemben nevelkedett egykor egyik töve – de mert kötött és vörös a talaja, sokáig nem él meg benne, s két-három évente, hiába is óvom, kipusztul.

A falu, ahonnan apám családjának apai ága ered, Bihar vármegye székelyhidi járásában volt valaha. Itt 1891-ben 995 házzal 5681 magyar lakott. Idővel lett vasúti állomása, posta- és távíróhivatala és postatakarék-pénztára. A nagy település gróf Zichy Ferenc uradalmának széke, kastéllyal és mintaborászattal. Diószeg az Érmellék bortermelésének egyik fő góca, mely sok elsőrangú bort és gyümölcsöt terem; létesült neki királyi vincellériskolája, állami szőlészeti és borászati közege, továbbá ipartestülete. Hajdan vár emelkedik ott, melyet 1310 táján Kopasz nádor megrohan és feléget, közelében pedig, az egyedi pusztán volt a 13. század elején a híresnek mondott egyedi vagy eggedi monostor. 1795-ben nyomda működik Diószegen.

Amikor lesz személygépkocsink, az ezerkilencszázhatvanas évek elején, s éppen a vágyott kiskerekű, sárga színű Wartburgunk, egyik nyári hétvégén – Nagykerékenél átlépve a határt – elmegyünk családi látogatásra Diószegre. Amikor nagyapám apja feleségére Nagylétán lelve megnősül, Nagylétára költözik, két testvére marad vissza Diószegen: Gábor, aki kádárként dol-

gozik, és Mariska. Mariska három gyermeke közül az egyetlen lány familiáját látogatjuk meg (akinek Lajos unokája népes családjával együtt áttelepül a 20. század nyolcvanas éveiben, apáméktól segítve, Magyarországra, Monostorpályiba).

Mintha hosszú levelezés előzné meg ezt az utat. Mintha heteken keresztül izgalom járta volna át a családot. Mintha minden jót összevásároltunk volna, hogy legyen mit ajándékozni: kávétól szappanig, gyógyszer-től mosóporig. Mintha hajnalban indultunk volna, és ebédre értünk volna oda, szóval hosszú az út – ámbár a két falu távolsága nem nagyobb, mint Monostorpályié Debrecentől. Mintha ünneplőbe lettünk volna öltözve. Mintha anyám sem találkozott volna addig az apai rokonokkal, nemhogy mi, a két gyermeke.

Sült csirkével várnak minket. Tárkonnyal ízesítettel. Addig nem ismerem, mert anyám, tót származású lévén, nem használja ezt az intenzív aromájú fűszert. Nem ízlik a szárnyas húsa, mert kesernyés. Mert csípős. Nem vonzó a szaga sem.

A kutya és a falu képes egymást azonosítani. Első emlékeim között ott vakog Léda, a zsemlesárga kiskutya, aki minden évben kasnyi rövid szőrű, kajla fülű kölyköt hoz a világra, s akinek irtóztató pusztulása egyben a gyermekkorom vége is. Halálával a pótolhatatlan veszteséget élem meg. Aztán még sok-sok kutya lesz az életemben, Dugó, Adél, Kicsi. A barátaim kutyái is, amúgy mind városi ebek, Sütemény, Jeromos és a többiek. A faluból részemre évtizedeken át kizárólag a kutya marad meg.

Az első fényképezőgépemhez 16 kockás filmtekercset kaptam. Az első felvételeimet a mai napig megőrzöm. Az első kocka egy kendermagos tyúk emlékét alkotja. A második Lédáé. A harmadik a sárgadomb hosszú levelű növénycsomójáé. A negyedik a Tótkert. Az ötödik és a hatodik csupa szürkesség, és a többi éjfélete, amiként a festett betűk.

A K. Priv. Nemz. Könyv-nyomtató és Könyv-áros' Fűskúti Landerer Mihály betűivel és költségével 1804-ben nyomtatott *Szent Biblia és az Istennek Ó, és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás* az a könyv, amelynek, amikor kaptam – 1974. szeptember 1-jén – apai nagybátyámtól, néhai Turóczi(y) Józseftől, túlzottan nem örvendek. A Pozsonyban és Pesten megjelentetett könyvről ugyanis messzire ellátszik, hogy református. Nem csupán abból, mert Károli (született Radicsics, a wittenbergi egyetemet végzett Cascar Carulus Pannonicus) Gáspár lelkipásztor fordítja, s a szerb név elégségesnek tűnt – gyerekkorból visszamaradt tót ismereteim szerint – ahhoz, hogy a viselője számomra hiteltelen legyen, de azért is, mert anyai részről a család evangélikus. Hogy milyen kálvinistának vagy lutheránusnak lenni, azt a családon belül megtapasztalom, s mentalitásom alapján – akkor, húszévesen –, ha már választani kell, inkább a lutheri engedékenységgel mellett döntök. Ma megelégszem azzal, hogy protestáns lelkiségűnek minősítem magamat.

A választott oldal kizárólag Kálvin tanításához képest minősül engedékenyebbnek, és persze apostolibbnak is. Egyébként magam az anyám famíliájának fontos medgyesegyházi evangélikus templomot kí-

vülről-belülről inkább ismerem, s nem kellően a monostorpályi reformátust. Azt az ízlésem szerinti mértékben díszeset (ám nem pompázót) sokkal inkább megfelelőnek találom, mint a feszélyezően puritán, érzelem nélküli reformátust. S ugyan a reformátusok és az evangélikusok ugyanazt a bibliafordítást használják, evangélikusként zavar, hogy tudós kollégáim sokszor felemlégetik a Károli-fordítás pontatlanságait, tekervényes nyelvi sajátosságait – holott csak a saját, a tanult nyelvemet féltém.

Túróczi József kutyabőrrel rendelkező suszter nagybátyám, aki élete végéig nagyanyámékkal lakik, a tulajdonomba kerülő bibliát, amely 2,85 kg tömegű, s mérete alapján csak férfiúi kéz bírja el, olvasáskor asztallap tartja, 1919. december 15-én tapintja először a kezével. Nagybátyám írása előtt más tintanyom is olvasható, Túróczi Sándortól származik: 1894. május 28-i a keltezés szerint. Ő Túrótzi Jánostól nyeri el az olvasnivaló ígét, 1848 *martius 18-án*. A mű legelső tulajdonosa 1805 márciusának valamelyik napján veszi birtokba az Isten dicsőségét hirdető könyvet, ő Komáromy József – tehát nagybátyám felmenői egyik női oldalágának férfi tagja. Aki, állítja apám, családunk egyetlen papi alakja.

Ezt a könyvet, szép nyelvezete ellenére, nem sokat forgatom. Lapjai törnek, foszlanak. Fekete tintával írt bejegyzéseinél, a betűk alatt porlékony a papír. Azonban a „vége” beírás ellenére is ott, annak utána található feljegyzésekre többször rányitok, mint a belívekre. Nagypapámról tudósít az első sor – azt bizonyosan utólag róják a papírra. A másik négy a gyermekeiről s ezek, ha nem is azonos időben születő bejegyzések, korabeliek.

A negyedik név az apámé.

Géczi János Született 1888-ben Április 4-én
Géczi Viola Született 1921-ben Március 27-én
Géczi Ibolyka Született 1923 Május 2
Géczi János Született 1926 Május 16
Géczi Sándor Született 1928 Június 10.

A következő lapon nagyanyám, Túróczi Rózsa születésének dátuma is föllelhető. *1894 január 24-ének éjfelén, ½ órában a vízöntő nyilas jegy alatt.* Majd pedig apai nagybátyám születésének időpontja: *1900. január 7 napja, éjféli fél 12.*

Azon a pusztai gyepen, amelyen mostanság kerítés övezte, olajosok készítette szerkezet sziszeg és leplombált artézi kút végcsöve árválkodik, mindenféle hasznos és haszontalan dolog megtermett. Tavasszal kosborok virágoztak, kora nyáron szaglott a boszorkánygyűrűket alkotó csibegomba, nyáron csillárokat formáztak a magasra törő, sárga virágú ökörfarkkórók, ősszel pedig őzlábgombák közé lehetett itt feküdni. Tölgyekkel benőtt futóhomok-dombjainak alján nödögéltek itt a gombák és növények: amilyenek voltak, azt már csak az emlékképek rögzítik.

A biblia papírján futó kézírás alatt meghúzódó anyag foltos: a tinta sava szétmarja a vastag és hullámos rostokat, mígnem egyszer csak luk lesz, ahol eddig olvasnivaló. Papírügyben tekintély ismerősöm, akit e tinta természetéről faggatok, mondja: az íróanyag az egykori szokás és a papír reagálása alapján valószínűleg gubacstinta.

A gubacstinta előállítására az 1412-es lejegyzés szerint a következő: „Végy gubacsokat, és gondosan törd porrá, önts rá esővizet vagy gyenge sört, tégy hozzá annyi vitriolt, amennyit jónak látsz, és hagyd állni néhány napig. Ekkor szűrd át gyolcson, s jó tintát kapsz. Amikor írni készülsz, tégy hozzá kevés gumiarábikumot, enyhe tűzön langyosítsd meg, s jó és letörülhetetlen tintád lesz, bármire is írsz vele.” A szöveg elkápráztat. Részben, mert arra is utal, hogy a középkor végén milyen előkészületek után foghat csupán az íráshoz a szövegesülésre készülő elme, és ez a módszeresség a tinta által láthatóvá váló gondolatok rendszerezettségét kell, véleményem szerint, jelezzék. Másrészt, mivel a tintában helyi anyag és távoli vidék szerepe vegyül. A gubacs a tölgyé. A sör a szerzetesi közösségé vagy a falué. Az esővíz az égből érkezik. A gumiarábikum – nem egyéb pektinnél, amely eredetileg az afrikai, szaharai akáciák mézgája, amit mumifikálásnál, papiruszragasztásnál az egyiptomiak használtak – az arab világ kialakulása előtt, az antik görög botanikus, Theophrasztosz révén kapta a nevét. A görög filozófus Arábiából származónak tudja a cserepesre száradó, mézsárga mézgát. S mindezt az ember egyetlen anyaggá, szellemi tevékenységéhez szükséges, gondolatait megjeleníteni, mondhatni megfesteni képes matériává dolgozza.

A gubacstintához szolgáló tölgygubacsban nincs hiány a faluban. A falu környezete éghajlat, talaj, vízjárás szempontjából olyan, hogy a klimatikus tölgyeserdő kialakulásának kedvez. Tölgyesek is terebélyesedtek erre, mindaddig, amíg az ember nem avatkozott be túlzottan a környezetébe. Száz éve biztosan kocsányos tölgyfákból álló erdő levélzete susogott az utóbb

a tölgyes maradványa alapján elnevezett Csonkáson, mígnem egy villám felgyújtotta a több száz holdnyi rengeteget. Mások azt állítják, hogy a Nyíri erdő is tölgyes volt, nem pedig ami ma, kapások dűlője. Ma ugyan többnyire akácok, nyárok, fenyvek borítják a homokdombokat, de itt-ott még tölgyesek foltjai zöldellnek, különösen a Csíkgát környékén, körbeövezve kökénnyel, galagonyával, vadrózsával, kecskerágóval, s bennük nagyobb esők után vargányák növekednek, és gyilkos galócák. E tölgyesek őseiben makkoltattak eleim, vagy mert kondásként az volt a munkájuk, vagy mert léteztek olyan erdők, amelyeket a falu lakossága közösen használhatott állattartásra. Ma ismét sokan foglalkoznak fatermeléssel, hogy visszajutott darabjaiban a családoknak az erdőség, azaz a tulajdonosok a fakitermelésre várnak, a növekedő fa potyadékát rendezik, s időnként gombásznak.

Gubacsból főzök fekete tintát. Kiváló általános iskolai kémiatanárom van, figyelmes és tudást támogató ifjú férfiú, a szakkörében mindenféle fondorlatokat elsajátítok, ezért aztán otthon is vállalkozom alkémiai eljárásokra. Párolok rózsavizet, készítek telített sóoldatban színes kristályokat, és tintát kotyvasztok rég bevált recept szerint. Hogy kénsavhoz – az újkori nevén nevezett vitriolhoz – hogyan is jutok, azt nem tudom már, de végül előállítom a tinta nyers levét, amelyhez sűrítő anyag – gumiarábikum – hiányzik egyedül. Azt, ugyancsak ki tudja, milyen megfontolásból, meggyfamézgával helyettesítem. Gondolkodtam a csontenyven is, részben, mert csontokhoz könnyű a mi falunkban jutni, akár emberihez, az óvoda udvarának sárga homokjából, akár állattetemből származóhoz, némelykor

el-elterjed, hogy a szomszéd falu cigányai a dögkútba dobált lábasjóságokat kiemelik, hát onnan. Apám is használ a gyalult deszkáiból készített tárgyak ragasztásakor csontenyvet. De állati eredetű ragasztóanyag helyett a növényit választom. Az inkább hasonlatos a gumiarábikumhoz.

Írni azonban – egyetlen lapnyi titkos naplómon kívül, amelyben a helyes élethez szükséges fogadalmaimat listáztam – nem használhatom, mivel ügyetlenül elöntöm a hetek alatt előállított készítményemet.

A kutyák tűntek a falu legvonzóbb állatainak. Velünk, azaz a családommal is élt nem is egy. Lédára jól emlékszem, aki (nekem) a legelső. A zsemleszínű keverékre, akinek hűséges és barna szemei minden utóbbi eb szeméből visszafénylenek. Iszkirire, Morzsira. S a többire. Akik Morzsi után már párban éltek. Az utcában, a közelben, a déli részben, a faluban.

Ádáz, Aga, Arzén, Báró, Basa, Boldizsár, Don, Ében, Engels, Fickó, Füles, Gesztenye, Gömbi, Gubacs, Gubanc, Hadúr, Hector, Herceg, Hunor, Jer, Kolbász, Kutyá, Lédi, Lord, Lurkó, Mackó, Madzag, Marci, Maros, Mókás, Negró, Néró, Nimród, Okos, Oszkár, Pajkos, Pajti, Pedró, Pumukli, Rex, Sutyi, Szurok, Tádé, Tücsök, Vackor, Zsemle.

A kutyák a falunkban rövid ideig élnek. Szopornyica viszi el őket, vagy valami más, mert védőoltást nem kapnak, legfeljebb a veszettség ellen. Hiszen az kötelező – a gazdát, aki nem hurcolja-vonszolja a jóságát évente beoltatni, gondatlansága miatt megbüntetik.

Írni a Koló-iskolában tanulok, ahová első osztályosként kerültem. Szabó tanító bácsi tanít, majd pedig Du-

dás Jánosné, Margitka néni, anyám kolléganője, majd egyik barátnője. Az iskola valójában csupán a zsákutcás falu hosszú szakjának alsó harmadánál áll, nagy, az utcával párhuzamosan emelkedő épület, s legalább egy kilométerre a központi – azaz igazgatói irodát is magában foglaló – épületcsoporttól, az Újiskolától, egyik telepjeként a négy helyszínen működő intézménynek.

Anyám családja szerint 3%-os kisebbség hányada lehettem mint evangélikus. Ha apám reformátusságát tekintem, akkor 15% minoritás részese vagyok. Persze anyámtól a tót vért is kaptam, amelyre tekintettel osztozom egy másik kisebbségben is: darabjává idomultam a hazai népesség 1%-ának mint magyarországi szlovák. Kisebbség vagyok ugyancsak a vércsoportom szerint. Nyilván abban is, hogy a falumban a kevés felsőfokú iskolát végzett között tartanak számon, továbbá hogy literátorra értem, s abban is, hogy sosem akartam jelesebbnek látott pályatársaim némelyikével ellentétben az írás béréből megélni. És abban is, hogy az utóbbi fél évtizedben háromhetente, havonta hétvégekre visszajárok Monostorpályiba.

Nem szükséges rakás idő ahhoz, hogy még legalább másfél tucat minoritásnak legyek az alkotórésze, de ahhoz sem, hogy bármelyikhez ugyancsak másfél tucatnyi értelmezést, illetve megítélést társítsak. Iskolásként megtapasztalom, milyen fajta előnyökkel és hátrányokkal jár falusi tanítónő gyermekének lenni, s milyen párttitkár-helyettesi anyával, titokban, másik faluban konfirmálni. Milyen nem tudni kapálni, s milyen annak, aki nem tudja a különbségét a három-

hetes, zsendülő rozs-, illetve árpavetésnek. Milyen, aki nem kacsolja a szőlőt, nem őríz kondát, s nem érdekli a könyvtár. Nem vonzza a mozi, nem vágyik debreceni gimnáziumi diák és kollégista lenni, aki ha elmegy szüleivel és szülei barátaival Bulgáriába, a csillogással, jókedvvel és rengeteg szórakozási lehetőséggel tele, a három és fél kilométer hosszan és 100 méter széles sávban húzódó homokos strandjáról nevét kapó Aranyhomokra, nem nézi meg a Kőerdőt. S nem próbálja megkóstolni az éjszakai plázson árusított fagifor-ízű italt, a kábítószer tartalmazó Coca-Colát. Nem csalogatja semmiféle más világ, élmény, s nem tréningezi elméjét szobrokon, képeken, tájakon, nyelveken, országokon, civilizációkon és sátáni indulatú, ámde akadémiai minősítéssel rendelkező német pályatársakon.

Azonosságtudatom szerint sokféle csoporthoz tartozom, de nem hiszem, hogy akadna abban az időben egy falusi is, akinek ne lennének hasonló identitáskérdései. Monostorpályi szegényes vidék szegény faluja, s ma sem nevezhető gazdag településnek. Hogy a szegénységgel együtt jár-e boldogság, azt nem tudom, a mi családunk azonban visszaemlékezésem szerint boldognak számít, s irigységek tárgya emiatt. Anyám tótsága révén kiterjedt családi életet élünk, akadnak alkalmak, évente legalább kétszer, amikor harminc-negyven ember is feltűnik egyetlen napon a portánkon, s ez sem a család gazdaságának, sem érzelmi világának nem jelent terhet. Nyűgösek csupán mi, a nagycsalád csemetéi vagyunk, ha nem irányul felénk kellő figyelem, aggódás.

Nem hiszem, hogy annyi minden elromlott a faluban, mint az ott lakók mondogatják, de bizony akadnak dolgok, amelyek nem az én ízlésem szerint valók. Ha országúton érkezem, Hosszúpályi irányából, már a vályogvető gödrök után maradt mocsaras-nádas-tavas vidékén bosszankodom a felhalmozódott szemétmennyiség láttán. A vízen úszó és az árokban, árok-szálen összetorlódott műanyagpalackok mennyiségén minduntalan elképedek. Aztán az autóbusz-megálló-nál prüsszölök: a felszaggatott plakátrétegeket (egy-másra csirizzel tapasztott moziműsorok, kiárusítások, polgármesteri hirdetések, cirkuszprogram, veszett-ség elleni oltás hirdetései fekszenek itt fel egymásra) én esztétikailag is képes vagyok megítélni, így ha ízléstelenek, menten kiszúrom. Nem lehet hatásos de-kollázst alkotni, se szándékoltan, se véletlen tépdesés eredményeként, rossz minőségű plakátokból, akkor, ha ízléstelen a grafikai kivitelezés, vagy nem megfelelő a szövegezés. Ezen a helyen semmiféle hasítást sem sikerült még műként látni. S náluk csak a várakozók számára felhúzott, időnként átmeszelt, nemegyszer kivert ablakú szélfogó falain felbukkanó graffitik a rettenetesebbek. Holott azok, miként a népművészet jobb termékei, funkcióval rendelkeznek, s referálnak az itt élő népességről. Veszprém-ben, ahol élek, például volt vagy tíz év, amikor a város aktuális hőmérsékletéről Szilágyi Lackó szprével fútt természetes ábrái-betűi segítségével jutottam láttelethez. Ahogyan én magam a városomban, mások is hasonlóképpen lehetnek a sajátjukban: azonosítani tudják a graffiti készítőjét, s értik a műveik üzenetét. Aztán ott a sok csikk, elszórtan a járda mentén, mint mindig.

A mozi, amelynek örömeit apai nagyszüleim sosem tapasztalják meg, s amelyről az anyai nagyszüleim mindig úgy emlékeznek, mint a világ irrealitásáról, engem mint falusi gyermeket nem nyűgöz le. A megértéséhez lassú út vezet.

Napozik! – A teljes felső tagozat dől a röhögéstől. Valaki a moziterembe terelt kétszáz főnyi diákságból kommentárt fűz a vásznon megjelenő képsorhoz. Amit azon látunk: előtérben két, napon kifakult emberi koponya, az egyiken szépen formázott, 13. századi bronzsisak. Végtere is, a teuton–oroszháború idején lennének, ide ilyen sisak illik. A következő filmképen, a halom oldalán hátára dőlt ló csontváza.

Az emberi csontdarabokkal nem lehet baj. A lócsontvázával azonban gond van. Aggályos a film hitele. A csontváz, amelyet mutatnak, egyben maradt. A lókoponya égre mered, holló vájkál az üregében, s a mellkas bordázata hatalmas nyúlketrec lehetne. Holló ugrál azon is. S a domboldalon alányúlik a medencecsontokhoz illeszkedő két hátsó végtag. *Napozik!*

Szerte a vidék ádáz csaták nyomát viselte – olvastuk a kezdő képsor feliratát, amikor közölünk ez a valaki ismét és félhangosan megszólalt:

Ezt se a döγκútból hozták fel.

Akadnak köztünk, legalábbis az hírlik, akik a falu elhullt, döγκútba dobált állatairól is bírnak tapasztalattal. S még többen, akik menten el is magyarázzák, így, kizsigerelve, lehúsozva, kiszáradva lúváz egyben nem maradhat.

Ez lenne tehát az első film, amelyet – nem televízióban! – moziban látok.

A falunk művelődési háza az 1960-as években épül, a lebontott kastély helyén. A Paksy-kastély neve ellenére inkább udvarház, hatalmas kert közepén, amely kert dísz- s nem haszonkert. A hagyomány szerint a főhomlokzat előtt rózsakert díszlik, mégpedig magas törzsű rózsafácskákból alakítják ki, a fákat a szél okozta törések megakadályozása érdekében szépen megmunkált botokhoz kikötik, s a végükre nagy, fényes üveggömböket illesztenek. A kastélytulajdonos 18. századi felmenői között ott van Paksy András, akinek felesége a garabonciás hírébe került debreceni kollégiumi professzor, Hatvany István lánya, Mária. A kastély helyén magasodik, éppenséggel egy futóhomokbucka emelkedő oldalán a falusi művelődési ház, amelynek két öltözőjű színpada, könyvtára, falusi és iskolai ünnepségekre, vigadalmakra és filmvetítésre is alkalmas hatalmas terme van. A terem súlyos, csirkeláb-mintás függönyökkel sötétíthető.

Miként mindegyik, valamiféle okból elsővé sorolódó szerelem, megmarad az emlékezetben az első látott mozifilm – *A jégmezők lovagja* –, amelynek eredeti, orosz címe más: *Alekszandr Nyevszkij*.

Nagyáriákból szerveződik egybe a film, helyenként valódi dalbetétek hangzanak fel, zümmögő kóruossal, harangcsendüléssel, orgonaszó-betéttel (a hordozható hangszer a havas tájon, a német lovagok táborában, amelyen fölhangzik a nyugati, a katolikus világ csábító hangja...). A harcos, komor férfiúknak elmondott pornográf mese (a két nyírfa közé beszorult rókát megbecstelenítő nyúl története – s ahogyan elhangzik, a nagy lángú tűzbokor körüli hallgatóságnak, a jeges éjszakában), röhögéssel.

A zimankó, amelyben nem látszik a száj lélegzete. Tavon sorakozás és ezeregy más hatásos, jelentésszerű látott képek (lángba dobott gyermek, szemérmes Olga, dzsidások tömege, jégen csúszó lovak és lovagok), s mint a színpadon, egyetlen, mint a papírlap egyik oldalának, a nézetük. Prokofjev nagyzenekara, dobbal, trombitákkal, képi ritmus, belső vágások, jobbról érkező harcosok, balról érkező fegyveresek, *itt az idő*, dárdák rengetege, a mozdulat, amely megismétlődik, nagyon sokszor és mégis ugyanaz marad, a kardozás, az átkozás, a jajgatás, a vérezés, a vért reccsége, a közelharc, a harcosok furfangjai, a kép aljára nyomott táj, az üres, szürke egű nagyon nagy totálók, a nép, azaz oldalról érkező szekercés parasztok, mosolyogtató közjátéka a tréfás embereknek, humoros zene a harci zajban, a harctéri örömuzene, a három dárdával átütött mellkas, a két sereg vezérének elkeseredett, végső viadala, a győzelem, a legyőzöttek, a hősnő, aki képes a hazáért gyilkolni, a maradék német sereg tagjai alatt megrepedő jégpáncél, a jégtábla-tutajért való viaskodás, fulladásos halál, melódia a gyászról. És ahogy füleli Olekszics (ál)halálát Vaszilij és a szerelmi vetélytársak között dönteni képtelen, amúgy hős orosz szépleány. Vánszorgás az elhagyott harc jégmezéjén. Vakító, fehér épületfalak: háttér a kereszt jegye alatt vitt halottnak. S a bűnüket felismerő német foglyok a győzők diadalmenetében. Krisztus pantokrator mint vakolatdombormű a templomi falon. A teutonok főpapjának Savonarola-profilja. A vesztesek feletti ítélkezés procedúrája. A lassan oldalra fordított fejek vádló tekintete. És a tömeg gyilkossága – amelynek hangjait elfedi a szerelmi igazságosztás, majd meg az ünnep

zaja. *Aki karddal jön hozzánk, kard által vész el. Ezen az alapon áll, és örökké ezen fog állni Oroszország.*

Nem színházi, nem filmes, éppenséggel zenei szerkezetű minden jelenet ebben a műben, mégpedig az olyan zenéé, amelynek van (kell, hogy legyen!) verbális narratívája. Operafilm ez, semmi egyéb. Igaz: hatásos. Jó. Testünkhöz álló.

Aztán ezt a filmet fél évszázadon át követik a moziipar alapját adó, identifikációt szolgáló nagyfilmek. A magyarok közül: *Az aranyember, István, a király, Julianus, Sacra Corona, A Hídember*. Az iskola tanulóinak száma, miként a tanároké is, felére fogyott. A monostorpályi művelődési ház épülete használatban maradt, remélem, időnként filmet is vetítenek benne.

A feszélyezően vízszintes és sima, az indóház előtti keskeny, szélén mészcsíkos betonlapról, amelyet számos lábbeli talpa megtapos s hagy rajta néhány pillanatra vagy napokra, akár hetekre nyomot, mint megismerhetetlen jelekből egybeálló szövegből indulok, remélem egykor, és e sokat megtapasztaló síkból a seregnyi ismerettől gazdag község terébe lépek be, magammal cipelve a lapra írt jelek rejtőzködő értelmű szövegét. Hiába számítok azonban arra, hogy a textus a vasútállomástól kezdődik, onnan, ahonnan egykoron a faluba érkező elkezdte itteni sorsát, ha a község vasúton jelenleg, 2010-ben nem érhető el. Ugyan Monostorpályi a Magyar Állami Vasút 107-es számú, Debrecen–Létavértes vonalán helyezkedik továbbra is el (ámbár a helye ezer éve itt található), de azon 2009. december 12-én megszűnik a forgalom. A községbe, amely Hajdú-Bihar megye keleti részén fekszik, kizárólag a 4809-

es közúton érkeznek a látogatók, illetve a lakóhelyükre visszatérők, és értelemszerűen ezek és azok is csupán ezen hagyhatják el azt. Őseim – nagyorrúak, recsegős hangúak, átmenet nélkül haragvóak, gyorsan megbékülők – ugyan, tudom, nem csupán a Hosszúpályi vagy Létavértes (egykoron Vértes, illetve Nagyléta) felé kanyargó makadámon zötykölődnek tova, hanem a falu keleti végét határoló tölgyesen-akácson át, vagy Debrecenbe, avagy a létai földeket metszve keresztül Diósjenőre, s onnan, ha szükség mutatkozik, tovább, Nagyváradra. Saroglyás szekérrel, amelyet nem ló, hanem a szegényebbekre jellemző módon tehén vonszol maga után. Éppenséggel az őseim apai csoportja pusztán Diósjenő és Monostorpályi között közlekedik, nemritkán naponta, mivel a család több faluba elszórtan él, s az a birtok, amelyet magukénak mondanak, darabokban, szerteszt hever. Ükszüleimhez dolgozni is visszajár nagyapám a testvéreivel – legalábbis az első világháború utáni évekig, amikor a birtok és az addig oly összetartónak mutatkozó família közé egyetlenegy vonal, amelyet országhatárnak neveznek el, tolakodik, amely egyik oldalán a továbbiakban a magyarok, a másikon pedig románok élnek.

Mégis fontos számomra, hogy a pályaudvar elől is olvasódjon az esszé, végtére, valamennyi esszé, amely értéket jelent számomra, többször elkezdődik, s ezek hagyományával nem ellenkezem. Miként azzal sem, hogy azonnal jelzem, mikor lódít a szöveg, s most, itt ezt teszi, hiszen nem pályaudvar ez a vasúti alkalmazott lakását, a jegyirodát és az utazóközönséget kiszolgáló várótermet magában foglaló épület, csupáncsak vasúti megálló, továbbá, hogy sokszor dörmögök ma-

gamban, hirtelen haragú vagyok, és utána hamarosan megbékülő. A helyiek, ha a megállóhoz igyekeznek, akkor csakis azt mondták, a vasúthoz mennek. A vasútnál vásároltak jegyet, kapaszkodnak föl a vonatra, vagy a vasúton adják fel a tehervagonokra a szekérrel, zettorral oda összehordott mezőgazdasági terméket, lábasjószágot vagy karácsonyra küldött, zsákos ajándékot. Mi magunk úgyszintén onnan hozzuk el a vasúti szállítmányként érkező zsáknyi földimogyorót, amelyet anyai nagyszüleim Medgyesegyházán adtak fel, hogy ezzel kívánjanak számunkra, a szegény, Nyírség aljába szakadtaknak boldog karácsonyi ünnepet. Az, hogy adódik vasutunk és vonatunk, és hogy ekként az az idők kezdetétől létezik, megkérdőjelezhetetlennek tűnik. Amint az is, hogy azon keresztül kapcsolódunk a nagyvilághoz.

A faluszéli indóház, amely a falu központja, időtlen és cseppet sem a falu házaihoz illő, hozzájuk hasonlatos építmény, mégis úgy tűnik, egykorú a faluval. Nyilván nem így van ez, elvégre Magyarországon az első vasútvonal nem régebben, mintegy 150 éve készült, azaz 1846-ban. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy Kárpát-medence-szerte azonos jellegű építmények emelkednek az idő tájt a vonathálózat mentén, a Monarchia kishivatalnokos eszmevilágát megjelenítve és képviselve. A mi vonatunk, amelyet a Debrecen–Nagyvárad HÉV-társaság épített a maga Debrecen–Nagyléta közötti 32 kilométer hosszú szakaszával, 1894. december 8-án nyílik meg, s akkor gördül rajta először végig szerelvény. Monostorpályi akkor kapcsolódik a nagyvilághoz, válik részévé, majd pedig jó százátíz évvel később, mintha maga akarná azt, kihátrál abból.

A vasúti állomás csodákra képes. Megmagyarázható és megmagyarázhatatlan mirabulumok övezik, amelyek öregedésemmel sem halványodnak el. A Nagylétáról érkező, s Debrecen irányába kifutó, de rögvest Hoszszúpályiba befutó szerelvényt majd itt is, ott is, ha már beér az állomásra, emeletes épület fogadja. Monostorpályiban azonban az állomás nem volt és már nem is lesz soha emeletes. Hiányérzetet keltő, kissé zavaros és nehezen értelmezhető a helyzet, mintha valamitől megfosztódna, ámbár – ma már látom – nem a falu, de az a gyermekember, aki én valaha vagyok. Ellenben, az állomás után, a zökkenve meginduló s állomásról kihúzó négy-öt vagonnál sosem hosszabb szerelvény utasa menten váltóházzal találkozik. Azzal, amelyet, ha monostorpályi az utazó, mintha egészen apró, a semmi határán kuporgó bakterház lenne, jóformán nem is érzékel: amúgy pedig az izgalom akadályozza meg ebben, amely a vonathoz hajszolja; végtére is, a falusi normális életében komótos lény, időérzékének láthatatlan, belső órája percet nem mutat, csak egészeket, s bizony, ez a percre járó világgal történő harmonizálást nem segíti elő, a járatok a síneken a percek útmutatását követve pontosan érkeznek és távoznak. A vonatról könnyörtelenül lemarad az elkésző, hát lábat kapkodva sietnie kell, emiatt nincs ideje meglátni a zsákutcás faluból kivezető országutat merőlegesen metsző sín pár délkeleti szögletébe pottyantott apró és takaros (nem bakter számára épített) épületet, szövött dróttal bekerített és gondozott kertű telket, ahol családjával élt az egész nap egyenruhában feszítő, enyhén bicebóca váltóőr. A váltóház a falusi gyerek számára azért mutatkozik különösnek, mert abban a nap minden szakában nagy

a sürgés, onnan figyelve van a világra, s ha kell, abból hullámzó vállal, piros szalagos kalapban, posztókabátban elősiet az állami alkalmazott férfi, a házat és lakást szolgáltatásként kapó, aki leereszti a hosszú rudú, fekete-piros csíkos sorompót, aki hozzányúl a sínváltó karjához, és tiszteleg az elhúzó szerelvény kormos arcú mozdonyvezetőjének, barátjának, akinek nem ismeri a szemszínét, akivel eddig soha szóba nem elegyedett. A vasútállomáson akkurátus rend uralkodik.

És májusban hó esik a vasútállomásra. Ismertek hócsodák, engem a rózsás jelenségek okán leginkább a Rómában megesett érdekel, abban hogyan is mutatkozik meg az antikvitas virágkultusza. Amint Rómában, a via dei Quattro Cantoniról tovább haladva a via Paolinán át, könnyen elérhető a Santa Maria Maggiore-bazilika, a város egyik legnagyobb őskeresztény bazilikája helyét a hóhullás jelölte ki, úgy a havazás helyszíne jegyzi falum vasúti megállóhelyét. A hagyomány szerint a Santa Maria Maggiore-bazilikát Liberius pápa álma nyomán emeltette III. Sixtus pápa, azon az emelkedésen, ahol a mediterrán nyár derekán megjelent a Madonna, s a feltűnése után havazás kezdődött. Monostorpályiban ugyan sosem volt szándéka a Madonnának megjelenni, tán emiatt helyette ott állnak a nyárfák. A töltés állomással szemközti oldalát hatalmas, keskeny lángú, fénylő zölden tüzelő lombú fák képezték, amelyek május elején néhány napra fehér pelyhekkkel szórták meg a szelet és a talajt. Az Esquilinus-dombnak szerencséje adódott, augusztusi hóhullásban részesült, bazilika épült emiatt rajta, nekünk azonban, a Nyírség alján élőknek, ilyesmi nem jutott. Meglehet, efféle nagyra törő alapítói álmok errefelé so-

sem ébredtek. Amúgy az 5. század közepén Monostorpályi még nem létezett, bár tudható, a közeli és környező, megművelhető földdarabkákat kik is járták: előbb a Körös-kultúrát létrehozók, majd a 7. századtól avarok, kisebb szórványban pedig szlávok.

A honfoglalók számára a falu szálláshely lesz, Zoltán hercegnek ez az öröksége. A honfoglalók nemzetségei közül két bihari család, az Ákos- és a Barsa-nem itt élt. Az Ákosok közül a királyi udvarokban szolgálatra vállalkozó, apródokat, prépostokat, pincemestert adó Chyre család. Az Ákosok idején a környező falvakat magyarok alapítják, így Monostorpályit is – ha akadtak erre szlávok, semmi nem maradt utánuk, nyilván mert a virulens új közösségekbe gyorsan beolvadnak. Monostorpályi az Ákos-nem birtoka. 1261-ben a későbbi V. István király ifjúsága idején kelt forrás értelmében az Ákos-birtokra Cyrill ispán lesz megerősítve – s ennek a Cyrillnak, azaz Chyrének a területén, Pályiban már létezik a Keresztelő Szent János tiszteletére alapított – premontrei – kolostor.

A francia területen található Laon melletti Premont-réből szétszéledő szerzetesek 1126-tól kapnak – a német Norbert kérésére – pápai megerősítést. Ekkortól terjed el a mozgalmuk Európa-szerte. A premontreiek nemcsak a hitet szolgálják, de a nép körében terjesztik is, például iskoláztatással, s túl ezen, maguk is végeznek fizikai munkát. Magyar területen már 1130-ban létezik rendházuk, vélhetőleg a nemzetségi kolostoralapítási mozgalom s a premontreiek elterjedése összefüggésben áll.

Monostorpályi a Santa Maria Maggiore-alapításra szolgáló havazás időpontja után hét évszázaddal válik keresztény lelkiületű vidékké.

A májusi havazás összefoglalja mindazt, amit Monostorpályiból a vonatablak magasságából látni lehet. Ha pedig máskor esett hó – szabályosan november végétől február első napjaiig, hetente, kéthetente, s ünnepi napokon biztosan –, akkor ugyanez történik. Áll az utazó a vonatfülke ablakában, legalább méterrel a föld fölött a talpa, a feje úgy kettő és három méter magasan, szemközt vele a táj, miközben maga az egyik, a táj pedig a másik irányba oldalvást elsuhan. Ő (vegyük azt az esetet, hogy Hosszúpályi az irány) balra, a táj pedig jobbra. S ez a táj: épített. Egy utca, lakóházak, melléképületek, zárt kertek, szántók, ösvények, tócsák, kaszálók, és e helyszíneken tevékenykedő asszonyok, férfiak, gyermekek és a földig visszahajlott fűz törzse vagy egy vénember.

Az oldalmenetben pergő látványnak a hívószava, ha megjelenítése hasonlítást igényel, a film lesz, amelyben szüntelen svenkel az operatőr. A film pedig pereg – és arra emlékeztet, hogy amit mutat, a falu, ahol annyi minden van – utca, lakóházak, melléképületek, zárt kertek, szántók, ösvények, tócsák, kaszálók, cigánytelep, és e helyszíneken tevékenykedő asszonyok, férfiak, gyermekek –, azok egyöntetűen valahogyan lassúak. Lassú utca, vontatott lakóházak, kényelmes melléképületek, lassúdad zárt kertek, lomha szántók, ráérős ösvények, buta tócsák, vontatott kaszálók, és e helyszíneken vontatottan tevékenykedő asszonyok, komótos férfiak és lusta gyermekek.

Az ismeretlen dolgoknak két tárhelye létezik, egy mozgó és egy, ami áll. Mindkettő festett képekből szerveződik. A vonatfülkében a Szépművészeti Múzeumban

őrzött alkotások tenyérnyi reprodukciói, vékony, hengerelt üveg alatt, keretben, fémcsavarral felerősítve az oldalfalra, Tornyai, Csontváry, Munkácsi, Szinyei Merse és sereg egyéb magyar piktor a kimondhatatlan nevű idegenek (külföldiek!) között. Az iskola folyosójának fehér meszű falán, magasan a fogasok fölött tablószerű, azaz keret és üveg nélküli, keménypapírra kasírozott nyomatok, a szögre madzaggal függesztve a neves embereket bemutató festett portrék. Ballagási tablók is lógnak a csendéletek és orosz tájképek mellett.

A csendéletek díszítenek és demonstrálnak. Bemutatják a valami módon harmonikusan összerendeződött tárgyakat, élőlényeket, s mindegyiket külön-külön, de az együttesüknek is juttatva értelmet, egy – sokszor dupla fedelű – közös jelentést. A festett virágok, amelyeket a vonatfülkében Monostorpályi–Debrecen, avagy Debrecen–Monostorpályi viszonylatban (OTI fogászatra, tüdőszűrésre, kisdobos- és úttörőversenyre történő utazások során, fiatalabb korban valamelyik szülőtől kísérve, utóbb egyedül a nagyszülőkhöz való vándorlás során), illetve az iskolai szünet alatt, ácsorítás közben vagy az osztályba bevonulásra várakozva, sorakozó idején többször is megsejmelhettem, az élő virágokat is pótolják, a díszítés feladatát is ellátják, továbbá, ha nem is nyilvánvalóan, csupán sejtethően, valami erkölcsi rendet is példáznak. A festett virágok mesterei közül az apára és a fiára, a flamand Jan Brueghelekre illik emlékezni, éppen azokra a művekre, amelyek virágkoszorú centrumában gubbasztó vázába helyezett csokrokat ábrázolnak. Arra, hogy ezek a bukéták az élethű kinézetű nárciszok, rózsák, liliomok, nőszirmok, orgonák, labdarózsák, császárkoronák,

anemónák, szarkalábak, pipacsok ellenére nem a pillanatnyi szépségről, de az örök, az állandó, a végleges világ harmóniájáról regélnek.

A falum azonban nem ilyennek tűnik: az olajképek fakó másolatainak növényei, mert megtanítják óvodában-iskolában, illetve a családban, számomra mindennapinak és közönségesnek látszanak, s amikor környezetismeret-élővilág órákon a saját rétünk, a saját patakpartunk, a saját erdőnk élőközösségeit tanulom, azok az egzotikusak, szokatlanok, s mindenekelőtt: névtelenek.

A kocsányos tölgy, a virágzáskor tömör fürtjeit csüngető fehér akác, a levélfonákján sűrű molyhos szőrű fehér nyár, a törzse csúcsán narancsvörösen hámló kérgű erdeifenyő, az időnként esernyő alakúvá váló feketeifenyő, a természetes mogyoróbokrok, a galagonyák, a bodzák, a sóskaborbolyák, a szeder, az erdők hóvirágja, az egyhajú virág, a tarka sáfrány, a salátaboglárka, az odvas keltike, a rengetegek magyar kökörccsinje, csalánjai, páfrányai, debreceni csormolyája, a bibliai völgyek lilioma, azaz a gyöngyvirág, nedves rétek mocsári angyalgyökere, a rétek debreceni tormája, mocsári gólyahíre, paszternákja, réti lóheréje, kakukkszekfűje, kakukktormája, tejoltó galaja, boglárkái. S tovább, tovább: pusztai csenkesz, borjúpázsit, réti perje, kékperje, szentperje, agárkosbor, sárga nőszirm, enyves mécsvirág – hogy csak a szem előtt lévők sorakozzanak fel a tablón –, puha nádtippan, nád, gyékények, harmatkása, mocsári aggófű, virágkaka, réti fűzény, villás sás, s még nem esett szó az állatokról (gyurgyalag, füsti és parti és molnárfecske, búbos vöcsök, bíbic, szürke gém, fehér gólya, fehér kócsag, stiglinc, házi és

mezei veréb, erdei pinty, balkáni gerle, erdei galamb, aranymálinkó, seregély, vetési varjú, dolmányos varjú, szarka, mátyásmadár, búbosbanka, széncinke, kékcinke, nagy és közép fakopáncs, fogoly, fácán, fürje, kakukk, vadlúd, darvak, vadkacsák, róka, mezei nyúl, őz, görény, nyest, ürge és hörcsög, vakond és sün, vaddisznó és mókus, borz, denevérek, kecske-, leveli- és tavibéka, zöld és barna varangy, csík, törpeharcsa, keszeg, csuka, zöld gyík, vízisikló, mocsári teknős és egyébek).

Élőlények, lakótársak. Őshonosak, vagy – mint az akác, a betyárkóró – jövevények.

Mind-mind ugyanolyan, mint a falu megannyi családja, nélkülük üres a múlt is, s a jelen is.

Kik is a fennmaradt nevek? A honfoglalóak idején a birtokokhoz jutó Ákos nemzetség és a Borsa családok. Az Ákos nemzetség leszármazottja Álmos fia, Chyre (Chyrell) s a Chyre család, amely állítólag 1222-ben alapítja – Keresztelő Szent János tiszteletére – a monostort.

A 13. századból fennmaradt három név, községi papoké, középkori szokás szerint csak a keresztnév: Mihály, Lőrinc és János.

A falu – lévén tulajdonosai Csák Mátéval szövetkeznek – Károly Róbert rendeletére a debreceni Dózsa nádornak adományoztatik. Utóbb a Chyrek, Czudorok, Rozgonyiak, Károlyiak birtokává lesz. S a Chyre család kihalása után, 1461 környékén az idővel a birtokhoz jutó Báthori Andrásé és familiájáé. Csánki Dezső 1890-es monográfiája két korai családnevet említ még föl Pályi kapcsán: a Chyreből képzett álmosi Csiréket és a tőlük származó Pocsaji dinasztiát.

A 19. századi magyar szabadságharc neves katonáinak ugyancsak él a nevük: Thuolt István honvédhad-

nagyé, Klubusitzky István huszár főhadnagyé, Szabó Lajos altiszté, Létai Sándor és Hatvani Imre lovas katonáké, Váry József főhadnagyé.

S azok, akikre szóban is hivatkoznak: Paksy (Paksi) család, birtokosok, Klobusitzky család, birtokosok, a Váryak földbirtokos családjára, a Gorovékre (Gattajaiakra), akik örmény eredetű szamosújvári kereskedőként jutottak nemesi címerhez a 18. század végén, a Szártóryakra, akik a 19. században itt telepedtek le. S akikre nyomtatott könyvekben és nyomatokon utalnak: a Nadányik, Asztalosok, Baloghok, Barák, Bortnyákok, Deákok, Fohnok, Huszárok, Katonák, Komlóssyk, Hatvaniak, Kunok, Muczujok, Pozsonyik, Somok, Tarok. A Vígváriak után következnek a Gécziek is: végtére jó, alig száz éve él családom e faluban.

2009 októberében, egy nagy esőzés utáni napon kerül fel a YouTube oldalára egy telefonbeszélgetés, magam akkor találok rá, amikor a hálón Monostorpályiról kutakodom. Az Ady Endréről elnevezett utcából vízórája meghibásodása miatt telefonáló anyóka kétségbeesetten mondja fel féltucatnyi alkalommal a problémáját, éppenséggel a áramszolgáltató hibafeltevőjének. Idővel kiderül, hogy a kétségbeesett anyó gondja megoldásáért azért éppen ezt a számot hívta, mert a telefonkészülékén éppen ezt találja. Aki fogadja a hívást, hitetlenkedő férfi, a lehető legudvariasabban igyekszik megérteni a helyzetet, majd pedig útmutatásokkal szolgál – de a nénike vagy eredendően nagyot hall, vagy a telefonálás izgalmasában megsüketül.

Az első pillanatokban somolygok – bár azon is, amiért kihallgatom a magánbeszélgetést. Aztán azon az ér-

telmetlen helyzeten, aminek megtapasztalója vagyok. Nemkülönben a kommentárokon – amelyek arra a hektikus világra utalnak, amelyben élni adatik. Van-
nak, akik a magyar választópolgárok értelmi színvo-
naláról értekeznek, s akadnak, akik a színpadra való
dialógus abszurdításán. Felfedezem azt is, hogy má-
sok is belehallgattak már abba, amibe én is – fél év
múltán magam a 4581. látogatója vagyok a dokumen-
tumnak.

Az egyik véletlen esemény centrumában téblábolok
tehát, mintha szél tépte, az eredeti közléseit elveszejtő,
olvashatatlaná tett plakátokat hallgatnék megnyúlt
füllel.

A Chyre család Pályi birtokán miért is áll egy monos-
tor – a forrás szerint már 1222-ben? A falu neve akkor:
Pauli de Nyr. E név a premontreieknek fontos Váradi
Registrumban is szerepel már – 1219-ben.

Majd pedig 1291-ben mint Nyrpaul, 1322-ben Erne-
fyastephanpaulia (s csupán 1415-ben Monostorpályi).

Eszerint a monostor kezdetben a premontreiéké,
azaz premontrei filia, amelyet Keresztelő Szent János-
ról neveznek el, még ha a falunévben Pál neve is szere-
pel. Ugyanannak a hitnek a terjesztői ők, ugyanannak
a magatartásnak a megjelenítői: a nyugati kereszte-
nyeknek fontos térítőik, a pogány vagyont krisztusi
erényekké nemesítőek. Szent Jánosra a premontreiek
amúgy azért utalnak, mert ő a szentség első terjesztője,
a legfőbb szent számára a keresztény mivolt megadója:
alakjában a szemlélődő és a cselekvő ember egyesül.

Persze, mint mindennek, a monostornak van egy másik hagyománya is. Miszerint ez az épület pálos monostor lenne – éppen a falu neve szolgáltathatja erre a bizonyítékot. Némely újabb leírás is ilyesmit bizonygat.

Meglehet, igaz, hogy évszázadok alatt a premontrei alapítású kolostor rendi felügyelete megváltozik. Ilyen akkor volt szokásban, ha a kolostor a kolostort támogató falu vagy másik család birtokába került, vagy a család más rend irányába orientálódott. Vagy pedig, a nyugati kereszténységet elfogadva ugyan, az annak sajátos magyar változatát ígérő magyar rend, a pálosok normája vált vonzóvá.

Valóban, az Ákosok birtokát, hűtlenségük miatt, Károly Róbert elkobozta, és a debreceni uradalmat tartó Dózsa nádornak adományozta. Monostorpályi ezért 1311-től Debrecenhez tartozott. A premontrei kolostor 1320 után szintén nem Váradot illeti. A falu 1495-re visszajut ugyan a váradi uradalomhoz, de monostora hamarosan megszűnik, 1551-ben már nem működik. Az utóbbi évszázadok biztosan kedveztek a pálos mentalitásnak.

Hogyan is jöttek létre ezek a nemzetségi-családi monostorok?

Az Árpád-házi királyok, s nyomukban a királyok környezetét adók nemesség egészen a tatárjárásig nem templomokat építet – hanem temetkezőhelyeket. István székesfehérvári bazilikája családi temetkezőhely, a familia múltjának és egyben jövőjének biztosítója. A királyi példák követendő például szolgáltak a magyar nemzetségeknek, családoknak. Ugyanolyan elvek szerint épülnek Európa középső-keleti felén a templo-

mok és a mellettük elterülő monostorok, mint nyugaton. A barbár eredetű főurak mintegy ezek segítségével alkotják meg a maguk múltját, a maguk őseinek kultuszát, s a keresztény hit palástja immár nemcsak az élőkre, de holt elődeikre is ráterül.

Az új templomok holtaknak biztosítottak nyughelyet és családi eseményeknek színteret: az identifikáció egyetlen lehetséges intézményi épületei. Mellettük épültek fel a monostorok, amelyekben nemcsak a családból kikerülő ájtatos szerzetesek éltek, de azok is, akik világi életükről ugyan lemondtak, de nem a családi gazdálkodásban való részvételükről.

A Kárpát-medence nemzetségi templomaiból-monostoraiból, az emlékükon túl, mára szinte semmi nem maradt. A királyi alapítású bencés kolostorok mellett megjelentek az újabb rendi házak is. II. Géza letelepíti a cisztereket, III. Béla a premonstreieket. A 12. századra nem volt olyan, magára valamit is adó család, amelynek ne épült volna saját alapítású kolostora.

Ezek építészetileg, állítják a történészek, minthogy amúgy is egyszerűek voltak, nagyjából egyformák is. A monostori templomnak tornya volt (nem úgy, a rendi szabályzatuknak megfelelően, a cisztereknek; s majd később, három évszázad múltán ugyancsak nem kedvelik a pálosok a tornyot), s a szentély végződése hármas, félkupolákkal fedett apszisúnak bizonyul. A hajótlapos mennyezet borította. A faragott díszeknek nem juthatott sok szerep, legfeljebb az oszlopok csavarodtak, a gótika szokása szerint.

Apai nagyanyám, Turóczi(y) Róza. Fekete, apró virágú öregasszony. Szerette az éjszakát, csillagfeljövettel ült a gangon, szorgolta a letépett virágszálat, amelyet a szobába éjjelre be nem vitt volna. És a fehérre meszelt ház fala mindig világított, mint a frissen esett hó.

Egy hajnalon – Veszprémben – zakatolásra ébredek. Éppenséggel piros motorvonat fékezett, majd állt be a kertkapu és a lakás bejárata közé. Hossza miatt a talpfákra éppen csak elfér. Se előre, se hátra nem tud elmozdulni, ezért (eszembe sem jut, hogy más miatt) örült módon hangos. Felismertem: a Studenka. A Studenka nevet a cseh gyártóról kapta volt, a Vagónka Studenka elnevezés nyomán. Gimnazistaként ilyenforma kocsival jártam hétvégenként Debrecenből haza, a szüleimhez, s persze vissza is. Olyankor este volt már, s a pirosból valami maszat lett a sötétben, idővel pedig, ahogy egyre későbbre halasztottam a kollégiumba/albérletbe visszamenetet (tolatást), egyre maszatabb. A festése alapján másik, kevésbé dicső nevet is viselt: Piroska. Ezt azonban csak ha szidtam, akkor használtam, lévén tehénnév, amivel együtt jár a barnás szőrzet és a rózsaszín tőgy is.

A vonathoz, túl az iskolába járáson, hosszú utazások kapcsolódnak: azok, amikor a nagyszüleimhez mentünk. Ez az út álló napig tartott a sívó homokdombok közt meghúzódozó Monostorpályi (a Debrecen–Sáránd–Létavértes, illetve Sáránd–Nagykerek-i szárnyon), Debrecen (1958-ban újjáépített csarnokában Barcsay Jenő pannójával), Szajol (az artézi kútéhoz hasonló csövekből formázott korláttal), Szolnok (ahol emelt a sínköz, és a második vágányról induló vonatunktól karnyújtás-

nyira volt a kontyolt nyeregtetős indóház konzolsoron ülő eressel, közepén felmagasodó huszártoronnyal és tőle nem messze a vízházzal), Békéscsaba (itt hosszú és lapos a váróterem), Kétegyháza, Medgyesegyháza útvonalon, négy vagy öt átszállással, reggel hatkori indulással, Debrecen utáni reggelivel, s ebéddel, rántott csirkével Szajol vagy Szolnok után. Az este azonban már a sok aranykoronás, fekete, lapos föld közepén álló, fonott vesszőkerítéssel körbevett tanyán ért, hol lovak, pulykák és Hattyú, a komondor vártak. S közel volt, egy nyárfás-útnyira, a földből és kőzúzalékból emelt gáton húzódó, Békéscsabát Mezőhegyessel összekötő, nyílegyenes vasúti pálya. Gőzössel, s utóbb mintha villanyos mozdonnyal, majd motorossal mentünk. Az utolsó szakasz, azt hiszem, mindig dízeles, azaz gázolajos. Átható, nagyon szeretett szaga a mai napig visszarémlik: az lenne az utazás illata. Pontosabban: a Gokart (M32) dízelszaga az, ami az utazásé.

A Debrecen–Szajol–Békéscsaba viszonylatban étkező-, illetve bisztrókocsi közlekedett, pincérekkel, a szivarzseben MÁV feliratú, szárnyak közé kényszerített jelvénnel. Ha gyorsan mentünk, a többenél mindig fényesebb kerekű kísézőkocsi, illetve poggyászvagon csatlakozott a szerelvényhez, melynek kerekei másként koppantak, mint a többié, amikor kalapácsolták, Szajolban, mindig csak Szajolban, s amelybe szolgálatkész vasutasok többnyire feltették, amíg használatban volt, húgom fémváz, négykerekű babakocsiját. A hosszú szakaszon széliránytól függően lehetett az ablakot lehúzni. A rosszul megválasztott oldalon beszállt a kórom, s olyankor a szemünkre nagyon kellett vigyázni, nehogy belerepüljön a szikra. A szikra nyáron vonaltü-

zet okozott, ámbár a tűz nem vonalban terjedt, hanem az árokparton, foltosan. Volt, amikor tűzben robagott a szerelvényünk, száguldottunk át a tűzön, láttam, miként hamvadnak el az akáclevelek, s omlanak alá a szenes faágak. Téli hajnalokon vagy estéken pedig hosszú csóvát alkotva repkedtek a szikrák a mozdony kéményéből. A 375-ösből azonban sokkal inkább, mint a Bivalynak (vagy futása alapján Nurminak) becézett 424-esből.

Az utazás: izgalom, feszes rend, kényelem, ismeretlen vidék, fölfedezés, peron, szempillantásnyi lehetőségek látványra, tömegre, falvakra, tájélmény, kidőlt kereszték, gyermekszáj („Basszatok, megdöglött a Jézuska!”), karnyújtásnyira elrohanó villanyoszlop, emberek, akik én is lehetnék, piros tekintetű cseresznyefák, bodzabokrok a töltés alján, búcsúzások és találkozások könnyei a zsebkendőkből, s takaros kicsiny házak, amelyek előtt palacsintatányérral a hónuk alatt férfiak szalutálnak, tányérsapka fejükön, lakkcsat a nadrágszíjon, fényes, kerek orrú a cipő a lábukon. Háttuk mögött léckerítés, a kerítésen kakas vagy felfordított cserépedény.

Nincs mese, menni kell. Szedd a lábad, kisapám. Integess aztán! Az indóházak, amelyek egyformák és azért mindig mások.

Mire kamaszkoromba belenőttem, miként komlóhajtás a bakterház tetőjének cserepei alá az immár megnevezetlenségben maradó helység, a Debrecen–Szajol–Békéscsaba vonal vasútállomásának végén, a vasúton való közlekedés eredményeként megszületett az a térkép, amely a fizikailag általam ismert (antropológiai!) tér közepét adja. Magyarország. Kelet- és

Dél-Alföld. Északon a Hortobággal (vízimadarak: vadlúd, réce, sirály! sirály!, és egy fél tűzok, a cirokföldről felül félig kilógó tűzok), nyugaton a Tiszával (a vonat, mint a filmekben láttam, a felrobbantott hídból a víz alá szalad), délen a román határral, amely felől úgy érkeznek a szerelvények, hogy a fülkeajtókban határőrök tömege.

Legjobban azonban nem a mozdony, a vonatszerelvény, a vasutasok, az utazás váltotta ki rokonszenve-
met, hanem a sínparók, legyenek bár magukban vagy párban, avagy triplán – mi több: tömegben. Mellettük hol magányos bakterház árválkodik (ha a vasutat keresztezi a közút), hol indóház (amelynél kizárólag akkor áll meg a vonat, ha van föl- vagy leszálló, avagy akad elszállítandó teheráru, és ha a vonal szárnyvonal), hol pedig valódi állomás (ha kötelező a szerelvény számára a megállás), és akkor van váróterem, resti, váltó, jegykiadó fülke, forgatható tányér pénztáros előtt, s a pénztárosból csak az látszik, ami a szája fölött látható.

Sínparók! Dupla fémvonaluk olyan megnyugtatóan tart egybe, s a végtelenben, hacsak nem kanyarodtak ki látóteremből, vagy nem ágaskodnak a képeim elé holmi tömör dolgok, mint épületek, domborzati tárgyak, fák, a végtelenben összeforrnak, egyetlen pontban kihunynak.

Nem oly régen, februárban Délvidéken kóboroltam, Szabadkán, Kanizsán, Újvidéken fényképeket készítettem, s a néhány házból álló, Tiszához közeli telepen egy rózsaszín falú, csupa kusza gallyú barackfák mögé húzódó épület mellett vártam sziken élő költő barátom feleségére. Indóház volt az, elhagyott vasúti pálya mellett. Rózsaszínéhez illett a rozsdás sínpar. Veszprémben

ugyancsak áll több, nem oly régen még elhagyott, mára vendéglővé emelkedett indóház (a Balatonhoz vezető egykori mellékszárnnyra emlékeztetőek), amelyeket időről időre fölfedezek magamnak, s kerengek körülöttük, mintha pányva tartana fogva, akként, mintha Cholnoky Viktor-novella hőse lennének, s a megállónál a vízbe fúlt, ámde utazásra és társalgásra képes utasra várnék.

Indóházra (vasúti pályaházra) számos emlékem vonatkozik, például át a sárga vasút mellé ültetett házak között, át Erdélyen és Románián, Sumenben (1967), Thesszalonikiból Athén felé utazva, talán Kavalában, ahol kigyó esett az állomástetőről a lábam elé (1973-ban, ahogy megírtam *Kezét reá veté, hogy lásson...* regényemben), vagy a Yünnan tartománybeli kínai vasútnál (Kunming, 2008), ahol a szokásosnál keskenyebb vágányú, elkeserítően kanyargó vonalra bukkantam (elképzeltem, ahogyan csillék gurulnak a sínen a monszundzsungel alagútjában), s mint megtudtam, tart az egészen Tibet határától Vietnámig, azaz ezer és ezer kilométernél hosszabban fut, fut, mint a spulniról a selyemfonál. Szépséges, apró indóházak, misztikusan gyönyörűek, mint Carra ezoterikussá alakult Pó-völgyi bakterházai, mint Tolnai palicsi feljegyzéseinek építményei, mindenfelé találhatók. Legtöbbjük magányosan kuporog, többnyire emeletes, kertje vagy ápolatlan, vagy kietlen, ezért csak madonnaliliomok és puszpángok élnek meg bennük; ezek az épületek, láttam, ugyanolyanok Európában, Ázsiában és Afrikában, így az állandóságot és a biztonságot képviselik a gyerekkor (Létavértes és Debrecen, első megálló: Monostorpályi) és a mai élettér között.

Monostorpályi lakosai többségében nem katolikusok. A Havi – azaz a havazásos – Boldogasszony tiszteletére gyerekkoromból nekem nem jut megfelelő példa. A falu lakossága nagyrészt református; legendásan nyakas itt mindenki.

Nem kapok rendszeres vallásos nevelést, annak ellenére, hogy gyermekként, falum előtt eltitkoltan, nagyszüleimnél nyári hittanoktatáson veszek részt, és anyai családom hitének megfelelően Medgyesegyházán bér-málkodom. Nem vagyok hívő, de ezt magánügyemnek tekintem, s amit a kereszténységről tudni kell egy európai embernek, azt nem szégyellem tudni. Ismerem a kereszténység nem egy tévedését, a bűneit sem hallgatom el. És nem zavar, hogy a mentalitásom mindezek ellenére keresztény: felerészben protestáns, felerészben katolikus. Sajnálom, hogy alig van bennem a szívemnek megfelelőbb görögség szerinti keresztény vonás, és még kevesebb, ami a muszlim emberekre jellemző.

Holott én az eszem szerint szúfi lennék.

A faluban egyetlen, a törökök hitére tért emberről tudni, akinek amúgy a nevét felvette a helyi általános iskola. Régen Tóthnak mondták ezt az embert, ma Thuoltként emlegetik. Amikor kimentem a temetőbe, hogy megkeressem a kriptáját, nem találtam meg.

Azt hiszem, az a szöveg, amelyet az indóháztól fogva magam mögött vonszolok, mert hozzám tapad, a testem függelékévé vált, mint az árnyék, kék. Kék, mint az arisztokraták vére.

Másrészt tudom, hogy ennek a falunak, amiről beszélek, mint üvegdarabnak a vízben, nincsen árnyéka. Nincs neki múltja, azaz úgy éli a mindennapjait, mint aminek nem került volna múlt. Megfordult a világ rendje, a hagyományokat már csak a városokban élők, a falumon meg minden szél átfúj.

Apám gyűlöli Ady verseit, nem tudom meg sosem, miért. Kutyánk a nevét Ady pirosra festett orrlukú szerelméről kapja, így hamarabb tanulom meg a nő, mint a költő nevét. Léda miatt magam sem fogom sosem megszeretni Lédát, számomra az eb valósabb lény, mint a hisztis versek hisztérikus asszonya.

Kevesebb mint huszonöt év múlva, 2034-ben nyolcvanéves leszek. Itt fognak eltemetni, remélem, de csak azért, hogy minden éjjel visszaszálljak, miként a sokgyermekes Cholnokyék kísérteti alakjai, Veszprémbe. Hajnalonként azonban visszaérek a homokdombok közé, az akácos közén lévő temetőbe. Én leszek annak bizonyítéka, hogy a két – egy velejéig református és egy velejéig katolikus – település között van valaki, akit nem lehet megosztani, itt is, ott is teljes ember marad.

Ez az a hely, ahol először ráébredek, van tudás, amely kevés, s van, amelyik veszélyeket rejt magában. Ilyen az íróké is. Minden okom megvan rá, hogy rosszul érzem magam azért, amiért oly keveset ismerek-értek meg arról a közel ezer évről, amelyet Monostorpályi a magáénak tudhat, ráadásul, hiába beszélek egykor nyírségiesen, példaként a lovat lúnak ejtem, bármennyi factumot is ismerek a falum múltjából, azokat, ha panorámává fogom össze, és kellően kiszélesítem, bi-

zonyosan blöffölök. S jó lenne nem feleslegesen dumálni, nem úgy szórni a rizsát, hogy pocskba menjen a fogfényű terményszem. Veszélyeket egyéb foglalkozás is rejt magában, véleményem szerint a tanároké is ilyen, az orvosoké is. Szó, ami szó, értelmiségiek ezek mind, tehát a szellemi foglalkozás rejt magában azt a kockázatot, amelyet említek.

A falum nevében semmi nem igaz.

Az sem tudható, valójában merre állt a monostor, meglehet, amiként a legutóbbi régészeti kutatások állítják, a jelenlegi templom helyén, meglehet, miként a nép emlékezetéből következtethető, az Akasztódombon, amelyet kettévág a Hosszúpályiba tartó vasútvonallal, s amelyet susnyás akácos nőtt be. Ott van is valami épületmaradvány, mely legendák talpköve.

S a pálosok sem a legismertebb rend.

Azt a keveset, amit (Első remete) Szent Pálról tudunk, leginkább Jeromosnak köszönhetjük. Ő, valamint Athanáz az, aki megemlékezett a 3. században élt keleti szerzetesről, a holló táplálta thébai remetéről. Pál, aki a keresztényüldöző Decius császár uralkodása idején ült, félt, hogy hite miatt családja feljelenti, s attól is rettegett, hogy a római erőszaknak engedve megtagadja a hitét. Szentsége, laza szerzetesi közössége révén, gyorsan terjed, Szent Antal elődjének tekinti, s ez is hozzájárul ismertségéhez – ő lesz az első szerzetesszent, már Gelasius pápa, az 5. században, szentté nyilvánítja. A sivatagi körülmények között mumifikálódott tetemét a 12. század végével Konstantinápolyba szállítják, s a Megcsodált Mária templomba helyezték el, ámbár fej nélkül. A fejét ugyanis Rómába hurcol-

ják, ahonnan IV. Károly Prágába viteti. 1240-ben a fej Velencébe kerül. Ugyanebben az évben egy velencei polgár a konstantinápolyi testmaradványt megszerzi, s az adriai városba hurcolja. A tetem részeinek egyesítése a Szent Julián-templomban történik meg. 1381-ben azt titokban, Nagy Lajos parancsára Budára szállítják. Onnan kerül majd Budaszentlőrincre, s a törökök elől mentendő, Elefántra, s tovább, Trencsén várába, ahol 1527-ben elég.

A szent tiszteletét képviselő rend az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend. 1308-ban lett Róma által elfogadva, érdemül Boldog Özsébnek. Úgyhogy nem szerencsés a falunk nevét Első remete Szent Pálhoz kötni – de inkább a rómaiból kereszténnyé váló Szent Páléhoz, akinek szerepe sokakban Keresztelő Szent Jánoséhoz hasonlítható.

S a faluhoz kötődő kolostor idővel, hogy pálos rendű lesz, a lakói a Keresztelő Szent János nevet nem tartják meg.

A monostoralapítás időpontja nem ismert. Az azonban igen, hogy 1241-ben, a tatárjáráskor a monostor kéttornyú temploma átvészeli az országos pusztulást, s maga a monostor a váradelőhegyi premontrei kolostor filiája.

Az utcákat létrehozó telkes házak, sosem tudtam eldönteni, részletként érdekesek-e, vagy faluképként. Nincs egy ház se, amely hasonlatára lelne egy másik házban, miközben akad olyan nézőpont, amikor mindegyik már-már azonos. S azt sem tudom, miként a nagyon szerethető asszonyok esetében, van-e a falunak múltja, vagy örök életű, és éppen ezért örökre kortalan.

A falu változatlan, gondolom, holott illőbb lenne azt mondanom, hogy én, ahogyan gondolkodom a szülőfalumról, az a változatlan. Szó, ami szó: minden a helyén marad. Ott vannak a dolgok, ahol maradtak három hete, egy éve, évtizede, fél évszázada. A fecskék, holott tömegesen tűnnek el a magyarság égboltjáról, apáméknál ugyanúgy költenek június 6-án a nyári konyha plafonja alá rakott fészekben, a maguk sarkában, mint régen, csupán az épületet, a helyiséget hagyta el a funkciója, a térdig felugráló rózsák is virágzanak a zöldre festett drótkerítés és a lakóház közé beszorult virágágyásban, olyan pirosan, amilyenek az acsarkodástól izgatott rózsák csak lehetnek, és a Tótkert egykori rétje fölött még mindig ott cikázgatnak egyetlen fekete szárnyfoltjaikkal a káposztalepkék. Az istállók szaglanak, holott nem dobrokol bennük muraközi ló, nem mélézik benne istennőszemű tehén. Zeller hízik a fekete húsu, kotuszagú föld alatt, és a lexikonok is őrzik az adatot: a hazai zellertermés 70-90%-át ez a falu szolgáltatja. Ebben a változatlan községben egyedül én vagyok, hogy hazajövök, menten kiderül, a változó. Aki üldögél a széken, a komputere fölé hajol, és képes lenne mindent leírni, csak azt nem, amit most leír, mert abba szorul benne minden, ami mozog: én.

Nagy magasban madár köröz. Nem hegyes, hanem lekerekített, sőt inkább csapott a szárnya vége. Ha nagyon fenn lenne, közel egészen a kék ég tetején ragyogó nyári napkoronghoz, s ha az égitestnek a kezdődő, a kánikulát kiváltó fényűnél is nagyobb lenne a sugárzása, a föld felszínére vetülő madár árnya éppen olyan lehetne, mint Monostorpályi, a település és

a hozzá tartozó földterület kiterjedése. Nyilván akad a faluban olyan, aki ezt a madarat, még ha a föld felszínére leterített árnyéka szerint nincs sem feje, sem farka, mert valami varázslat folytán azok feloldódtak a sárga és sűrű fényben, turulnak véli. Annak a turulnak, amely kerecsensólyom vagy a szirti sas avagy a szakállas, esetleg a fakó keselyű formájában és azok röpképével szárnyal, amúgy mítoszi élőlény, mondjam azt, hogy az ősmagyarai vágyak ragadozó, szárnyas, ázsiai jószág.

Én azonban nyílvesző kilövésére alkalmas, vaskos markolatú, két rövid, de szépen hajlított karú íjnak látom annak a földterületnek az alakját, amely a falué. Amelyet a térképeken is megjelenítenek.

Ezért tehát a falu nem repül (az Egyenlítő irányából az Északi-sark felé, abban a jelenlegi pillanatban, amikor a román határt elhagyta, s beért a magyar légterbe), hanem a földre vetetten hever.

Ez a honfoglalás kori zömök íj, amelyet a pusztai nomád nép használt, pontosan középen van a földre lefektetve, éppenséggel (és még?) a Kárpát-medence délkeleti részén, Nagyvárad és Debrecen között, úgy, hogy felerészben a sárga, felerészben pedig a fekete földön lustálkodik. Ez a messze hordó, pontos célzást lehetővé tevő, merev szarvú fegyver, mivel nem pontosan észak–déli irányba van állítva, hanem elforgatva, úgy, hogy északnyugat és délkeleti állású a tengelye, s jobb karja alatt a Nyírség, bal karja alatt a dombok alji síkság egyik-egyik darabja heverészik.

Végül is a vidék valóságára ez az íjforma úgy terül, hogy nem láthatja azt senki a magasságos Istenen kívül. Nincs senki, aki rajta kívül megélné abban a ma-

gasban, ahol a Teremtő létezik, neki valamiért nincs tériszonya, se légszomja. Ez az íj legalább ezer éve esett le, és ahová esett, azóta ott is maradt.

Ezt nevezik Monostorpályinak.

Nyilván akadnak, akiknek hiába sorolnám elő, hogy a turulon kívül, amelynek létezése kétségtelen, számos csapott szárnyvégű jószág járja a magasságos eget, mint például, ha ezt a vidéket nézzük, az ölyv, és meg se hallják a szavaimat. Amúgy az ölyv áll legközelebb a turulhoz, bizonyíték Anonymus szövege, amely minden turulológus első forrása. Az *astur* ugyanis, amely szóval említődik a szöveg madara, nem egyéb, mint: ölyv.

Az ölyv lenne, e középkori históriát elregélő szöveg szerint, az a nagy merészségű madár, amely 819-ben a szkíta Magóg király Emese nevű feleségének álmában megjelent, s amolyan kezdetleges formájú, a nemi aktust nem csupán szimbolizáló arkangyalként teherbe ejtette az amúgy királyi származású asszonyt, s Álmot nemzette.

Amikor Anonymus a 12. század végén, a 13. század elején él, Monostorpályi már létezik.

Azt mondják, ugyan a torma már a honfoglalás előtt is ismert a Kárpát-medencében, de a bevonuló alig százezernyi magyar is hozott magával valami ázsiai változatot. Való igaz, a római szerző, Plinius, már feljegyezte a tormát, amiként Apicius receptjei is. Azonban a korai magyar szövegekben a torma csak későn bukkan fel.

Itt is, mint a világon mindenfelé, a fontosabb földdaraboknak neve akad, és ez nem csupán a név köpenyével leterített helyet jellemzi, hanem a tájra a ruhadarabját vető embert is, legyen az a hely ismerője, vagy turistája. A Vákáncsos – példának okáért – ilyen. A Vákáncsost, magyarázza édesapám, a temető mellett elhaladó, időszakos vízfolyás medre fölötti áthidaláson túl, a dombok közé fúródó, Debrecenbe vezető, egykor fő-, mára földúton lehet elérni. Az ott, jobbra a Vákáncsos, szemben a Kossuth-kerttel. Ezt a földdarabot, mint a falut északtól keleten át délig övező teret, erdei fenyvesekből, fekete fenyvekből, tölgyesekből, nyárasakból, akácokból összeálló erdőmozaik borítja. Sem az erdő kitermelését, sem felújítását nem tudta a falu megoldani. A vákáncs erdőrészt, parcellát jelent, a vákáncsos pedig az, aki famagonccal beülteti a területet, az állományt pedig felcseperedéséig gondozza.

A debreceni erdőket az 1820-as évektől a vákáncsosok látják el. Ők az erdő városi tulajdonú, elhagyott, kitermelt vagy bármi okból – esetleg vihar-, tűzkárból – megüresedő (*vacans*) részeit veszik munkába. Debrecen városa 1880-tól az erdőtelepítésre ezt a módot vezeti be, amely munkanélkülieknek kínál feladatot, úgy, hogy őket egyszerre társadalmi-gazdasági szerephez és megélhetési térhez is juttatja. A sokgyermekes nincstelen családok részére 6-8 holdnyi irtásföldet osztanak, amelyen fél évtizedre letelepedhetnek, maguknak kunyhót, állataik részére ólakat építenek, s a favetés vagy faültetés sorközeiben kapásokat, kukoricát, krumplit, babot, tököt, dinnyét vetnek, így a termesztett növényekkel együtt a faültetvényt is gondozzák. A megerősödött telepítést aztán, hogy a köz-

tes művelés lehetetlenné válik, a vákáncsos családjával együtt elhagyja, s új parcellába költözik. Az időszakonkénti vándorlás miatt a vákáncsosok nem építenek időtálló házakat, s nem rendezik be otthonukat tartós bútorokkal, eszközökkel. A lakásuk földbe vájt, földdel fedett kunyhó, egy-két helyiséggel, amelyek földes padlójuak és szegényes bútorzatúak. Értéknek számít ott a csikótűzhely. A vákáncsos barmai és baromfiai az udvar óljaiban élnek. Tüzelőként a tuskót és a fagallyat használják, ez el is adható, ezzel látják el a települések szegény lakosságát is. Más bevételük nemigen lehet: a megmunkálásra, térítés nélkül kapott földjüket bérbe nem adhatják, a művelését sem ruházhatják másra, idegenek ott el nem szállásolhatóak. Ha az erdősítést magára hagyják, akkor lakóhelyüket vissza kell bontani és helyét suhángokkal betelepíteni. És indulhatnak újra felépíteni földlakásukat, egy másik, erdősítésre váró kopár parcellában.

Ilyen vákáncsos által épített házból készült tanyán él egykor két osztálytársam. Egyetlenegyszer látogatom meg őket, talán kerékpárral megyek hozzájuk, talán a sínek mentén, gyalog, ritmusosan lépdelve a talpfákon, át a kis hidakon, valamerre a vértesi tanyák közelében. A tanyájuknak nincs kerítése, és fehérre meszelt a fala. A háztető pedig nem cserép, de hogy mi fedi az épületet, arra nem emlékszem. Kalmár Sándor és a szépséges Irén testvérpár, s reggelenként, legyen hőség vagy fagy, hóesés, avagy szélvihar, gyalog érkeznek és szinte mindig elsőként a falutól legalább 5-6 kilométernyire húzódó tanyájukról a faluba, az iskolába. Sosem késnek. Nem voltak ikrek, a fiú idősebb lehetett lánytestvérénél, mégis azonos osztályba jártak. Apjuk

birkapásztorként dolgozik, juhász, ezért bajszot visel, édesanyjuk nem él. Irén főz és mos a családjára, többnyire nem jut ideje tanulásra. Azonban iskolába rendületlenül járnak.

Túl ezen nem tudok semmit róluk.

Talán még annyit, hogy mindketten apró termetűek, sötét színkomplexiójúak és nehéz beszédűek.

Sándornak, hetedikesek ha voltunk, szüntelen sátorozik a nadrágja, így gyakran megesik, hogy ha felelésre kiszólitják, fel sem áll, nem lép elő a padból. Amire mi büszkék lettünk volna, ő szégyelli. Az erekcióját. A tanárok többsége pedig egyre-másra elégtelent ad neki, s tiszteletlensége miatt szüntelen megfeddik.

A Damjanich utca majdhogynem nyílegyenes: szabályossága okán nem gondolható rég használtkak, történeti időben kialakultnak. Ma ötvennyolc, lakóházat magán hordó, közel egyforma telekből áll össze, mint ha nem nőtt volna gyerekkorom óta sem az utca hossza, sem a házak száma. A háromszáz éve újraalapított falu óközpontjától, az akkor felhúzott, a dombtetőn álló református templomtól, pontosabban az azt egyik oldalon határoló egykori temetőtől indul el délkeletnek, s halad tova, mintegy kilométerre, mígnem kivezet a faluból, a Csonkásra. Épületekkel sűrűn közrefogott kezdete után, egykor féloldalas utcaként tengette a sorát: a szülői házunkkal szemben ritkásan állnak a lakóépületek, velünk szemben a Tótkert, s haladva tovább, a homokbánya tövében álló artézi kút mellett is hatalmas rét és időnként kiszáradó, csapadékból táplálkozó nyírvizes terület. Az utca vége azonban felemelkedik – visszahatol – a sárgaföldű dombokra, hogy aztán, ép-

pen csak megmászva a peremüket, máris túljutva azon, a kötöttebb talajú térre jutva az utcából átalakuljon tehenek vontatta szekerekhez szokott földúttá. Ott, az a Csonkás.

A Csonkásnak nevezett vidéket hajdanában tölgyes erdő takarja, kötött, a homokinál jobb minőségű talaja kell hogy legyen – a környezeti és ökológiai viszonyoktól támogatva sem jöhetett volna létre a nélkül sem kocsányos tölgyes, sem gyöngyvirágos tölgyes. Több száz holdnyi tölgyes lombja zúg itt, s a tájhonos fajokból álló erdőség Szártory Dezső tulajdona. Ezt az erdőt nyári villám gyújtja fel, égeti le, s nem marad egyéb csonka fáknál, félig elhamvadt fatörzseknél, felmeredő tőkéknél. Az uraság cselédsége ebből az erdőmaradványból, a csonkásból szabadon szerezheti be mindennapi étele megfőzéséhez, a téli lakásfűtéshez a tüzelőjét. Szártory úgy dönt, hogy a területet az uradalmi cselédségnek adományozza, azzal a szigorú feltétellel, hogy azon szőlőültetvényeket hozzanak létre. Ma e telepített szőlőkből se maradt több, mint néhány tőke, azok pedig erdei liánokként kapaszkodnak a visszatelepedett erdő fáira, a fenyőkre, nyárákra, de leginkább a laza lomboszatú akácokra. S a legtömörebb talajú aljakban torna nő. S ha az sem, akkor vad csalán.

Aki a mi utcánkban lakik, az még köszön az utcában. Ha másik utcába térne át az itt lakók közül valaki is, akkor már csupán az ismerősöknek jár a jó reggelt, jó napot, jó estét. Egykoron, iskolás gyermekként arra tanítanak, hogy a faluban mindenkinek illő köszönni, akár tudom azt, hogy ki is az, akit megtisztalek, akár pedig nem. Hogy e norma a falun kívül nem érvényes, azzal elég későn szembesültem, kiskamaszként,

amikor Debrecenben arra figyelmeztet az iskolás csoportunkat kísérő úttörővezető-tanár, hogy a városokban nem szokás mindenkire rászólni a köszönéssel. Manapság a faluban is pusztán az ismerősök köszöntik egymást, holott a falu lakossága egyharmaddal fogyott ötven év alatt, ismerhetne itt mindenki mindenkit.

A hajdani Hajnal utcában, a második világháború után nyomban átkeresztelt jelenlegi Damjanich utcában egyelőre a régi rend uralkodik. A gyalogos, a biciklis, a lovas szekéren zötykölődve utazó is üdvözlí a vele összetalálkozót, legyen az ismert avagy ismeretlen, s a traktor, a furgon, a tehergépkocsi vezetőfülkéjéből, az egysávní szélességűre öntött betonúton surranó autóból is rábiccentenek bárkire, nem az a fontos, hogy az utcában lakjon, elég, ha átmegy rajta, vagy dolgát végezni erre siet tovább. Miként Rómában az insula, a háztömb, itt az utca képez közösséget, amelynek összetartó ereje legalább akkora, mint a falusi nagycsaládoké. Itt át lehet a gyereket küldeni a sült krumplihoz való petrezselyemlevélért, s ha nem működik a telefon vagy az internet, a szomszéd telefonja is használható, miként a netre is, hogy információhoz jussék az ember, fel lehet csatlakozni.

Mászkalok a kertben, mezítláb, kaprot tépek a krumplitövek közül, tetejezem a szőlőt, kicsik és nagyok, meglett korúak és kortalan vének köszönnek rám, arra, aki nem is sejtí, hogy a magas szőlősorok között észreveszik hajlongó, korpulens alakját. Ismeretlen arcok fordulnak felém, s a köszönés mellé egy-két mondat, hol csak kijelentő, hol pedig kérdő társul. A tevékenységemet minősítik, a csontokban-ízületek-

ben érzékelhető időjárásváltozást jelzik, vagy hozzák a hírt, amelyet utóbb a nagyhangú harang közöl, vagy az elkövetkező napokban a városi sajtó.

Sokféle kertet ismerek, képekről és személyesen. Érdekel a kert, ezért is, s azért, mert többnyire olyan vidékeken fordulok meg, amelyekben a hortusokat nem reprezentációra, s nem is a mindennapi élet fenntartásához szükséges zöldség és gyümölcs olcsó előállítására, hanem életterükként, főként a társas élet színhelyeként használják a lakók. Ismerem az iszlám világ számos udvarkertjét, szeretem a törökök leszakadó vízpartra emelt, cölöpökön álló építményei mellett az egyke növényből kialakított kertutánezatot, vonzódom a cseréptálnyi vegetációhoz, amely képes egy teljes tájszellemét megidézni a belső udvar tűzfalára nyíló ablak bádogpárkányán, legyen az japáni vagy kínai vagy a kaktuszok révén félsivatagi, jártam finn kertekben, amelyek egyes-egyedül a kerítésüktől kertek, amúgy minden ugyanolyan bennük, mint a kerítésen túli, fajszegény tajgában, heverek brüsszeli tetőterasz tollborzfűcsomók közé terülő pázsitján. Sétálok olyanforma kertben, amely városnyi park, amely már díszlet, s olyanban, amelyik a gondolkodásom átalakulásához hozzájárul. Ázsiában látok úszó kerteket, Afrikában föld alattiakat. Svédországban pedig találkozom a szépséges rododendron-arborétum után a műanyagpalackból felépített szabad ég alatti térrel, amelyben nem lézeng egyetlen növény sem, randevúozom az éggel és a tengerrel egy olyan kaktuszültetvényben, amely ugyan gyalog is bejárható, de leginkább függőleges sziklafalra emlékeztet, Kínában, a Tibet alján kétezer méterről

háromezer méter magasba egyetlen drótszálon lengedező, hermetikusan elzárt kabinban húznak fel, hogy kertben ténfergő vendég módjára láthassam a repedések virágzó, apró növényzetét, és kétségbeesetten kóborolok abban a szél csupálta bozótossal, gondozatlan, talán magról nőtt citromfákkal körbefogott ligetben, amely csupa uszadékfából, rozsdás monstrumból, ki tudja, milyen módon odajutott, ember elszórta hulladékból készül. Ülök az ipari tájat átszelő fél sín páron, nézem a csontsínű, fénylő talpfák végtelen hosszú xilofonját, mélylégzek az elfeküdt emelődaru és a zöld pöttyekkel tarkított olajoshordók között, és nem értem az apró lábú országlakókat, miként használják e vidéket úgy, ahogy én használom a kertemet. Barátom megmutatja azt az ökolakótelepet, amelyben a házak falát egymásra pakolt autógumik alkotják, amelyeket földdel borítanak le, s amelyek előtt akkora becsben áll a horpadt konzervdobozokban felnevelt néhány csenevész növény, mint a hitvány babnövény a tetőtéri szoba ablakában Andersen meséjében.

Ezek a helyek mégiscsak kertek. Attól, hogy természeti, avagy ha hulladékból emelt is, de természetinek elgondolt, megélt, akként is használt közegben a növényeket, vagy a növények vegetatív létezését megidézni kész szemetet, hitvány tárgyi szennyeződést hortus gyanánt használja fel élete mindennapi tereként a szóban forgó közegbe kényszerült, nyomorúságos lakó.

A kert eszméjéhez, erre ébredek rá, végső soron nem tartozik hozzá a növény.

A kert azonban hozzátartozik az emberhez.

Miért más mégis a többihez képest az európai emberlény kertje?

A kertészek azt mondják, hogy az utóbbi időben világukat két dolog határozza meg: az ültetőzsák és a színes tévéprogramok. Sőt: hogy egyáltalán széles körben elterjed a növényekkel és műtárgyakkal való kerti építkezés, azt a tengermelléktől hozott, a szabadtéri szoba eszméjét képviselő pergola mellett leginkább a tápdús földet tartalmazó műanyag zacskók szolgálják, valamint a természetalakítás fondorlatait és látványos, sőt egyszerű technikáit népszerűsítő műsorok. Nem a konténer modern, zacskós formája jelenti amúgy a nagy ötletet, hanem a délszakon élő görögök és rómaiak praktikája, mely arra szolgál, hogy a számukra értékes növényeket biztonságos körülmények között neveljék.

A múlt század hetvenes éveiben a mediterrán tengerpart előzőnlését eredményező turistainvázio fedezi föl Európa számára a kertet, s a két boldog hét emléket otthon felidézni kívánó utazók a szabadtéri nappali eszméjét a konténeres növényekkel gyorsan meg is valósíthatják. Ez a kert dús, még ha zöld és virágszínben gazdag bujasága a nagyüzemileg előállított, a tulajdonos személyes jelenlétét nem, kizárólag a pénzt igénylő eljárások eredményeként valósul is meg. Azaz a mai kertek java lényegében semmiben nem azonos a történeti európai kertekkel, a főurak élvezeti helyével, a polgárok haszonkertjével, a hortus botanicusokkal, a szerzetesi gyógykertekkel, a temetőkertekkel, a szent ligetekkel. A mai kertek legtöbbje megvásárolt élvezeti cikk.

Az Európán kívüli, illetve a nem európai származású emberek kertjeiből hiányzanak a pénzformájú fák, a pénzszerű virágok; az általunk eldobált tárgyak, el-

hagyott eszközök, levedlett holmik közé azonban kert ékelődik: olyasféle céllal használják őket, mint mi szabadtéri nappali szobáinkat.

Csalánból annyi burjánzik, hogy azt se a kiskacsákkal, se a beteg emberekkel nem lehet feletetni-felitatni. Csalán nő az árokparton, az elhagyott házak között, a megbolygatott és magára hagyott területeken: rétek szélén, erdők peremén, fák alatt és a falu környékét elborító szeméthalmokon. Ahol meg nincs a nedvességet kedvelő csalán, ott felnőttek a csalánnál is rettentőbb, sivárabb körülmények között elboldoguló gyomok, az Amerikából származó gízgazok. És ezekkel a gyomosító fajokkal együtt megérkezett és özönével elterjedt néhány mihozzánk nem való állat is.

An-Nawawíj imám, aki a 13. században élt, az iszlám hagyomány kapcsán felemlíti egyik elődjét, aki Mohamednek tulajdonítja a mondást: „Menj be a Paradicsomba, amelyik kapun csak akarsz!” Ugyan e velős kijelentést a hagyomány gyenge vonulatához tartozónak ítélik sokan, abban mégis megegyeznek, hogy nem ellentétes az iszlám vallás állításaival. Egyik napon, hogy visszajussak gyermekkorom paradicsomába, kérempártra ülök, s elindulok a Damjanich utcán. A Tótkertet megkerülve, a nedves rétben feloldódó mellékutcán, a Bocskay utcán át kimegyek a mezőre – amely már régen nem mező. Kezdetben kertek, majd nyárfaültetvény, végül kukorica- és krumpliföldek alkotják az elíziumi mezőt, amely azonos gyermekkorom paradicsomával. A Vértes irányába vezetett vasútvonalig apró parcellák között kanyarog az út. A táblával jelzett

vasútvonal mellől elbontották a bakterházat, se dombocska, se mélyedés nem jelzi, hogy ott valaha is épület emelkedett. A vasút rozsdás. Megállok, merre is menjek, töprengek, majd tovább kerekedem a Csergégig. A folyóban setét, humuszsavas, de átlátszó víz hőmpölyög, a hídlábnál valaki megduzzasztotta. A vízben süllőhínár, a szegélyében vízből kiálló, mérgező hatású lágyszárú évelők, s a hullámokon pipacsszirmok sodródni. A túlsó oldalon, a búzában nagy testű kutyá hancúrozik. Gazdája a hídról pecázik, láthatóan sikertelenül. A műanyag veder üresen, eldőlve hever a földön.

Errefelé, tavaszi áradás nyomán a földeken visszamaradó hatalmas, napról napra azonban apadó öntésekben szedek össze fél tucat csukát, összességében majd tízkilónyit. Kevés halászszákmányom egyike. Miként jászolban, van néhány település, ahol eszményi biztonságban érzem magamat. Az illendőség kedvéért mondom, hogy meg tudom számolni kezem ujjain, hány falu és város is az, amelyet hozzájárulni vélek épségemhez, Monostorpályi, Szeged, Paloznak, Veszprém, Malia, Rovinj, Róma, Brüsszel, Strasbourg, Kunming, Tisno, és még végére sem érek a sornak, amikor helyesbítésre kényszerülök. Paloznak immár nem egyéb hegyoldalnál, amelyen egykori nemesvámosi téeszparasztok szőlejit parcellázták szét az utódok között, akik aztán erre s arra darabolva az örökséget tették hasznossá, vagy ha nem is hasznossá, de, túladva rajta, jövedelmezőbbé. Rovinj felével kisebb lélekszámú, mint Monostorpályi, de amíg szülőhelyem alig ezeréves és falu, még ha a provincia része is volt egykoron, Rovinjnak akad római előzménye, amelyet ugyan a kora kereszt-

tény világ igyekezett elleplezni, szétrombolni, semmi-
vé porlasztani, és mert a római világban nem létezett
falu, csak villagazdaság és város, hát kőépületei, tere,
szentélyei miatt inkább a város név illeti meg. Tisno,
illír eredete ellenére, ugyancsak római kezdetű telepü-
lés, amely, mielőtt halászfaluvá változik, biztosan nem
egyéb a közeli városok lakóinak mezőgazdasági-halá-
szati-állattartói majorjánál.

Kedvelt tartózkodási helyeim között, sokáig úgy
gyanítom, én magam vagyok az összekötő kapocs, a
szükséges erős láncszem, s csak azért rajzolható meg
egy, ezeket a telephelyeket egyetlenegy hálóba ren-
dező térkép, mert az ember, aki történetesen magam
vagyok, életével összeköthetővé teszi, egységbe kollá-
zsolja a települések hálópontjait. Nemrégiben tudato-
sul az bennem, hogy Róma és Strasbourg között rejtett
vetőfonál húzódik. S ezt a fonalat már használtam ah-
hoz a szőnyeghez, amelyet akkor készítek volt, mikor
itáliai, mindenekelőtt firenzei és római élményeim a
valódi életemmé, azaz regénnyé szövöm. Újraolvasva
magamat, láthatom, Róma akkor kijelöli számomra
Strasbourggot, amikor sem az elzászi városra sem gon-
dolkodok, sem arra, hogy valaha is felkelti érdeklődésemet
a gall-frank és szász-brit örökségű Európa iránt.

Kedves római tereim egyike az Argentina tér, ame-
lyen, ha az örök városban élek, alig akadhat olyan nap,
mikor ügyeim sarkában loholva ne vágjak át, s magam
számára ne tegyem megjegyezhetővé a Julius Caesar
után maradt oszlopokkal, az első városi illemhelyek
romjaival, illetve a macskakolóniáival, s persze hosz-
szabb-rövidebb passzusokkal, esszéivel. Az Argentina
tér olyan térség, amelynek egyik oldala ki van ásva, s

a terjedelmes gödör alján elhever, föld mélyén hűsöl az a császárkori romokban gazdag római forum, amelyen antik szerzőim kedvesebb csoportjának több tagja is sétált. A lila és vörös árnyékú falak tövében egyre-másra felismerni véltem Senecát és a Pompejii elpusztulásáról éppúgy, mint a rózsákról tudósító idősebbik Pliniust, a mai Spanyollépcső mellett kertet gondozó Sallustiust, holott elég lett volna a veszprémi szobrász Csikász Imréét vagy a második világháború idején Rómában rekedt, nyomora révén rómaivá nemesedő orvosét, Lénárd Sándorét azonosítani. A Largo Argentínáról éppen Lénárdtól tudom, hogy arról a városról kapta, amelyet ma Strasbourgként ismerünk.

A rómaiak Argentínája a mai nevét pedig, állítja a *Képes Krónika* szerzője, személyesen a hun királytól, Attilától szerezte, miután a kalandozásai során eljutott addig, lovasaival bevette, és falait megromboltatta.

Akárhogy nézem, Monostorpályinak több központja létezik. Önkormányzati központja nem azonos a gazdaságival, a kereskedelmi pedig a kulturálissal. Afféle egyutcsás falnak látszik a község, hiszen a főútja legalább három kilométernyi hosszan kanyarog, s amely gyerekkoromtól máig legalább ötszáz méterrel hosszabbodott, ha nem lenne a községnek a templom körül elterülő, mozaikos szerkezetű magva, s ha nem ágazna a főútról is hol jobbra, hol balra egy-egy hosszabb mellékutca. Köztük egyik-másik kilométernyi is. A falu a terét különösen szervezi meg: belsejét magának tartja meg, ahhoz egy hosszú, szívbeli út vezet, s külsejét, amelyet egykor éppen csak érintett a Vértess és Hosszúpályit összekötő, amúgy az ásott medrű

Csergét előbb jobbról, majd egy híd után balról kerülő országút, ebsorsra hagyja.

A hosszú utca – amelyet mi másnak is nevezhetek volna el, mint Kossuth Lajos utcának, s a folytatását Bajcsy-Zsilinszky Endre utcának – első, második és harmadik harmadának közepén is rejtőzik lombos fák közé fogva egy-egy térszerű kiöblösödés. Elsőn, a lápszélen álló bivalyfürdő helyén a tubusok állnak, a másodikat a templom és az iskola-együttes határolja, a harmadikat pedig a szedett-vetett rendszert képező, kietlen telkű mozi és kultúrház, mellette a cukrászda és a bolt és az egykori pártház, s a közeli posta és a véle szemközt álló mérlegház, továbbá az egykori termelő-szövetkezeti központ maradványa képezi.

Az 1826-ban a gáttajai Gorove-birtok ügyintézői parkkal körbevett kúriaépülete mellett megépült tubusokat, az egykor futarának, lisztcserélőnek nevezett gazdasági épületeket Monostorpályi jelképeivé emeli a legújabb utókor. A tubusok hajdanán annak az uradalmi udvarnak az alkotmányai, amelyen mindenekelőtt szerfás dohányhodályok emelkednek.

A késő barokkos, klasszicizáló tubusok: három épület, kettő szabályos négyzetre emelt, egy pedig mértéktartó téglalap alaprajzú, több emelet magas építmény. A hasábforma, a középkori itáliai lakótornyokra némiként formájukkal emlékeztető két alkotmány annyiban különös, hogy a cseréptető a csúcs körül negyvenöt fokkal el lett pördítve, ezért a tető négy, leereszkedő gerince a falak középvonalaéhoz fut.

A tubus amúgy magtár. Galambdúcszerű építmény, amelynek a tetejére, a tetőszerkezet ajtaján át lóhúzta kötéllel, csigával emelik fel a gabonaszákokat. Ott be-

öntik a több emeletnyi, rekeszekkel megosztott, nyílásokkal átszellőztetett raktérbe a termést, amely egész tömege, ha lent gabonát vételeznek, megmozdul. A fekvő épület szárító és terméskiadó épületként funkcionál.

Ezt az 1992-ben a község önkormányzatának tulajdonába kerülő épületegyüttest és környékét 2010-ben az Európai Unió és a Magyar Köztársaság Kormánya vidékfejlesztési programja közösen mintegy 53 millió forintból, azaz 200 000 euróból három hónap alatt felújítja. A megyei *Napló* az épületek átadásáról tudósítva arról ír, hogy határtalan lehetőségek rejtőznek a múltat megismertető műemlékekben: alkalmasak lehetnek a szomszédos községekkel közös ünnepek megtartására, fesztiválok, piacok megrendezésére, s bennük akár falumúzeumot is kialakíthatnak. A tanácsadáson túl arról a *Napló* nem szól, csak a falu népe, hogy a nyugati szokás szerint adott – és a nyugati szokás szerinti munkabéreket eredményező – felújítási összeg jócskán több, mint ha alapjaiból újraépítik az egyelőre funkció nélkül hagyott épületeket.

A 19–20. század fordulóján Csikász Imre családjának bőrfestőmunkát adó Veszprém és Róma között nem az teremti meg számomra a kapcsolatot, hogy az általam fellelt művészrokon, Csikász Rómában szobrásztanonckodott, és éppenséggel a via Marguttán bérelt műtermet, közelében a Spanyollépcsőnek, ahol könnyen találhatott meztelenre vetkőztethető lánymodellre, ott élt bohém módra, közelében annak a háznak, ahol alig száz évvel később él a filozófiát hallgató színésznő, Giulietta Masina filmrendező férjével, Federico Fellini-

vel, s nem is az, hogy ez a rövid futásra módot adó via Margutta nem csupán arról híres, hogy egykoron magában foglalta Sallustius kertjét, amelyet kétezer évvel később a szomszéd utcában éhező Lénárd Sándor sóvárogva emleget fel, mert Veszprém és Róma összetartozása mindezeknél originálisabb. A létezése okát mindig is kivagyri módon felemlegető Veszprém katolikusságára is indokul szolgál, hogy ugyanannyi dombon terül el, mint Róma. S ez elég ahhoz, hogy a veszprémiek évszázadokon keresztül magukat és lakóhelyüket összevethetőnek tudják az örök várossal. Sőt, nemcsak hasonlítják egymáshoz a két várost, de bizonyos aspektusokban Veszprémnek előnyt is juttatnak. Monostorpályinak is akad elég dombja, bizonyosan a kellő nézőpont megválasztása eredményeként akadna olyan matematika is, amely eredményeként éppen öt halma számolható egybe, de erre az összevetésre, lévén lakosainak többsége az utóbbi évszázadokban büszke protestáns, a monostorpályiak nem vágynak. Amíg kizárólagosan római katolikus vallású volt a falu – igaz, egyéb vallású nem is lehetett, a korszellem nem engedélyezett efféle összevetéseket –, könnyen eretneknek minősíthették a Rómát tiszteletlenül felemlegetőt. Monostorpályiban, ha minden igaz, a pálosok gondolhattak legtöbbször illendően a messzi Rómára, de hogy valami illetlenkedésük okán betiltják a rendjüket, eltűnik a monostoruk, templomostól, már nem maradt erre senki, aki sóhajok galambraját indíthatja lelkes üzeneteivel a pápa irányába.

A pálosokhoz, nekem, aki nem szenved semmilyen rendet, egyetlen életem során kétszeresen is közöm van. Szülőfalum révén ugyanúgy, mint lakóhelyem

közvetítésével. Veszprémben temetik el, mégpedig a ferences templom altemplomában Ányos Pált, az Elefántról, majd Székesfehérvárról, pontosabban azok kolostorából is elvert pálos szerzetesköltőt, akit mint idegent fogad be, s idegenként tart meg érseki városom. Amúgy, hogy Veszprém magas várának palotatetőin a mai napig élnek fekete madarak – igaz, nem hollók, hanem csókák –, az, sejtem, ennek köszönhető. A költészet istene ezekkel az emlékeztetésre szolgáló madarakkal, a fekete angyalokkal laudál a költő maradványát megtartó település előtt.

A falura jellemző színekről, azt gondolom, nincs sok elmondható. Ötven évvel korábban a fehér ezereggy változata jellemzi. A házak, legyenek azok lakó- vagy melléképületek, többségében fehérre meszeltek, legfeljebb néhány lábazata másmilyen. A fehérség az alapvető természete a magánháznak, sőt a portákon más egyebeknek is. Nem egy fának a törzsét is lemeszelik, főként ha gyümölcsfa, azzal igyekszenek a talajról felmászni iparkodó hernyók ellen védekezni. Fehér színek a közösség egyes épületei is: a templom, a paplak, azonban az iskola épülete, a községház, a posta, a tévész-iroda, a vasútállomás és a hozzá tartozó vizelde, majd meg a takarékszövetkezet nem: sárgák mindazok, Habsburg-sárgák. (Ehhez a nedves agyag sárgájához hasonlatos színhez azonban nem minden középületnél tartozik a pala. A régi iskola például azzal fedett, de a napközi teteje biztosan nem.) A hatvanas években épült újabb épületek, így a művelődési ház sem fehér. És nem az az új iskolának nevezett épület, amely közös udvaron áll a régebbi újsiskolával. A napközi otthon

sem, sőt, de már a vele szemben álló Karap-ház ugyan-
csak nem. A Damjanich utca elején álló orvosi rendelő
és az óvoda aztán hagyja el fehér falszínét, hogy a nap-
közi és egy-két lakóház színt vált. A pártház felemás:
dörzsölt vakolata a fehér és a szürke közti átmenet. De
ezzel a színváltással beteljesedik a falu átalakulása.

A korábbi Hajnal utca, amely valójában maga az ősi
falu, hosszúra nyúlt – és immár az öregek sem ezen a
néven emlegetik, hanem Damjanich utcaként.

A lakóházak fehérségére nem a tiszta fehér a jellem-
ző. Tört, az talán nem annyira vakít, mint a szikso vagy
a vizes falak alján bundásodó salétrom a napfényben.
Persze, nem is lehet az, mert a vödörnyi mészbe min-
dig kevernek egy-két kanál rézgálicot, hogy jobban ki-
adódjék a remélt fehér, s ne szikráztassa a szemet, az el-
mét. Ez a fehér leginkább egy szellőrózsa fehérségéhez
hasonlítható, annak a szellőrózsa-hybridnek a szírom-
színéhez, amelynek *Honorine Jobert* a fantázianeve, és
augusztus és október között, félárnyékban nevelhető.

A falu szellőrózsa-fehérségét a múlt század hat-
vanas éveiben vetkezi le végleg, akkor jelennek meg
az utcákon az öntött betonjárdák, s az egyetlen főút
gödrös-buckás makadámját is bitumennel kezdik
foltoztatni. A földfestékek után majd megjelennek a
mesterségesen létrehozott színek, amelyeknek lényeg-
ében semmi közük nincs se a faluhoz, se a falut ma-
gában foglaló kistájhoz. A színszennyezés ellen nincs
orvosság.

A fehérhez jól illik a természet sokféle zöldje és a ta-
laj sárgás-szürkés, néhol barnás anyaga.

A lassú nézés a szem tulajdonosát megajándékozza a nyugalommal, a részletek harmóniájával, tulajdonképpen az időtlenség érzésével. Abban a faluban, ahol gyermekkoromban élek, s amely település oly sokban hasonlít ehhez a községhez, nos, a faluban, nyáresténként, már a csorda érkezte után, amikor elül a por, és hűvösül a levegő, s a magányosan járó éjszakai szenderek helyben függeszkednek az illatos petúniatölcsérek, illetve a faládákban nevelt leanderbokor nyíló, rózsaszín virágai előtt, a kiskapu melletti lócán, itt is és ott is, emberek jelennek meg, letelepszének, s nem arra várnak, hogy beszédbe elegyedjenek a ritkán elhaladó, fáradt léptű járókelőkkel, hanem hogy megszemléljék azt, amit tegnap, és tegnapelőtt, s azelőtt is alaposan megnézték már. A változatlanságot. Azt a helyszínt, ahol nem ígérnek semmit, s ezért, hogy ki mit teljesít, nem is kell ellenőrizni.

Ahogy az öregek figyelték a dolgok állását, azt sokat tanulmányoztam magam is.

A lassúan nézést, azt hiszem, tanulni kell.

Lassított nézésre nekem, gyerekként vasárnapi reggeleken van alkalmam. A nap azzal kezdődik, hogy észlelem: arasznál nem terjedelmesebb fehér fénycsík jelenik meg a szobám falán, amely távolodik tőlem, percről percre húzódik a sarok irányába. El- és fölmászik a falon. A fal, ha jól emlékszem, hengerelt, mégpedig halványsárga alapon zöld indás. A délelőtt centrumába igyekszik a fényhernyó, amely hamarosan a szivárvány színeit mutató sávvá szélesedik, majd szét-esik közönséges fénné. Megérkezik a nappal.

Az általam egykor személyesen nekem szóló csodának minősített optikai jelenséggel a szoba, amely a gyerekkorom szobája, az összes napfényes reggelen megajándékozhatott volna, én azonban egyes-egyedül, fejedelmi szertartás rendje szerint, a hétvégeken fogadom a jelenést, akkor ugyanis a szokásosnál később ébredhetek s kelhetek. A szivárványteremtéshez a délkeleti szobafalon nyíló, a napfény sugarát befoglaló szellőzőablak és az asztalon álló súlyos, csiszolt ólomkristály hamutartó a szükséges kellék, én, a gyerekeMBER azonban nem. Meglesem egykor, s mély csalódással tölt el, hogy megfigyelői jelenlétem nélkül is szivárvány keletkezik a szobafalon. Valójában azonban mégsem: a meglesésben is ott a megfigyelői jelenlét.

A dolgok középpontja felé ekként irányuló tekintetem tovább élesedik a templomban. Léven annak idején sem a református gyülekezet, sem a lelkész úr, sem Isten nem foglalkoztat, a templom falának nézésével töltöm időmet. Az istentiszteleteken a szivárványból egydarabnyi mindig ott van. Nyomába szegődő tekintetem a mészrűcskös fal változatos felületét: a meszelő szőrszálainak nyomát, mészgöböt, örvénylő vagy hullámos festékcsíkot, repedést, hasadást, szakadást, spáciumot, hézagot, rést, fugát, foghíjakat, nyílást, hiányt, térközt fedez fel azok után, hogy a hét színre szétbomló fényfolt az ablakokkal közölt falon is átmászik. A templomban fordított helyzetben élek: ott a szivárvánnyal kezdődik a jelenés, majd lassított foltnézéssel végződik a délelőtt, az ámenig.

Azon a falon mindezen kívül azóta sincs egyéb.

Másfél éve, az egyik februári estén, az író pályatárssal, amikor megvalljuk egymásnak költői létünk mélyvízi titkait, a történetünk akként folytatódik, hogy barátom a rejtekhelyéről előhossa a jól megkötött, rajztáblányi mappát, amelyből, mint októberi elszíneződésű vad-meggyleveleket, nagy lapos, színes fotókat tereget elém. Egyetlen bácskai égbolttal betetejezett ház szobáinak faláról készült felvételek kerülnek elém. Egymás alól évtizedek különböző festékrétegei tűnnek elő, sienai vörös, románkék, földsárga és vakító szikfehér foltok, de főként az amőbaszerű pecsétet elválasztó seszínű peremek, karimák, szegélyek. Átázott és megszáradt papírlapok, koloritját elvesztő térkép, pincemélyi penészpöttyök – a szétromlott házfalat birtokába vette az idő, hogy mindazt, amit az emberi kultúra teremtet, visszasajátítsa az érzéketlen, élettelen, s az ember által ennek révén változtathatatlanak elgondolt világ számára. Miközben palicsi barátom szivárványszínű tekintete rendkívül lassan, tétován, meg-megbotolva siklik a faldarabok fényképein, egyikről a másikra, a harmadikra, látom azt is, hogyan nézi ő a mikroelemeiben megmaradó, alig érzékelhető, alig sejthető, alig érthető életet. Látom, hogyan keresi a falhulladékban az egyszeri, az elmúlt időkben visszamaradt lakók életét, a szétromlott ház maradványának kéréget, a maradék lelket. Tekintete minduntalan keresi a dolog sűrjét, meglehet, nem több az egyetlen matematikai képletnél, a megkormozódott, ámde az éjszaka csillagfényénél kiexponálódni képes mészrögnél, avagy nem egyéb a keresztények istenénél.

Tapasztalataim ellenére nagyon lassan értem meg, hogy léteznek lassítottan néző emberek.

Mára tudom azt is, adódik dolog és ügy, amit és amelyet kizárólag lassított nézéssel szabad nézni, s akadnak látványok, amelyek egyes-egyedül a lassúan nézők számára léteznek.

Monostorpályinak, tudomásom szerint, nincs ismert jeles művész szülöttje. Én ugyan ismerek egyet, de ő egy heveny betegség következményeként hamar és fiatalon elhalt. Krecsmáry Lászlónak hívják, s a falusi általános iskola énektanáraként tevékenykedett. Túl ezen a húgom tangóharmónika-tanára is. A langaléta Laci bácsi gyerekverseket írt többnyire, s emlékeim szerint ábrándos szemei, pattogó ujjai voltak. A szomszédos Hosszúpályiból származott – s ott temették el, hogy fiatalon, valamilyen vírusos betegség következtében váratlanul meghalt. Mondják, a szíve nem bírta el a lázat. Mondják, fiatal, Kárpát-Ukrajnából származó feleséget és fiúgyerekeket hagyott hátra. A felesége is írónak számított, egy novelláját olvastam egykor, a *Tiszatáj*-ban. Özvegyként a falu könyvtárának kezelését bízták rá, nyaranta emiatt sokszor találkoztunk, Rozika néni volt első szövegeim olvasója – de ő hamarosan felköltözött Budapestre, lényegében minden kapcsolatam megszakadt vele.

Egyetemistaként próbáltam Laci bácsi egybegépelt verseivel lapoknál és kiadóknál házalni: sikertelenül.

A torma termesztéséről feljegyzéseket a 17. század óta találunk, a nyírség alji térségbe, amit éppenséggel hajdúsági tormás vidéknek tekintenek, azaz Debrecen

(Debrecen-Haláp, Debrecen-Bánk), Létavértes, Újléta, Kokad, Álmosd, Bagamér, Vámospércs, Hosszúpályi, Monostorpályi, Nyírábrány, Nyíracsad, Nyírmártonfalva, Nyíradony még csak nem is összefüggő területeire a 19. század elején kerülhetett. A tájkörzetben a tormatermelés az 1800-as évek végén, az 1900-as évek elején kapott lendületet. Az 1920-as évek elején a Váradi káptalan bagaméri vincellérje, Szilágyi Gábor Ausztriából hozatott „ízletes, nemes” tormát, és azt honosította, s évek alatt szelekcióval felszaporította. A mai tájkörzet az 1940–50-es évekre alakult ki.

A torma a mély fekvésű, párás levegőjű térséget igényeli, a humuszban gazdag, jó vízellátású (nyirkos), laza talajokon fejlődik jól. A környezeti tényezők közül éppen a talajjal szembeni igénye a legjelentősebb. Minél lazább ugyanis a talaj, annál szabályosabban, egyenesebben fejlődik a gyökértörzs. A hajdúsági termőtáj homokos öntés-, illetve lápos réti talajának laza szerkezete, levegő- és vízgazdálkodása kiválóan alkalmas a torma termesztésére – s az itteni szelekció és agronómia egy sajátos, helyi változat kialakulását eredményezte. Az öntésréti talaj humuszcétege a hajdúsági tormás tájkörzetben 100–110 cm vastag, világos színű, az áramló talajvíz pedig 120–140 cm-re van a felszíntől. Ezeken a földeken hamarabb lehet megkezdeni a torma ültetését, és csapadékosabb időjárás esetén sem lesz a talaj levegőtlen. A lápos réti talaj humuszcétege 40–60 cm vastag, sötét színű, az áramló talajvíz szintje pedig közvetlenül a humuszcéteg alatt van. Ezeken a területeken inkább aszályos években várható jó termés. Ezzel magyarázható az, hogy régen, amikor csapadékos az időjárás, az öntésréti talajokon, amikor pedig aszá-

lyos a vegetációs időszak, a lápos réti talajokon terem jól a torma.

A táj ligetes volta és lankás domborzata úgynevezett sétáló árnyéket eredményez a termőtablák felett, amely védelmet nyújt az erős napfény ellen, így meggátolja a túlzott mustárolaj-képződést. Ennek köszönhetően az itteni torma mindig csípős ízt produkál, sosem válik kellemetlenül erős ízűvé.

A hajdúsági torma levélzete vastag levelekből áll, amely mélyzöld, dús, és minden levél a felső harmadánál félig megcsavarodó. Olyan, mintha a bakhátak között elhaladt, mélyen hajladozó asszonyok dús tom-pora után pillantanának.

E torma színe elefáncsontra emlékeztető, az íze pedig oly nemes, mint az édes paprikaporé.

Minden településnek akad egy-két híres embere, ha meg nem, akkor teremt magának. Monostorpályi sem marad ki a sorból. Igaz, a falunak nem szülötte, csak egy rövidke időben – ugyancsak zömök időben – lakosa hírneves figuráinak egyike, mert a felesége, Csátári Mária néhány hónapra a faluban lelt ellenségei elől nyugalmat, s nyilván, ha ő itt élt, alkalmanként a férjnek is fel kellett itt tűnnie, vagy másért, mondjuk földvásárlás okából. Ekként válik Hatvani István professzor Monostorpályi nagynevű emberévé. Jókai Móric a magyar Faustnak nevezi egykoron a debreceni Kolégium tanárát, aki, mivel nem pápista, nyilván nem lehetett kellőképpen se Debrecenben, se a környékén valódi Faust, még ha a lelkét, úgy a tanítványai, mint az ellenségei, eladottnak állították, s nyilván, mert közleményeinek száma nem nagy, jelentős tudós sem,

de biztosan jeles és nagyon népszerű tanár, s művelt polihisztor. Hatvani István, most szembesülök csak vele, háromszáz évvel korábban bejárja mindazokat a városokat, ahova én, protestáns lelkű, éppen ezért bizalmatlan utóda ugyancsak eljutok, igaz, nem a hitem nyomán, hanem hol képzőművészet, hol turisztika, hol pedig kései szerelem által vezetve – és persze, tudom ezt, mint aki túléli a szerelmet, megvezetve. Hatvani, a városi tanács és a hitközössége révén eljut tanulni Baselba, ahol a *Collegium Erasmianum* tagja, Zürichbe, Utrechtbe, Leidenbe, én is eltérülök szinte ebben a sorrendben, a magam megtakarított pénzén, ha nem is leszek se lelkész, se tudós, se polihisztor.

A családfakutatók szerint Hatvani professzornak kezdetben bérleménye, majd vásárolt birtoka van Monostorpályiban, amelyen még egy kastély is áll. A forrásokból kitűnik, szerencsés kezű vállalkozó, Debrecenben malmai, szőlői, házai állnak, amikor a vidék után érdeklődni látszik. A professzornak tíz gyermeke születik, de csak négy éri meg a felnőttkort. Mária, Júlia, István, aki teológusként áttér a katolikus hitre, továbbá Pál. A két fiúnak nem is születhet utódja, István katolikus papként nem nemz, Pál pedig agglegény marad, s végrendeletét saját kézzel írja. A faluban megy férjhez Mária, Paksy Andráshoz, akik leszármazottjai mai napig élnek. A faluban marad, s a családi kastélyt lakja a professzor fia, Hatvany Pál. A faluban a professzor testvérének leszármazottjai is élnek, így a tanári birtok jószágigazgatója Pál unokatestvére, Hatvany Imre (kinek leszármazottjai az 1800-as évek derekáig követhetőek az anyakönyvekben). E jószágigazgató unokája Hatvany Imre debreceni ügyvéd. Ő az, aki, bár semmi

katonai előismerete nincs, 1848 végén megszervez egy több száz fős csapatot, amely az erdélyi hadműveletekbe bekapcsolódik. Tapasztalatlansága miatt szüntelen konfliktusba kerül a hivatásos tisztekkel. A háború végével külföldre, Észak-Amerikába menekül, egyesek szerint csupán eltűnt, mások szerint idővel, Kossuth megbízásából, egy új felkelés lehetőségeit felmérendő, 1850-ben vagy 1852-ben visszatér Erdélybe. Bebörtönzik, vallatóra fogják, s ennek következményeként hal meg a budai börtönben.

Hatvaniról, a tudós tanárról egykor először egy szépséges, emberléptékű szobor révén szerzek tudomást. Ott ül a mester bronzban egy bronz karosszékekben, bronz jobb keze a bronz asztalkára helyezett bronz könyvön hever, a debreceni egyetem központi épülete északi oldalán – egykor arra haladok el, amikor hetente egyszer-kétszer az egyetemi botanikus kertbe sietek József Attila verseit olvasni. Amúgy emlékeimben az él, hogy Varga Imre szobrának része egy bronz gyertyatartó is – de azt a világító alkalmatosságot évtizedek óta nem lelem fel magán a műtárgyon.

Szathmáry István, a jeles kémikus, *A sziksógyártás hazai történetéről* szóló kongeniális tanulmányának elején felsorolja, mely nevezetes sziksótavak találhatók a Kárpát-medencében. Az, hogy Palics a legnagyobb magyar sziksós tó számomra is tudott, hiszen folyó- és egyben tengervíz szavú költőm és barátom, Tolnai Ottó életművében eleget dicsekedett ezzel a lúgos kémhatású tócsával. A kunhalasi, a Szeged környéki dorozsmai, a vadkerti és a nyíregyházi sóstavak mellett ott a ko-

nyári is, amely ugyancsak közel esik Monostorpályihoz. A konyári sziksós tó négy község határában fekszik, Hosszúpályi, Nagyléta, Pocsaj és Konyár között, így valóban egyórányi szekérútra van az én falumhoz, és a helyi említések sem feledkeznek meg róla. A sziksó ugyanis a szappanfőzéshez szükséges, jóval olcsóbb, mint a hamulúg. Hatvani István, a debreceni szappanfőzőkről szólva, még arról tudósít, hogy a sziksót, azaz nátront a Monostor, illetve Pályi környéki tanyákon nagymértékben gyűjtik.

Családtörténetek sokasága kering abban a levegőégben, amely Monostorpályi fölé borul, s amelyet történelemnek is nevezhetünk. Ha történelem, már jól illik hozzá a levegőkék híg színe és az égbéket tarkító, foszladozott, fehér-szürke-lila felhőzete. Magam részéről, legalább az eddigiek folyamán így tapasztalom, sok közöm a történelemhez nincs, az rendszerfeltételeivel ugyan mindmegannyi lépésemet meghatározza, de mintha hozzám nem lenne személyes viszonyulása. Mindent összevetve viszonyunk féloldalas, azaz nem kapcsolat, csak viszonyulás.

Nem így van, ebben reménykedem, ámbár létezésem minden pillanatában a közösen elmondott történelem mellé állok, nem mint annak résztvevője, hanem annak partjára sodródott lényként. Minduntalan hiszem, hogy nem az az eseménysor a valódi, amelyet számba rágunk, élém vetítenek, meghallgatok a történelemórákon, amelynek tömegében masírozok, hanem akad másik is. Végtére, bosszankodom, ezért lettem költőforma író.

Monostorpályi idestova ezer éve történik. Felemlítődik ez a község itt és ott, lényegében azonban mel-

lékes helyszíneként, díszletként, részletként, az apróságok közötti tömegjelenet egyik alkotójaként, már-már el se merem hinni, évezred óta. Olyan régi a források tanúsága szerint ez a község, mint nagyjából a magyar állam. És szinte semmit sem lehet tudni róla. (Ámbár vajon a magyar államról tudható-e ennél több?) Semmi nem volt, ami történetté válhatott ebben az ezer évben itt?

A Magyar Királyi Csendőrség vezetőinek egyike volt a két világháború között Paksy-Kiss Tibor. A gettósításban és a zsidódeportálásban jut vezető szerephez ez a református hitű falumbéli. Paksy-Kisst a háború után tevékenysége miatt 15 év börtönre ítélik.

1920-tól, olvasom valahol, csendőr csak falusi származású lehetett, egyfelől a munkásmozgalmi eszmék kizárása, másfelől pedig a csendőrörs önellátó gazdálkodása miatt. A falusi tehetős parasztok és iparosok jöhettek elsősorban számításba, de a létszámhiány miatt hamarosan a szegényparasztság toborzására is sor került.

Vasárnap délutánonként, a nyármelegben, a belső, a leghűvösebb szobában, ahol teljes szekrénypolcot használhattam írópolcként középkoroktól egyetemista időszakom végéig, a hőség és a verőfény elől a szobába húzódva, a szőnyegre feküdve, a Sokol rádión rádióadók között váltogatva jobbnál jobbnak gondolt zenéket hallgatok. Hogy mi is a jó akkor számomra? Leonard Cohentől az a kevés, amit játszottak (*I am your man, Here it is, Take this waltz*).

Cohen nyomát követve hamarosan magam is feltűnök itt: amikor a *Kezét reá veté, hogy lásson...* regény anyagát élve, a Peloponnészosz délkeleti peremén, Hydra szigetével szemközt, egy terjedelmes citromfa-ültetvény udvarháza árnyékában húzom meg napokig magamat. Bámulom a szárnyas hajókat, a hajókon utazó elegáns utasokat, a fel- és leszálló helikoptereket. Nem tudom akkor, hogy az évtizedekkel később kedvessé váló Cohen-regény, a beatirodalom enigmatikus műve, azon a szigeten íródik. Csupán annyit, hogy a sziget, az a vele azonos nevű egykori halászfaluból lett üdülőtelepülés, ugyanolyan sztároknak kedves, előszeretettel látogatott hely, mint Rómában a via Veneto.

Naponta nézem a vízpartról a szemközti szigetet. A sátramát közrefogó citromfaligetet gránátalmabokrok kerítik el. Gránátalmalétól vagyok nap mint nap ragadós. Valahogy azt képzelem most, harmincöt év múltán, amikor a Cohen-regény napi olvasmányomul szolgál, hogy az *In my secret life* Hydra szigetén születik. Most azt hiszem, a dal a görög szigetek egyikének azon napos hegyoldalán íródott, amelyekről szó esik az én gyöngécske regényemben.

Szobám zenehallgató délutánjain fel sem ötlik még bennem, hogy író leszek, olyan, aki járja a világot, és eljut Göröghonba.

És Cohen mellett persze hallom a Bee Gees-számokat. Salvatore Adamo, Dalida, Herman's Hermits, Zager and Evans, Procol Harum, The Mamas and the Papas, Los Bravos, Shocking Blue, Barry Ryan. Creedence Clearwater Revival. Paul Anka. Melanie. The Rolling Stones.

A félhomályos, könnyen fülledté váló, perzsaszőnyegtől és függönyöktől nehéz levegőjű szoba hónapokon át életem valódi tere.

Ana Belén – ezt a név jelenik meg rozoga komputerem képernyőjén, amikor Cohen számait keresem vissza a világhálón, hogy ifjúkorom zenéibe öregebben is belehallgassak. A komputer közömbösen arra figyelmeztet, hogy Cohen egyik előbányászott, nekem oly sok értelmű, majd Zorán által is magyarárt dalt éppen két éve hallgattam volt meg, éppenséggel a spanyol énekesnő előadásában, annak is 1988-as változatát, amelyet egy madridi előadóteremben rögzítettek videóra.

Egykor mindez a zenei kozmoszom volt. Mára éreketlen, kiöregedett, szálnalmas showmanek üzleti gyülekezete, akiknek a dalait csak nagy ritkán élvezem. Ha egy szál magamban vagyok. Ha szálnalmasan magányos. Ha nincs bennem lélek.

A faluból, ahol, amíg ott élek, a településbeliek számára sosem falusiként létezem, hanem a tanító néni gyermekeként, aki nem jár alkonyatkor ki a mezőre zsákba gyűjteni a zöldet az aprójószágnak, nem egyeli a répa földet, nem tölt gátat a tormagyökérnek, és nem jár ki szabad óráiban a kukoricaföldre kapálni. A faluból az első élményeim egyikeként hozom, s ma már a legfontosabbak egyikeként tudom, a nagy nyári esők után milyen boldogság a sárban tapickolni. A homok, ha elegendő vízhez jut, valamennyivel többhöz, mint amennyit be tud inni, megfolyik és elhőmpölyög. Látom, hogyan válik az artézi kút melletti domb a félórányi záporban fél méterrel alacsonyabbá, s hogyan

folyik szét a domblábon túlra mindaz, ami a dombháton hevert. A homok esőzés utáni állapotában öntőformaként folyja körül a meztelen lábfejet, s lábam negatívja akkor is megmarad, ha kihúzom belőle, mintha cipőmből tenném, az amúgy negyvenkettes lábamat.

Olvasom a neveket, de egyik sem jelent alakot, arcot, hanghordozást. A negyvennyolcas honvéd síremlékén a nevet mintha két levélbontókés vésett ábrája fogná közre. A temető a frissen szitált hótól fehér. Könyvtáros barátom jóval később azt mondja, hogy a gyászolók többje azt beszélte, hogy a falvakban mindig a temetők a legszebbek. Onnan lehet leginkább látni, milyen is a település.

A monostorpályi temető egy homokdűne tetejére települt. A homok tovafutását a telepített akác gyökérzete és az elhaltak csontja akadályozza. Nincs sírhant, amely vízszintesen feküdne, egytől egyig mind ferde, s némileg szabálytalan is. A temetődombot sírok megdőlt felületei borítják, most mindegyik fehér. A ravatalozótól visszaneézve németalföldi képek téli tájára látok: porhóval borított, természetes jégfoltok, köztük terpedt rekettyefüzek bokrai. Hátralát a ligetes erdőkből visszamaradt csontvázak. Néhány vén fehéرنyár. Alant, a temetődomb alatt, a Debrecenbe vezető, a földbe bevájódott út túlsó oldalán romlott, vakolatot vesztett parasztházak, elhanyagolt, keskeny, oldalukon gallyfonattal egybekerített s a végükön a kaszálóra nyitott kertek. Levágatlan kukoricaszárak. A ravatalozó hideg, szélmentes. A koporsóba fektetett anyámat fehér selyem borítja, de a könnyű szövet nem követi, így nem is formázza meg az arcát. A fehér táj fekszik

a koporsóban, szinte láthatatlan, nem maradt belőle a temetésre test.

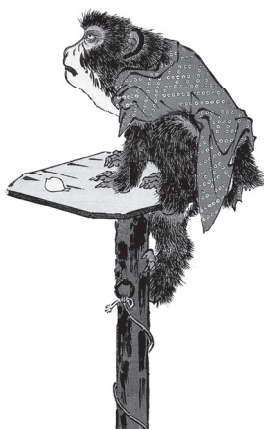
Anyám egy hete hunyt el, a szemműtétét követő bal esetben eltört a combcsontja. Magam vittem be a debreceni kórházba, s még éjjel megműtötték. Aztán egy újabb, korrekciós műtét délutánján ismeretlen eredetű allergiát kiváltó roham végez vele: a traumatológián, ahol ápolni hivatott személyzet dolgozik, nem veszik észre az eseményt.

– Taktaktaktak – mondja a részvétet nyilvánító, amúgy irgalmat nem ismerő ápolónő. – Ennyit mondtott csak a néni – lamentál. S hogy amikor észrevették, menten antihisztamint kap, majd gégemetszést hajtanak végre rajta. De összeomlik a keringése. Fulladásos halált írnak be a halál okaként.

Az anyám temetése utáni napon, mert megkérem a presbitert, felmászok a templomtoronyba. Sosem voltam ennyire magasan a falu fölött, habár gyerekkoromban is vágytam oda, ahol csókák és baglyok éltek. Ma a templomablakban a négy égtájrát tájolt négy távközlési átjátszó készülék gubbaszt. A templomtorony ajtaján – a szemöldökfán a luteránusok kelyhe – lakat. Az ajtót, tudom meg néhány napja apámtól, aki szinte hivalkodva meséli az anyám temetésére készülő papnak, s ezzel egyben számára a falu birtoklására való jogát is bejelentve, hogy a 18. században készült bejárót maga újíttatta fel, még mint kezdő iparos, ifjú házasemberként, az 1950-es években.

A toronyban három harang lakik, a legkisebb 1900-ban, a két nagyobb 1923-ban készül, Budapesten. A toronyban, mert az ablakréseket újabban üveg fedi, nem költenek galambok, egykori ittlétükre a száraz, a pad-

latot vastagon borító galambszar utal. A torony belső falát a földtől a harangok magasságáig írások, többnyire nevek és dátumok, helyenként ábrák – címer, pucér nő, leveles gally – borítják. Némelyik a 19. század végén készül, legtöbbjük az elmúlt száz évben. Hogy ki és miért mászik fel a templomba, nem tudható, de hogy nyomot igyekszik itt mindenki hagyni maga után, arra tanú ez a teleírt épület.

A Mennybemenetel temploma

Amiért ebbe a városba vezet az utam, azt egy évtizede pontosan tudom, de hogy a város miként is néz majd ki, azt nem sejtem. Járatos lettem a magam világában, tisztában vagyok azzal, hol vezet ki belőle vágat, ajtó, avagy éppen alagút, amely természetesen előbb-utóbb visszavisz magamhoz, mikor keveredek el a benne keresztül-kasul futó, egyre-másra átalakuló utcákon, miként veszek el benne, mitől leszek szemlélődő, s mitől munkálkodó, és hogyan fordul át az egyik állapotom a másikba, majd pedig vissza. A városokat akkor ismerem fel, ha az összes meghatározómmal együtt, növényzettel, szövegekkel, falfirkákkal és barátokkal, égbolttal és madárvilággal egyetemben magamat is bebarangolom, jókora olvasólencsét tartva az orrom elé. A Mennybemenetel temploma, amely Jeruzsálem legmagasabb pontján, az Olajfák hegyének egyik, nyolcszáz méteresnyi csúcsán, az arab Kelet-Jeruzsálemben áll, közel Lázár sírjához, meglepetést tartogat számomra. Olyan kék fölötté az ég, amelybe parányi fekete is vegyül, így mintha ráncatlan és folttalan árnyék vetülne reá.

A nyolcoldalú építmény oldalfalainak számával (miként nyolcoldalúak a keresztelőkápolnák, a keresztelő-medencék is) a keresztény számmisztika szerint az új-

jászületésre figyelmezteti a látogatót. A bejárat a Szent sír templom irányába tájolt, azt is, ezt is Constantinus császár anyjával, Heléna császárnéval hozzák összefüggésbe, a hagyomány szerint a két hely templomba foglalásának a szándéka az ő buzgalmának köszönhető, ámbár a jelenlegi forma előzményét a keresztes lovagok alkotják meg, s muszlimok módosítják a ma is látható mecsetként végleges alakúvá. Ámbár Egeria zarándokasszony 384-ben e helyen tett látogatásáról mindössze azt jegyzi fel, hogy szabad téren látható az a kődarab, amely Krisztus utolsó földi emlékhelyeként őrzi a megváltó jobb talpának lenyomatát. Vagyis élő hagyomány akkor már, amit az *Apostolok cselekedetei*-ben e helyszínről leírnak, bár nem biztos, hogy a hegy tetején felépült már a kegyhely.

A magas kőfallal, s a kőfalra emelt fölnyúló, tömzsi minarettel övezett zárt udvar közepén emelkedik a szürke kőboltozatos, nyolc oldalán nyolc kőívvel díszített mecset/templom, mind a nyolc ív két-két szélén egyszerű oszlop, bizánciasan burjánzó oszlopfőkkel. Az oktagonális alsó részt lezáró kőpárkány fölött kecsesen lekerekítődnek a lapélek, s egy újabb párkány fölött tökéletes félgömb alakú kupola emelkedik: ez a templom szolgált mintául a sziklamecset építője számára – csak itt Krisztus, ott pedig Mohamed emelkedik az égre, s mindkettő mennyekbe jutásának pillanatában nyomot hagy lábával a kőben!

Az épületen a szikladóm, illetve a szent sír irányába nyílik az egyetlen, négyszögletes ajtó, s belülről, nem az ajtóval szemben, hanem Mekka irányába tájoltan – az imafülke mellett – két ablakfülke. Arábia irányába tájolt márványkőkeretben, a földön, sekély mélyedés-

ben megérinthező a kődarab, amely érzékelte Krisztus tömegét. Túl ezen a szent térben nincs egyéb, mint az a tepsí, telve homokkal, amelyben az égő gyertyákat lehet leszűrni, és egy kerék nagyságú óntál, amelybe az alamizsnát illő helyezni. Az adományok tálja most éppen egy egész pitát és egy kettétört felét, s egy papírpénzt tartalmaz. Egyedül tartózkodom a belül is nyerskő templomban, nézegetem, hogy az imafülke fehérre mázolt boltozatán miféle festékmaradvány látható, kibújok sarumból, meleg kőlapokon járok. Benéz az ajtón az őr, gesztikulál, arabusul vezényeli s mutatja, mit is tegyek. Irányítása nyomán belépek Krisztus lábnyomába. Vigyorog, majd belép a csarnokba, odacsoszog a tálhoz, s a papírpénz mellől felemelve a pitadarabot kivonul. Nincs mit tennem, lehelyezem a magam köszönetének kifejezésére a pénzt, pont annyit, amennyit a tálban látok. Aztán magam is kimegyek a délutáni fénnel telemert udvarra.

Szárnyak emelnek meg s visznek gyorsan haza, de nem angyalé, hanem egy verébé.

A tollas kis madár a bejárat előtt tétlenkedő arab férfi lábánál csipog, és ugrálgatva kapkodja fel a hulladékból mindazt, amit táplálékának szeretne. Ügyefogyott jószág, mert bármit a csőrébe csippent, az ehetetlennek bizonyul. Fejét oldalra rántva csőréből elengedi, s a mozdulat heveességével elperdíti a megehetetlennek bizonyuló zsákmányt, de a pálcikalábak máris lépnek tovább, kutakodik két gombszem, előrevág a csőr, megragad egy-egy magnak, kukacnak, hernyónak, gyümölcsdarabnak tűnő dolgot, amelyről menten bebizonyosodik, hogy nem táplálék, hanem haszontalan holmi. Az ilyen próbálkozás gyakori a madaraknál, a

tanulás legbeváltabb formája: de ez a madár képtelen bármiféle további okosodásra. A terjedelmes és egyre növekvő morzsahalom közepén illegeti magát, hevesen tesz-vesz, csak éppen egyetlenegy darabkát sem választ ki a részére megterített asztalról, sőt inkább kerüli azt. Mintha láthatatlan lenne számára a magból – az arab keze magasságából – alápermetező morzsaeső. S a férfi, bár arcán megjelenik az elképedés maszkja, egyelőre szorgalmasan tépdesi az ebédről megmaradt, időközben szárazzá szikkadt pitáját, s jobb kezének hüvelyk- és mutatóujja között apró darabokká őrli és kis mozdulatokkal szétteríti maga – és egyetlen társa, a veréb – körül a földre. A veréb minderről az igyekezetről nem vesz tudomást. Márpedig nem fél a műemlékre felvigyázó őrtől, nem ijed meg áldásosnak szánt mozdulataitól, odaszökell egyre-másra a papucsba bújtatott lábakhoz, csupán a mannaként hulló ételt nem érzékeli. A föld másfél méteres körben sárga kenyérmorzsaáttól sárga, közepén a Mennybemenetel temploma felügyelője szorgoskodik, s egy ügyefogyott veréb küzd mindennapi betevője megszerzéséért.

Az utóbbi időben a magam otthonában verebekkel nem szoktam találkozni. Elfogytak a városomból, vagy elhagyták azt, gondolom, az iparosodott mezőgazdaság, a fogyó haszonállat-állomány, a megszerezés és a túlzott higiénia miatt. Tömegesen és zsvajogva utoljára szülőházam udvarában látom őket, többnyire a baromfiól környékén – hát ez a veréb megjelenésével menten megteremti az összeköttetést az Olajfák tetején álló mecset és gyermekkorom színhelye között. Amúgy házi veréb tojója a hírhozó angyalpótlék, az angyalok énekénél kicsit gyötrőbb hanggal, az angya-

lok tollánál kicsit szürkébb tollazattal, de békességükben azonosan. Nincs azonban kellő képzettségem arra, hogy rendszertanilag besoroljam az őt megillető alfajba, tény, hogy ez az egyed megjelenésében nem azonos a gyermekkoromban honossal.

A kőkerítés fölött egyarasznyi sávban a hegyoldal arab települése kockaházainak tetejére látok. De fölöttem egyenletesen fényes és zománckék az égbolt, ezt a színt mifelénk – mert sötétebb egy csöpp, haragvó fekete által a berlini kéknél – bilikéknek mondjuk. A gyermekek éjjeliedényének színére ismerek, s máris szégyenkezve elhessentem magamtól a profán gondolatot. Aztán palicsi költőbarátom verse jut eszembe, aki a tiszta nyári égen érzékelné képes az ég színével azonos kék talpnyomokat, azt, ahogyan gyalogol felettünk, láthatatlan talpnyomokat hagyva maga mögött Krisztus. Lefekszem a földre, fejemet nekitámasztom a két madarat formázó oszlopfőjű oszlop gyámkövéhez, bámulom, hogyan sétál át az égbolton fölöttem az Isten. A veréb önfeledten csipog, az arab szórja maga körül a morzsát, és egyre rosszallóbban noszogatja a táplálék föllelésére a madarat. Mindegyikünk ragaszkodik a szerepéhez, s nem okvetetlenkedünk egymással.

Verebek bucskáznak a lábnyomok között: itt egy szemöldök, ott egy felsőajak-ív, amott egy csöppnyi ránc a szemzugban. A Krisztus lábnyomai között csapkodó madársereglet egyetlen pillanatra fölvezolja egy arc legjellemzőbb vonásait. És én, a Mennybemenetel temploma tövében elheverve, megsejtem a kékségben anyám utolsó arcát.

Szülőanyám halála napján, meséli a húgom, a kórházi terem vaságya mellett álló bádogkaszni rekeszei-

nek kiürítésekor rátalál egy leveles, préselt ágacskára. Nem nagyobbra, mint amely befér az anyám forgatta, nyolcadrétnyi zsoltárkönyv agyonolvasott lapjai közé. Az ágat anyám vásárolta s hozta egykor magával Jeruzsálemből, a Getsemáne-kertből. Ott szerezte be. Afelől nincs kétségem, hogy nem ő töri le valamelyik fa hajtását, hanem megveszi, miként mindenki teszi, amikor a bárki számára nyitott kertből kilép. S ahová, a két évtizeden át őrizgetett olajfaág tanúsága szerint, menten vissza is vágyik, sóvárgása bizonyítéka a megszerzett, megőrzött és a kórházba is magával vitt, gondosan lepréselt ágvég. Ez az elszáradó növénydarab fogja számára bizonyítani, gondolom, azt, hogy képes emlékezni rá, hogy volt Isten városában, hogy besétálta a szenvedés, az elárultatás és a megdicsőülés kertjét, bejárta a kert ösvényét, és azt is, hogy létező, valóságos a kert. A selyem-könnyed égi madarakból feltámadó arc, amelyet látok, azonos azzal, amelyet a kórházi szobában láttam.

Az arc azonban nem teljesen anyám arca. Ez az arc ráterült szülőanyám arcára, ott hevert tónus nélküli, formájukat vesztett mimikai izmain, lezárt szemhéján, csupán egy kissé csúszott félre, mert a lélek, amely még nem hagyta el a szobát, ahogyan az ajtónyitáskor elkezdett levegőmozgás szokása, fellebbentette, hogy megnézzé, milyen is az, aki elmúlt. Van benne némi kék és szürke szín, azon a módon, ahogyan a fakóság elkeveredik az avarrá lepergő, száradt olajfalevélen, a még nedvdúsabb, penészzöld levélerektől távolabb, jelezve, hogy itt mégis a szürke különböző árnyalatváltozatai fognak hamarosan szétömleni.

Aztán szétrepül az arc, s egyetlen veréb marad, az is a földön ugrol.

„A lassú nézés a szem tulajdonosát megajándékozza a nyugalommal, a részletek harmóniájával, tulajdonképpen az időtlenség érzésével. Abban a faluban, ahol gyermekkoromban élek, s amely település oly sokban hasonlít a jelenlegi községhez, nos, a faluban, nyáresténként, a csorda érkezte után, amikor elül a por, hűvösül a levegő, s a magányosan járó éjszakai szenderek helyben függeszkednek az illatos petúniatölcsérek, illetve a faládákban nevelt leanderbokor rózsaszín virágai előtt, a kiskapu melletti lócán, itt is és ott is, emberek jelennek meg, letelepszene, s nem arra várnak, hogy beszédbe elegyedjenek a ritkán elhaladó, fáradt léptű járókelőkkel, hanem hogy megsejmléljék azt, amit tegnap, tegnapelőtt, s azelőtt is alaposan megnéztek már. A változatlanságot. Azt a helyszínt, ahol nem ígérnek semmit, s ezért, hogy ki mit teljesít, nem is kell ellenőrizni.”

ISBN 978 963 693 435 4

2600 Ft